

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK-İSLAM SANATLARI BİLİM DALI

**KELKİT YÖRESİNE AİT ZİLİ TEKNİKLİ
DÜZ DOKUMA YAYGILARDAN ÖRNEKLER**

Zühal BAYLAN ÇALIŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM

KONYA - 2014

 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>
---	--	---

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Zühal BAYLAN ÇALIŞ		
	Numarası	088110031001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk-İslam Sanatları		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM		
Tezin Adı	KELKİT YÖRESİNE AİT ZİLİ TEKNİKLİ DÜZ DOKUMA YAYGILARDAN ÖRNEKLER			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Zühal BAYLAN ÇALIŞ

(İmza).

 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>
---	--	--

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Zühal BAYLAN ÇALIŞ		
	Numarası	088110031001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk-İslam Sanatları		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM		
Tezin Adı	KELKİT YÖRESİNE AİT ZİLİ TEKNİKLİ DÜZ DOKUMA YAYGILARDAN ÖRNEKLER			

Zühal BAYLAN ÇALIŞ tarafından hazırlanan ‘Kelkit Yöresinde Zili Teknikli Düzdokuma Yaygılardan Örnekler’ başlıklı bu çalışma .../.../2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mustafa Yıldırım İmza

Prof. Dr. Ahmet Saim ARICAN İmza

Prof. Dr. Ahmet Gaycı İmza

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

Öğrencinin	Adı Soyadı	Zühal BAYLAN ÇALIŞ		
	Numarası	088110031001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları / Türk-İslam Sanatları		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM		
Tezin Adı	KELKİT YÖRESİNE AİT ZİLİ TEKNİKLİ DÜZ DOKUMA YAYGILARDAN ÖRNEKLER			

ÖZET

İki veya daha çok iplik gurubunun çeşitli düzenlerde, birbirinin arasından geçerek birbiriyle kenetlenmesine dokuma denir. Dokumacılığın M.Ö. 3701–3000 yılları arasında Mısır ya da M.Ö. 3000 yılında Asya’da başladığını iddia eden farklı görüşler vardır. Günümüze ulaşan kilim tekniği ile dokunmuş en eski parça Firavunlar Mısırı’nın 18. Hanedanı dönemine aittir. Bilinen bulunmuş en eski düğümlü el halısı Altay Dağları’nın Pazırık vadisindeki 5 numaralı Hun kurganında bulunmuştur.

Türkler Orta Asya’da yaşadıkları dönemlerdeki inançları olan Göktanrı, Budizm ve Şamanizm etkileriyle gelişen sanat ve kültür anlayışlarını İslamiyet’le birleştirerek yüksek bir sanat anlayışına ulaştılar. Anadolu Selçuklu Dönemi’nde Türk Dokuma Sanatı, en parlak dönemlerinden birini yaşamıştır. Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde de bu sanat önemini sürdürmüştür.

Kelkit Yöresinde Dokunan Zili Teknikli Dokumalar, geçmiş kültür ve inançların izlerini taşıyan motif kompozisyonu açısından büyük öneme sahiptir.

Kelkit yöresinde dokunan zili teknikli, düz dokum yer yaygıları, çalışmamızın ana problemini oluşturmaktadır.

Çalışmamız 3 ana bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölüm'de konunun tanımı, sınırlılıkları, materyal, yöntem ve literatür verilmiştir. **İkinci bölüm**'de dokumanın tarihçesi, dokuma, düz dokuma yaygı çeşitleri ve tekniği, dokumada kullanılan malzemeler ve nebati boyalar, baya ham maddeleri ve mordanlama aktarılmıştır. **Üçüncü bölüm**'de Kelkit'in tarihçesi, Kelkit yöresine ait zili dokumaların özellikleri ve zili tekniğinde dokumalar anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dokuma, Düz dokuma, Kelkit, Zili, Yer yaygısı.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

Öğrencinin	Name Surname	Zühal BAYLAN ÇALIŞ		
	Student Number	088110031001		
	Department	Islamic History and Arts / Turkish-Islamic Arts		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Assoc. Dr. Mustafa YILDIRIM		
Title of the Thesis/Dissertation	EXCMPLES OF PLAIN WOVEN USEOL ZİLİ TECNİQUE OF KELKİT AREA			

ABSTRACT

Arrangement of two or more yarns in various groups, called to be engaged with each other, weaving passing through each other. Weaving BC Egypt or between the years 3701-3000 BC In Asia, which began in 3000 claimed that there are different opinions. The oldest extant piece of woven rugs technique with Egypt's Pharaohs 18. Dynasty belongs to the period. The oldest hand knotted carpet has been known as Altai Mountains Hunan No. 5 was found in the Pazyryk valley field of fiction.

Turkish in the period in which they lived in Central Asia believing Göktanrıslı beliefs, combined with Buddhism and Shamanism effect with a thriving arts and cultural understanding of Islam, they reached a high artistic conception. Anatolian Seljuk period in the Turkish Textile Arts, has experienced one of its most brilliant period. Principalities and the Ottoman era, this art has maintained its importance.

Touched Ring Weaving Technique Kelkit in the region, traces of past cultures and beliefs in terms of the composition of motifs which are of great importance. Zili technique woven in Kelkit area, flat texture I place mats, our work is the main problem.

Our study consists of 3 sections:

Definition of the subject **in the first chapter**, limitations, materials, methods and literature are given. **In the second part** the history of weaving, plain weave Beam types and techniques, materials and vegetable dyes used in the textile, pretty raw materials and mordant has been transferred. **The third chapter** in Kelkit's history, the zili ringing and weaving of Kelkit local features is described in technical fabrics.

Key Words: Woven, Plain weave, Kelkit, Zili, Floor mat.

ÖNSÖZ

İnsanların birtakım gereksinimlerinden doğan dokuma ürünleri; inanç sistemi ve estetik kaygıyla birleşerek bir sanat haline dönüşmüştür.

Türk toplumları Orta Asya'dan getirdikleri inanç ve kültür hazinelerini göç ettikleri yerlerdeki geçmiş kültürlerin izleriyle kaynaştırmış ve bir sentez oluşturarak bunları sanat anlayışlarına yansıtılmışlardır. Bu duruma en iyi örneklerden biri el sanatlarımızdan olan dokumalardır.

Türklerin sosyal hayatlarının bir parçası olan göçebe yaşam alışkanlıklarını Anadolu'ya yerleştikten sonra da yayla kültürü şeklinde sürdürdüklerini görüyoruz. Taşıma kolaylığı ve kullanışlılığı sayesinde düz dokumalar bu mevsimlik göçlerin baş eşyası olmuştur.

Düz dokumalarda görülen motif zenginliği ve bu motiflerin işlenmesindeki zahmet etkileyicidir. Günlük yaşamındaki zorluklara rağmen, Anadolu kadını itina ile bu dokumaları meydana getirir ve farkına varmadan geçmiş ve günümüz kültür ve inanç sistemi arasında bir köprü olur. Bu köprüden geçmeyi başaran sanat eserlerimizden biri de, Kelkit yöresine ait zili teknikli dokumalardır. Şimdiye kadar bu yörenin Zilileri hiç incelenmediğinden ve atalarımıza saygı duygusuyla Kelkit yöresine ait düz dokuma yaygıları geleceğe kazandırma amacıyla bu konuyu seçtik.

Çalışmamda emeği geçen, yardım ve bilgilerini benden esirgemeyen yöre insanlarına; araştırma ve çizimlerde bana yardımcı olan sevgili eşim Sancak ÇALIŞ'a, dualarıyla her zaman yanımda olan sevgili babam Şükrü ve annem Emine BAYLAN'a, bütün acemiliklerime sabır gösterip bana yardımcı olan bilgilerini benden esirgemeyen saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Ahmet Saim Arıtan, Prof. Dr. Ahmet Çaycı ve Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM'A içten teşekkürlerimi sunarım.

Zühal BAYLAN ÇALIŞ

KONYA,2014

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xii
I. GİRİŞ	1
I.1. KONUNUN TANIMI.....	1
I.2. KONUNUN SINIRLILIKLARI	2
I.3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	2
I.4. KONU İLE İLGİLİ LİTERATÜR	4
II. DÜZ DOKUMA.....	9
II.1. DOKUMANIN TARİHÇESİ	9
II.1.2. Dokuma	16
II.2. DÜZ DOKUMA YAYGI ÇEŞİTLERİ VE TEKNİĞİ	19
II.2.1. Kilim Dokuma ve Teknikleri.....	19
II.2.1.1. İlikli Kilim.....	21
II.2.1.2. İliksiz Kilim.....	21
II.2.1.3. Eğri Atkılı Kilimler.....	21
II.2.1.4. Normal Atkılar Arasına Ek Atkılar Sıkıştırılması İle Oluşturulan Kilimler.....	22
II.2.1.5. Çift Kenetleme İle İliklerin Yok Edildiği Kilimler	22
II.2.1.6. Atkıların Aynı Çözüden Geri Dönmesi İle İliklerin Yok Edildiği Kilimler	22
II.2.1.7. Sarma Konturlu Kilimler.....	22

II.2.1.8. Eğri Atkılı Konturlu Kilimler	23
II.2.2. Cicim ve Tekniği.....	23
II.2.3. Zili (Sili) Dokuma ve Teknikleri	24
II.2.3.1. Düz Zili	27
II.2.3.2. Çapraz Zili	28
II.2.3.3. Seyrek Zili	28
II.2.3.4. Damalı Zili	29
II.2.3.5. Konturlu Zili.....	30
II.2.4. Sumak Dokuma ve Tekniği	31
II.2.4.1. Düz Sumak Dokuma	31
II.2.4.2. Balıksırtı Sumak Dokuma	31
II.2.4.3. Atkısız Düz Sumak Dokuma	31
II.2.4.4. Balıksırtı Atkısız Sumak Dokuma	32
II.2.4.5. Ters Sumak Dokuma.....	32
II.2.4.6. Atmalı-Alternatif Sumak Dokuma.....	32
II.2.5. Palaz Dokuma ve Tekniği	32
II.3. DOKUMADA KULLANILAN MALZEMELER	33
II.3.1. Tezgâh	33
II.3.1.1. Çözü Aleti.....	35
II.3.1.2. Gücü Ağacı (Çerçevesi, Mazu)	36
II.3.1.3. Varangelen.....	37
II.3.1.4. Sedir	37
II.3.1.5. Kirkit	38
II.3.2. Yün.....	38
II.3.3. Dokuma Makası.....	39
II.3.4. Çubuk (Ahşap Çivi)	39
II.4. NEBATİ BOYALAR, BOYA HAM MADDELERİ VE MORDANLAMA	40

III. KELKİT YÖRESİNE AİT ZİLİ TEKNİKLİ DÜZ DOKUMA	
YAYGILARDAN ÖRNEKLER	42
III.1. KELKİT'İN TARİHÇESİ.....	42
III.2. ÇALIŞMADA YER ALAN KELKİT YÖRESİNE AİT ZİLİ TEKNİKLİ DÜZ DOKUMALARIN ÖZELLİKLERİ.....	51
II.2.1. Kelkit Yöresinde Dokunmuş Düz Dokuma Yaygılarda Kullanılan Motifler	52
III.3. KELKİT YÖRESİNE AİT ZİLİ TEKNİĞİNDE DÜZ DOKUMALAR.....	56
III.3.1. Yer Yaygıları.....	56
III.3.2. Heybe.....	58
III.3.3. Palaz (Palas-Pala Bezi).....	58
III.3.4. Çuval.....	60
III.3.5. Çanta.....	62
III.4. KATALOG.....	63
III.4.1. Kelkit Yöresine Ait Zili Teknikli Düz Dokumalardan Örnekler....	63
IV. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME.....	115
V. SONUÇ.....	125
VI. KAYNAKÇA.....	127
VII. ÇİZİMLER VE RESİMLER	132
VII.1.ÇİZİMLER LİSTESİ.....	132
VII.2.RESİMLER LİSTESİ.....	135
VIII. MOTİFLERİN RESİM VE ÇİZİMLERİ.....	139
IX. EKLER.....	160
IX.1. KELKİT YÖRESİNDE BOYAMA TEKNİKLERİ, KÖK BOYALAR VE ZİLİ DOKUMALARLA İLGİLİ YAPILAN MÜLAKATLAR.....	160
X. DEĞERLENDİRME TABLOSU.....	169

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m..	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
A.Ü.D.T.C.F.	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Cm	: Santimetre
C.	: Cilt
Ç.	: Çevirmen
E.B.E.	: Eğitim Bilimleri Enstitüsü
G.S.E.	: Güzel Sanatlar Enstitüsü
H.	: Hicrî
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
Md.	: Madde
M.Ö.	: Milattan Önce
MEGEP	: Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi
No.	: Numara
Ör	: Örnek
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
S.B.E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
vs.	: Vesaire
yy.	: Yüzyıl
bk.	: Bakınız
Foto	: Fotoğraf

I. GİRİŞ

I.1. KONUNUN TANIMI

“Kelkit Yöresine Ait Zili Teknikli Düz Dokuma Yaygılardan Örnekler” adlı çalışmada; yöreye ait zili teknikli dokumalar genel çerçeveye incelenip, yer yaygıları konunun esasını oluşturacak şekilde ayrıntılı olarak verilmiştir.

Bu çalışma 3 ana bölümden oluşmaktadır:

1.Bölüm'de; Giriş başlığı adı altında konunun tanımı, sınırlılıkları, materyal ve yöntem, gözlem formu örneği ve konu ile ilgili literatür verilmiştir.

2. Bölüm'de; Düz Dokuma başlığı adı altında dokumanın tarihçesi, dokuma, düz dokuma yaygı çeşitleri ve tekniği, dokumada kullanılan malzemeler ve nebati boyalar, baya ham maddeleri ve mordanlama aktarılmıştır.

3. Bölüm'de; ise Kelkit Yöresine Ait Zili Teknikli Düz Dokuma Yaygılardan Örnekler, başlığı adı altında Kelkit 'in tarihçesi, Kelkit yöresinde ki Zili dokumaların özellikleri, Kelkit yöresine ait Zili tekniğinde dokumalar anlatılmaktadır. Katalog başlığı adı altında Kelkit yöresine ait zili teknikli düz dokuma örnekler incelenmiş bu örnekler tanım ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

4. Karşılaştırma ve Değerlendirme başlığı adı altında Kelkit yöresine ait zili teknikli düz dokuma örnekleri, Yozgat, Çankırı ve Isparta Güneykent kasabası düz dokuma örnekleri ile karşılaştırılmış ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

5. Sonuç başlığı adı altında Çalışma konusu ile ilgili elde edilen bilgi ve bulgular yer almaktadır.

6. Kaynakça başlığı adı altında çalışmada yararlanılan kitap, makale, internet adresi ve mülakatlar alfabetik sıra ile verilmiştir.

7. Resim ve Çizimler listesi yer almaktadır.

8. Resim ve Çizimler başlığı adı altında çalışmamızda yer alan örneklerde tespit edilmiş motifler ve çizimleri yer almaktadır.

9. Ekler başlığı adı altında Kelkit yöresinde gerçekleştirilen mülakatlar yer almaktadır.

10. Değerlendirme Tablosu yer almaktadır.

I.2. KONUNUN SINIRLILIKLARI

“Kelkit Yöresine Ait Zili Teknikli Düz Dokuma Yaygılardan Örnekler” adlı çalışmada Kelkit merkez, Sarışeyh, Kızılcaköy ve Tılıspık köylerinin yanı sıra Kelkit’in en çok göç verdiği İstanbul, İzmit ve Karabük’te dokumaların tespiti için yapılan araştırmaların sonucunda, 100’e yakın örnek tespit edilmiştir. Bu dokumalar çeşitlerine göre; çanta, heybe, palaz, çuval, seccade, yolluk ve yer yaygısı olarak sınıflandırıldıktan sonra yer yaygısı olan 52 adet örnek içlerinden seçilmiş, tanım ve değerlendirmeye tabi tutulduktan sonra ayrıntılı olarak incelenmiştir.

I.3. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmamızda üç farklı yöntem başvurulmuştur. Bu yöntemleri, **alan ve kütüphane araştırması** ile **mülakat** olarak sınıflandırabiliriz.

Çalışmamızda yer alan örnekler Kelkit merkez ve merkeze bağlı “Gerdiyehisar”, “Sidirge”, “Sütveren”, “Tılıspık”, “Kızılcaköy” ve “Sarışeyh” köylerinde üretilmiştir. Bu örnekler Kelkit Yöresinde birebir dokuma örneklerinin sahiplerinden elde edilmesinin yanında; İlçenin çok fazla göç verdiği İstanbul, Karabük ve İzmit’in bazı ilçelerinde dokuma sahiplerinden, Cami ve derneklerden bağış yoluyla bir araya toplanmış farklı örnekler den de temin edilmiştir. Bununla birlikte Ankara Etnografya Müzesi, Vakıf Eserleri Müzesi ve İstanbul Düz Dokuma Yaygılar Müzesinde de araştırmalar yapılmış ve yöreye ait herhangi bir örneğe rastlanmamıştır.

İlk olarak alan araştırması yapmak amacıyla, Kelkit yöresine gidilmiş ve merkez “Kızılcaköy”, “Sidirge”, “Tılıspık” ve “Sarışeyh” köylerindeki örnekler

araştırılarak birtakım materyallere ulaşılmıştır. Bu materyaller; zili teknikli dokumalar, dokumaların üretildiği ahşap ve metal tezgâhlar ve dokumada kullanılan iplere rengini veren kök boyalardır. Bunların tespiti ardından zili teknikli dokumalar çeşitlerine göre ayrılmış ve düz dokuma yer yaygıları sınıfına giren 52 adet örnek incelemeye alınıp, ölçüleri alınarak tüm bu materyallerle birlikte fotoğraflanmıştır.

İncelemeye aldığımız düz dokuma yaygılar kendi aralarında yöresel olarak “Zilli”, “Ala” ve “Serpme” gibi türlere ayrıldıktan sonra üretildikleri dönemlere göre sınıflandırılmıştır. Bu dokumalar tanım ve değerlendirmeye tabi tutulmadan önce yaşlı ve tecrübeli dokumacılar ile mülakatlar yapılarak çok önemli bilgilere ulaşılmıştır. Bu bilgileri zili dokumaların kendi aralarında türlere ayrılması, dokumada kullanılan ipliklerin boyamasında kullanılan nebati boyalar ve motif tespiti ve tahlili olarak sıralandırabiliriz.

Çalışmamıza esas oluşturan yer yaygıları tespit edildikten sonra kütüphane araştırmasına başvurulmuş ve gerekli bilgilerden faydalanılmıştır.

Elde edilen örneklerle aşağıdaki Gözlem Formu’na göre katalog oluşturulmuştur:

ÖRNEK GÖZLEM FORMU

Örnek no:

Yöresi:

Ölçüsü:

Dönemi:

Malzeme:

Teknik:

Cins:

Tür :

Tanım: Kuşak sayısı, kullanılan motifler ve renkler

Değerlendirme: Türü, motif ve renk kompozisyon açısından değerlendirme.

Bu örneklerin tanım ve değerlendirmesi yapılarak dokumaların kompozisyon ve analizi ile elde edilen bilgiler daha sistematik olarak verilmiştir.

Katalogda yer alan örneklerdeki motifler tespit edilmiş, bu motifler fotoğraflandıktan sonra yöresel adları, yapılan mülakatlar sonucunda bulunmuş, geometrik ve sembolik olarak iki guruba ayrılmış ve bu motifler el ile tarafımdan çizilmiştir. Çizimlerde motifler milimetrik kâğıtlar üzerine yerleştirilmiş ve bunlar karbon kâğıdı kullanılarak A4 kâğıdına aktarılmıştır.

Çalışmamızın sonunda, incelediğimiz örnekler genel çerçevesi ile “Yozgat”, “Çankırı” ve “Isparta Güneykent” kasabası düz dokuma örnekleri ile karşılaştırılmış ve bu Değerlendirme ve Karşılaştırma başlığı altında ayrı olarak verilmiştir, Sonuç bölümünde ise elde edilen bilgi ve bulgulara yer verilmiş, son olarak incelediğimiz örneklerle ilgili değerlendirme tabloları oluşturulmuştur.

I.4. KONU İLE İLGİLİ LİTERATÜR

Dokuma, dokumanın tarihçesi, düz dokuma teknikleri, nebati boyalar ve mordanlama ve Kelkit’in tarihçesi ile ilgili kaynaklar tatmin edici olmasına karşın, Kelkit zili teknikli dokumaları ile ilgili kaynak oldukça yetersizdir. Bu konularla ilgili eserlerin bir kısmı aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

Faydalanılan kaynaklar ağırlıklı olarak kitap olmasına karşın, bir takım makalelerden de alıntı yapılmıştır. Eserler yazar ismine göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Faydalanılan kaynakların bir kısmı şunlardır:

KİTAPLAR

1- ASLANAPA Oktay, *Türk Halı Sanatı*, İstanbul 1972.

Eserde halı sanatının kökeni, tarihi gelişimi ve türlerinin açıklaması yanında; halıların renk motif ve kompozisyon özellikleri her döneme göre ayrı ayrı verilmiştir.

2- ACAR Belkıs, *Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar*, İstanbul 1975.

Eserde dokuma kültürümüz, düz dokuma tarihi ve teknikleri, yapım aşamaları birlikte verilmiştir. Farklı tekniklerdeki dokuma örnekleri fotoğraflandırılmıştır.

3- AYTAÇ Çetin, *El Dokumacılığı Temel Ders Kitabı*, Ankara 1989.

Kaynakta dokumanın tarihinden çeşitlerine kadar tüm konular ayrıntılı olarak işlenmiş, fakat Türk el dokumacılığındaki temel dokuma tekniklerine ağırlıklı olarak yer verilmiştir. Öğrenciye dokuma konusunda rehber olan bu kitapta, dokumanın yapım aşamaları sunulmuştur.

4- AYTAÇ Ahmet, *Akşehir’de İpek Halıcılık*, Akşehir 2008.

Konu olarak halıcılığın tarihsel gelişimi yanı sıra, Anadolu’da Hereke halısının doğuşu ve asıl olarak Akşehir’deki Hereke tarzı ipek halılar ele alınmıştır. Bu örneklerle katalog oluşturularak değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

5- ÇİĞDEM Süleyman, *Eski Çağ’dan Orta Çağ’a Gümüşhane*, İstanbul 2012.

Eserde Gümüşhane ve çevresinde yer alan arkeolojik eserler ve kültür varlıkları tanımlanıp değerlendirilmiştir. Aynı zamanda bölgenin jeomorfolojik yapısı anlatılmıştır.

6- DENİZ Bekir, *Türk Dünyasında Halı Ve Düz Dokuma Yaygılar*, Ankara 2000.

Anadolu'daki düz dokumaların tarihçesi, dokumada kullanılan malzemeler ve dokuma teknikleri ayrıntılı işlenmiştir. Anadolu dokumaları bölgelere ayrılarak anlatılmış ve çalışma derin bir hale getirilmiştir.

7- HERMANN Haack, *Doğu Halıları*, Ç.Neriman Girişken, Ankara 1975.

Eserde Anadolu, Kafkas, İran ve Orta Asya halıları; halıların kökenleri ve özellikleri başlığı altında aktarılmıştır. Halıların dokuma tekniklerinin yanı sıra dokumalarda kullanılan malzemeler verilmiş motif ve desen değerlendirmesi yapılarak bazı motifler çizimleri ile verilmiştir.

8- KIRZIOĞLU GÖRGÜNAY Neriman, *Altaylardan Tuna Boyu'na Türk Dünyasında Ortak Yanırlar (Motifler)*, Ankara 2001.

Türk dünyasında yer alan halılar, düz dokumalar, giysiler, mimari eserler, eşya ve paralarda kullanılan ortak motifler tespit edilmeye çalışılmış çizim ve resimleriyle birlikte verilmiştir.

9- ONUK Taciser, AKPINARLI Feriha, *Şanlı Urfa Karakeçili Kilimleri*, Ankara 2003.

Kaynakta düz dokuma yaygılardan olan kilim tekniği ve asıl olarak Karakeçili kilimleri işlenmiştir. Kilim örnekler motif ve renk kompozisyonu açısından değerlendirilmiştir. Yörede kullanılan motiflerin bazıları çizilmiştir.

10- ÖZKAN Haldun, YURTTAŞ Hüseyin, *Orta Çağda Gümüşhane, İstanbul 2012.*

Gümüşhane ilinin tarihi ve coğrafi özelliklerinin yanında, tarihi eserleri; gözetleme kuleleri, camiler, manastırlar ve kiliseler başlıkları adı altında incelenmiştir.

11-TEKÇE E.Fuat, *Pazırık; Altaylarda Bir Halının Öyküsü*, Ankara 1993.

Eserde halının kökeni üzerine farklı düşünce ve tartışmalar sunulmuş ve asıl konu olarak şimdiye kadar dünyanın en eski halısı olarak tespit edilen Pazırık halısının; kökeni, motif ve teknik özellikleri ve bulunduğu kurganın yapısı ayrıntıları ile işlenmiştir. Halının kökeni hakkındaki farklı düşünceler aktararak, konu tartışmaya sunulmuştur.

12-YETKİN Şerare, *Türk Halı Sanatı, İstanbul 1974.*

Eserde Türk Halı sanatının tarihi gelişimi ayrıntılı olarak verilmiş, Selçuklu ve Osmanlı halılarının tipleri tespit edilmiş ve çeşitleri anlatılmıştır. Halı sanatının Türkler' e bağlı olarak geliştiği ve bu tekniği Türkler'in bulduğu düşüncesi savunulmaktadır.

13-YILDIRIM Mustafa, *Konya Alaaddin Cami Kilimleri, Konya 2008.*

Kilim tekniğinin ayrıntılı olarak anlatıldığı eserde, Konya Alaaddin Cami Kilim'lerinden katalog oluşturulmuş ve söz konusu örneklerin tanımı yapılarak motif ve renk kompozisyonu açısından değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

MAKALELER

1-GÖNÜL Macide, “Türk Halı ve Kilimlerinde Sembolik Kuş resimleri” *D.T.C.F. Antropoloji, S.3, Ankara 1965, s.199- 272.*

Eserde halı ve kilimin tarihçesi, iki dokuma arasındaki farklılıklar, önemli halı ve kilim merkezleri ve ana konu olarak dokumalarda motif olarak kullanılan sembolik kuş tasvirleri tespit edilmiş şekil ve sembolleri anlatılmıştır.

3-ÖZÖNDER Hasan, “Türk Dokumalarındaki Motiflerin Menşei Birliği ve Türk Sanatının Sürekliliği” *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim, Cicim Sanatı Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirgeleri, Kayseri 1996, s.249–250.*

Eserde Türk dokumalarının kaynağına değinilmiştir.

2-YETKİN Şerare, “Türk Kilim Sanatında Yeni Bir Grup Saray Kilimleri ”, *Belleten, S.138, Ankara 1971, s.217–227.*

Anadolu kilimlerinin genel hatları ile değerlendirildiği eserde; Saray Kilimleri olarak adlandırılan türdeki örnekler tanıtılmış ve sahip oldukları değer ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmada kullanılan örnekler tanım ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

3-YILDIRIM, Mustafa, BAYLAN Zühal, “Kelkit Yöresi Zililerinden Çuval, Heybe, Palaz ve Çanta Örnekleri”, *Türkiyat Araştırmaları*, S.28, Konya 2010, s.412–427.

Eserde Zili dokuma tekniği, dokumada kullanılan malzemeler, Kelkit yöresine ait zili tekniğinde dokumalar, dokumalarda kullanılan motifler anlatılmış örneklerden katalog oluşturularak tanımları yapılmıştır.

II. DÜZ DOKUMA

II.1. DOKUMANIN TARİHÇESİ

Dokumacılık, liflerin iplik haline getirilmesi işlemleriyle, başka bir deyişle iplikçilikle başlar. İplikçilik ise insanların lifleri elleriyle ekleyip, bükmeleriyle başlamıştır. Liflerin yan yana getirilip eklenmesi ile iplik yapılması, giyim eşyası yapmaya ve kullanmaya daha çok elverişli nitelikte ve uzunlukta dokumalar yapabileceğine olanağı kazandırmıştır ¹.

Malzeme olarak, başlangıçta kullanılan ve tabiatta hazır halde bulunan saz ve bitki liflerinin yerini, M.Ö. 800'lerde Yakın Doğu'da gerçekleştirilen hayvanların evcilleştirilmesinden sonra en baş sırada yün almıştır ².

İnsan elinden sonra ilk kullanılan büküm aleti iğ³dir. Diğer büküm aletleri; öreke⁴ ve kirman⁵ dir⁶.

İnsanlığın ilk ve kaba dokuma ile vücudunu sardığı ve deri giymekten kurtulduğunu tahmin edebiliriz⁷.

Dokumacılığın ilk defa nerede ve nasıl ve ne zaman başladığı konusunda tarih henüz tam ve kesin bir hükme varamamıştır. Bu konuda buluntular az, deliller ise yetersizdir. Bu nedenle merkezler sık sık yer değiştirmektedir⁸.

¹ Çetin Aytaç, *El Dokumacılığı*, Ankara 1989, s.5.

² Nazan Ölçer, *Türk ve İslam Eserleri Müzesi Kilimler.*, İstanbul 1988, s.10.

³ İğ: İp büküm aleti. İpliğin sarıldığı ucu çengelli gövde ile ağırlık veren, gövdeye geçirilmiş yuvarlak bir tahta parçasından oluşur (Çetin Aytaç, *a.g.e.*, s.6).

⁴ Öreke: Bir çeşit iğ olup tablası üsttedir (Çetin Aytaç, *a.g.e.*, s.7).

⁵ Kirman: İğdeki Yuvarlak tahta yerine, çapraz olarak birbirine geçmiş iki tahtadan ve bir çengelli eksenden ibarettir (Çetin Aytaç, *a.g.e.*, s.7).

⁶ Çetin Aytaç, *a.g.e.*, s.6-7.

⁷ Kazım Dirik, *Eski ve Yeni Türk Halıcılığı ve Cihan Halı Tipleri Panoraması*, İstanbul 1938, s.7.

⁸ Şahin Yüksel Yağan, *Türk El Dokumacılığı*, İstanbul 1978, s.9.

Dokumacılığın Beaumont tarafından M.Ö 3701 -3000 arasında, Lewiss, G. Griffin tarafından ise M.Ö. 3400 tarihinde Mısır'da ve Pope tarafından ise M.Ö. 3000 yılında Orta Asya'da başladığı iddia edilir⁹.

Cilalı taş olarak anılan Neolitik devir tekstil yönünden büyük önem taşır. Çünkü tekstilin ilk belirtilerine bu devirde rastlanır. İplik elde edilmesinde kullanılan iğlerin, taş kıl ve kemik ağırşakları¹⁰ Neolitik devir insanların dokumacılığı bildiklerini gösterir. Bu dokumanın meydana getirilmesinde ilk malzeme ipliktir. Bunlar birbirlerine bağlanmış ve bükülmüş liflerdir. Dokumacılığın başlangıcını ip üretilmesine bağlamak gerekir¹¹.

Neolitik devrin sonlarına doğru bir kısım hayvanların ehlileştirilmesi sonucu yünlü dokumaların başladığı anlaşılmaktadır. İlk ip eğirmelerin, liflerin iki el arasında ovuşturularak yapıldığı tahmin edilmektedir¹².

Dokuma alanındaki gelişmeler dünyanın çeşitli yerlerinde, değişik zamanlarda meydana gelmektedir. Bunlar gerek dokuma tekniği ve kullanılan ham maddeler, gerekse kalite ve sanat yönünden pek çok değişiklikler göstermektedir. Mısır, Mezopotamya, Hindistan, Çin, Orta Asya, Orta ve Güney Amerika'nın eski medeniyetlerine baktığımızda tarihin derinliklerini aydınlatan pek çok dokuma eserler bırakmışlardır¹³.

Kilim diye bildiğimiz ilk dokuma şekli, dik ve yatay ipliklerin birbiri arasından geçirilmesiyle meydana gelen dokumadır. Daha sonra ise, dik ve yatay iplerin arasına, deseni meydana getirmek üzere, yatay yerleştirilen, üç veya daha fazla iplik sistemine dayanılarak yapılan, cicim, sili, sumak gibi düz dokuma yaygılar

⁹ Macide Gönül, " Türk Halı ve Kilimlerinde Sembolik Kuş Resimleri", *A.Ü.D.T.C.F. Antropoloji* Ankara 1965, 199-272.

¹⁰ Ağırşak: İği ağırlaştırmak, için alt yanına geçirilen yarım küre biçiminde ortası delik tahta ya da kemik parçası. Tekerlek ve yassı nesne.(Kemal Demiray, "Ağırşak" *Temel Türkçe Sözlük*, İstanbul 1980, s.15).

¹¹Şahin Yüksel Yağan, *Türk El Dokumacılığı*, İstanbul 1978, s.10.

¹²Şahin Yüksel Yağan, *a.g.e.*, s.11.

¹³Şahin Yüksel Yağan, *a.g.e.*, s.15.

ve bu tecrübelerden de yararlanılarak, dik iplerin üzerine, üçüncü bir iple, düğüm atılarak yapılan halı geliştirilmiştir¹⁴.

Günümüze ulaşan kilim tekniği ile dokunmuş en eski parça, firavunlar Mısır'ının 18. hanedanı dönemine ait olup 4. Tuthmosis'in (M.Ö.1425–1408) mezarından çıkarılmıştır. Anadolu'da ise Gordion (Yassihöyük) kazılarında Frigler'e ait (M.Ö.1200–600) yün, keçi kılı, keten gibi malzemeden yapılmış sumak, cicim ve kilime benzer dokuma parçaları ele geçirilmiştir¹⁵.

Bilinen, bulunmuş en eski düğümlü el halısı¹⁶ olan Pazırık, eski Türk yurtlarından Altay Dağları'nın Pazırık vadisindeki 5 numaralı Hun kurganında bulunmuştur. Yapıldığı yer ve zaman tartışmalıdır. Yer, genellikle yukarı Mezopotamya'dan güney Kafkasya'ya kadar uzanan geniş bölgede aranır. Zaman olarak da, ya M.Ö. 5 ve 3. yy.lar arası, ya da, M.Ö. 3. yy.da milat sırasına kadar geçen dönem önerilir¹⁷.1947- 1949 yıllarında Rus Arkeolog S.I.Rudenko'nun Altay Dağlarının Pazırık ve Başadur vadilerindeki kurganlarda yaptığı araştırmalar esnasında ortaya çıkmıştır¹⁸.

Pazırık halısı, kurganın içine dolan suların donarak buzul haline gelmesiyle, muhafaza edilerek zamanımıza kadar gelmiştir¹⁹. Pazırık Kurganı'nda ki bu halı ile birlikte, keçe yaygılar ve düz dokuma yaygı parçaları da ele geçirilmiş, yine, bu yöredeki, Başadar Kurgan'ında bu halı ile birlikte ve Kuzey Moğolistan'daki Noin – Ula'da cicim, zili, sumak gibi düz dokuma yaygı parçaları da bulunmuştur²⁰.

Pazırık halısının kompozisyon düzeninde, karelere bölünmüş zemin deseni vardır. Bu desen tarih boyunca Oğuz boylarının ve diğer boyların dokuduğu halılarda görülen zemin, ana düzeninin çıkış noktasıdır. Bu kareler çapraz biçimde, çiçek

¹⁴ Bekir Deniz, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygılar*, Ankara 2000, s.48.

¹⁵ Bozkurt Nebi, "Kilim", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara 2002, s.3–5.

¹⁶ Ahmet Aytaç, *Akşehir'de İpek Halıcılık*, Akşehir 2008, s.75.

¹⁷ E.Fuat Tekçe, *Pazırık Altaylar'dan Bir Halının Öyküsü*, Ankara 1993, s.19.

¹⁸ Ahmet Aytaç, *a.g.e.*, Akşehir 2008, s.75.

¹⁹ Şerare Yetkin, *Türk Halı Sanatı*, İstanbul 1974, s.12.

²⁰ Bekir Deniz, *a.g.e.*, s.49.

motifleri ile doldurulmuş şekli sekizgen “Türkmen Gül’ü” motifinin ilk çıktığı noktadır²¹.

Bundan sonra tarihlendirilebilen en eski halı parçaları Doğu Türkistan’da ele geçmiş olanlardır. Bunlar küçük ve mütevazı örnekli parçalar olmakla beraber düğümlü halı tekniğinin ilerlemiş bir safhasına işaret ederler²². Bu halılar Pazırık’ın ortaya çıkarılmasından 40 yıl kadar önce (1908’de) bir kazı sırasında Doğu Türkistan’da Lu-Lan bölgesindeki Kuyu mezarlarında ve Lop- Nor’da bir Buda tapınağında (M.Ö.4–3) bulunmuşlardır. Bunların Türk topluluklarından Hunlara ait olduğu sanılmaktadır²³.

Mısır’da eski Kahire (Fustat) da bulunmuş halı parçaları arasında ise Kufi yazı ile yazılmış kitabeli olanlar vardır. Bunlardan birinde H. 102 (720/1) veya H. 202 (817/8) tarihi okunabilmektedir²⁴. Abbasi devri halıları olarak kabul edilen geometrik desenli iki parçanın tek çözgü teline ilmek atma tekniğiyle dokunduğu ve üzerinde kufi yazıların olduğu bilinmektedir. Bu özellikleri ile Doğu Türkistan’da bulunan halılara benzediğini söyleyebiliriz²⁵. Kufi yazı Abbasi devrindekilere nazaran daha gelişmiş olup, 12. yy. geç Fatımi devrine tarihlendirilmektedir. Mısırda bulunmuş olan bu tek argaçlar üzerine düğüm tekniği ile yapılmış halıların Mısır’da mı, yapıldığı yoksa buraya başka yerlerden ithal mi edildiği bir problemdir. 9. yy. Abbasi sanatında, Türk Sanatının Türklerle gelen etkileri şekillenmeye başlamıştır. Bu düğüm tekniğinin de böylece İslam halı sanatına girmiş olması kuvvetle mümkündür²⁶.

Mısır’da bulunmuş örnekler dışında, 6. yy.da 13. yy.a kadar düğümlü halı tarihinde ikinci büyük boşluk vardır. Konya Alaaddin Camiinde, Anadolu Selçuklularından kalan hakiki Gördes düğümlü halıların bulunması, düğümlü

²¹ Neriman Görgünay, *Doğu Anadolu Köy Halıları- Kalite ve Desenleri*, İzmir 1984, s.11.

²² Şerare Yetkin, *a.g.e.*, s.13.

²³ Ahmet Aytaç, *a.g.e.*, s.77.

²⁴ Şerare Yetkin, *a.g.e.*, s.13.

²⁵ Ahmet Aytaç, *a.g.e.*, s.77.

²⁶ Şerare Yetkin, *a.g.e.*, s.13-14.

halıların tarihinde ilk defa düzenli ve sürekli gelişmenin başlangıcını sağlamıştır. Çadır hayatı yaşayan göçebe bir kavmin ihtiyacını karşılayan teknik bir buluş olan düğümlü halıların diğer İslam ülkelerinde yayılması, Türklerin batıya doğru ilerlemesi ile ilgilidir.11. yy.dan itibaren Horasan'dan inerek İran'a hâkim olan Selçuklular düğümlü halı tekniğini bütün yakın doğuya tanıtmışlardır²⁷.

Anadolu'nun dokuma tarihine baktığımızda ise, Konya'nın 150 km. Güney - doğusundaki Çatal höyükten çıkarılan M.Ö.6. bine yani Neolitik Devire ait bitki ve yünden kumaş parçalarının bulunuşu dokumacılık sanatının yurdumuzda bu devre kadar indiğini gösterir²⁸. Tokatta bulunan Tunç Devri'ne ait kirman, Alacahöyük'te bulunan ve M.Ö. 3.bin -2.bin yıllarına tarihlenen gümüş kirman, Gordion'da Frigyalılar'a ait M.Ö. 7. yy.a ait sumak tipinde dokuma parçaları, M.S. 4.-7. yy.lar arasında Hristiyan ve Kopt sanatında yer alan desenli dokumalar, yine Selçuklular döneminde Anadolu da kurulmuş olan Bacıyan-ı Rum teşkilatına mensup çalışanların dokumacılıkla uğraşarak, halı kilim dokuma sanatını köylere kadar yaydıkları bilinir²⁹.

Kaynaklara göre düz dokuma yaygılar Türkler Anadolu'ya gelmeden evvel Anadolu'da da yapılmaktaydı. Bugün Anadolu'nun değişik yörelerinde yapılan Arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan, dokuma malzemeleri bu durumu doğrulamaktadır³⁰

Türkler, Orta Asya'da o dönemlerde inandıkları Göktanrı, Budizm ve Şamanizm gibi dinlerin de etkisiyle devlet ve aile düzeni kurarak daha sonra da İslamiyet'in çok büyük katkılarıyla gelenekli bir zengin sanatı günümüze taşıdılar. Tarih içerisinde gelişen bu gelenekli sanat kendisini halı, kilim, cicim, sili, sumak, çarpana, mekikli dokuma gibi ürünlerde ortaya koyar³¹.

²⁷ Şerare Yetkin, *a.g.e.*, s.14.

²⁸ Anonim, *Mut ve Çevresinde Milli El Sanatlarımız (Istar Dokuma)*, Ankara 1985, s.10.

²⁹ Recai Karahan, *Dünden Bugüne Hakkâri Kilimleri*, Ankara 2007, s.35.

³⁰ Bekir Deniz, *Ayvacık (Çanakkale) Yöresi Düz Dokuma Yaygıları*, Ankara 1998, s.9.

³¹ Ahmet Aytaç, *Hotamış Türkmen Kilimleri*, Konya 2003, s.1.

Geleneksel dokuma sanatı, “kirkitli” ve “mekikli” dokumalar olarak iki gruba ayrılır. Kirkitli dokumalar ise “havlı” ve “havsız” dokumalar olarak yine iki gruba ayrılır. Halı ve tülü havlı dokumaları oluşturur. Havsız kirkitli dokumalar içerisinde ise “cicim”, “zili (sili)”, “sumak” ve “kilim” yer alır³².

Türklerin Anadolu’ya geldiklerinde, Orta Asya’daki dokuma geleneğine dayanan, engin bir dokuma kültürleri vardı. Bu dokuma geleneklerini burada da devam ettirdiler. Türklerin Anadolu’ya geldiklerinde dokuma yapmaya devam ettiklerini, Selçuklular döneminde Konya, Kayseri, Sivas, Aksaray gibi yerleşim yerlerinin dokumalarıyla ünlü merkezler olduğunu, çeşitli seyahatname bilgilerinden öğrenebiliyor³³, ayrıca Anadolu Selçukluları zamanından ve 13. yy. ortalarından kalan halılarla, Selçuklu Halı Sanatı hakkında fikir edinebiliyoruz. Bu halılar renk ve kompozisyon bakımından o kadar ahenkli ve zengin bir gelişme gösteriyor ki, bu kadar yüksek bir sanat olgunluğuna ancak uzun bir gelişmeden sonra varılabileceği şüphesizdir³⁴.

Türklerin, çok hareketli bir kavim olmaları, yeryüzünde binlerce yıl içerisinde, Doğu- Batı istikametinde, argaç gibi, neredeyse, Büyük Okyanus ile Atlas Okyanusu, Kuzey- Güney istikametinde ise, arış gibi, Kuzey buz Denizi ile Hind Okyanusu arasındaki o çok geniş coğrafi alanda da yayılmış ve kültür çevrelerini oluşturmuşlardır. Türkler, Çin, Hind, İran, Mezopotamya, Bizans, Kuzey Afrika ve Batı kültürleri ile temas etmişlerdir³⁵.

1271- 72 yıllarında Anadolu’dan geçen Marko-Polo Seyahatnamesinde “dünyanın en iyi ve en güzel halılarının” Anadolu’da yapıldığını yazmakla Selçuklu ülkesinde yapılan halıların üstünlüğüne işaret etmiştir³⁶.

³² Ahmet Aytaç, *a.g.e.*, s.2-3.

³³ Bekir Deniz, *a.g.e.*, s.49.

³⁴ Oktay Aslanapa, *Türk Halı Sanatı*, İstanbul 1972, s.6.

³⁵ Türker- Küyel, Mübahat, *Halı Konusu Felsefenin Görüş Alanına Girebilir mi ?*, Ankara 1998, s.6-7.

³⁶ Şerare Yetkin, *a.g.e.*, s.16.

Selçuklu Halılarının en karakteristik tarafı, iri kufi yazılardan meydana gelen geniş bordürlerdir. Bunlar, uçları üçgenlerle nihayetlenen dik harflerden ibarettir. Sonraları, çeşitli değişmelere uğrayan kufi yazılı bordür, Anadolu halılarında, Alman, Flaman, İtalyan ressamlarının tablolarında görülen halılarda 17. yy.a kadar yaşamaya devam etmiştir³⁷. Bu zenginlik ve çeşitlik, Türk Halk Sanatı'nın en özgülü bir şekilde belirlediği saf renk ve geometrik desenli kilimlerde yüzyıllardan beri yaşamaktadır. Öyle ki dünyanın en eski Türk düğümlü halıları sayılan 13. yy. Selçuklu halılarındaki karakteristik geometrik motifler, bugün dahi Anadolu'da dokunan kilimleri süslemektedir³⁸.

Selçuklulara ait olan Berlin Staatliche Museen Preussischer Kulturbezist, Kuntgewerbe Museum'da sergilenen 28x22.5 cm. ebatlarındaki 13.yy.a ait çift başlı kartallı ve ejder başlı yıldız işli ipek kumaş ve İstanbul Türk İslam Eserleri ile Konya Etnografya Müzesi'nde sergilenen 13.yy.a ait halılar Anadolu'da Selçuklu döneminde de dokumacılığın kat ettiği mesafeyi göstermektedir³⁹.

Ayrıca 14. yy.da Beylikler Dönem'inde Anadolu'dan geçen İbn-i Batuta Türk halılarından övgü ile bahsetmekte ve bu halıların Mısır, Suriye, Hindistan gibi ülkelere gönderildiğini belirtmektedir⁴⁰. Seyyah İbn-i Batuta özellikle Aksaray çevresinde dokunan halı ve kilimlerden bahsetmektedir. Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nden, Konya Mevlana Müzesine getirilen ve 16–17.yy.larla tarihlenen bir kilim, Osmanlı Dönemi'nde 1640 tarihli Narh defterlerinde kilimlerle ilgili fiyat listesinin bulunması, Divriği Ulu Camii'nde bulunan 18.yy.a tarihlenen kilimlerin tespiti, bu dokuma türünün geleneksel olarak sürdürüldüğü aynı şema ve motif karakterleri ile günümüze kadar ulaştığını göstermektedir⁴¹.

³⁷ Oktay Aslanapa, *a.g.e.*, s.6.

³⁸ Şerare Yetkin, “ Türk Kilim Sanatında Yeni Bir Gurup Saray Kilimleri”, *Bellekten*, C.XXXV., S.138, Ankara 1971, s.218.

³⁹ Ahmet Aytaç, *a.g.e.*, s.5-6.

⁴⁰ Ahmet Aytaç, *Akşehir'de İpek Halıcılık*, Akşehir 2008, s.79.

⁴¹ Recai Karahan, *a.g.e.*, s.35.

Osmanlı dönemi düz dokuma yaygıları, şema ve motif açısından, Selçuklu dönemi geleneğini sürdürmüştür. Bu motiflerin büyük bir kısmı Selçuklu ve Beylikler dönemi halılarında kullanılan motiflerle aynı karakteri taşımakla birlikte, bir kısmında Orta Asya- Türk gelenekleri ve mitolojisinden kaynaklanan motifler hâkimdir. Büyük bir bölümünde ise, Klasik Osmanlı Dönemi süslemeleri görülür⁴².

Medeniyete kaynak arayan tarihçilere göre; başlangıcı ister Mısır ister Mezopotamya, ister Orta Asya olsun, Dokumacılık sanatının insanlık tarihi kadar eski olduğu kesindir.

II.1.2. Dokuma

İki veya daha çok iplik gurubunun çeşitli düzenlerde birbirleri arasından (üstünden, altından) geçerek birbiriyle kenetlenmesi işlemine ve kenetlenmesi sonucu oluşan mamullere “dokuma” diyoruz. Dokumada en az iki grubunun kenetlenmesi söz konusudur. Bu ipliklerden dokuma boyunca giden dikey ipliklere “çözgü”, “arış”, “eriş”, veya “direzi”, çözgülerin arasından geçen ve dokumanın enini oluşturan yatay ipliklere de “atkı” veya “argaç” denir. İpliklerin birbirleriyle ve bir ipliğin belirli bir yöne göre ilmelenme (dolanma) siyle yüzeyler oluşturulmasına da “örme” denir⁴³.

Dokumanın temelinde, dikey ve yatay doğrultuda uzayan ipliklerin birbirine dik açıda birleşerek bir doku oluşturması yatar. Dokuma sanatının geçmişine baktığımız zaman, öncülerin “ağ örgüsü tekniği”yle “ilmik tekniği” olduklarını görürüz. Ağ örgüsü tekniğinde iplik, tığ görevi yapan bir gerecin yardımıyla, biteviye örülür. İlmik tekniğinde ise, bir çerçeveye gerilmiş iplikler, araya giren çubukların yardımı ile ilmiklenerek dokuyu meydana getirir⁴⁴.

Ağ örgüsü tarih öncesi çağlara kadar gitmekte; en ilkelden en gelişmişine kadar sıralanan tüm toplumlarda görülmekte, kullanılmaktadır. İlmik tekniği ise, eski

⁴² Bekir Deniz, *a.g.e.*, s.50.

⁴³ Çetin Aytaç, *a.g.e.*, s.2.

⁴⁴ Nazan Ölçer, *a.g.e.*, s.9.

Yunan ve Mısır'dan bu yana bilinmekte, Tunç Çağı'ndan bu güne kadar kullanılmaktadır. Bu iki kaynaktan beslenerek gelen en basit dokuma türü "Bez ayağı dokumadır". Bunda enlemesine olan atkı ipliği dikey inen çözümlü ipliğinin alt ve üstünden geçerek dokuyu oluşturur.

Dokumaların üzerinde dokunduğu araçlara, genel olarak tezgâh denir. Düz el dokumaları, hatta halılar da aynı tezgâhta dokunabilir⁴⁵.

Tezgâhlar ilk olarak ahşap malzemedен üretilmiştir. Bu tezgâhlar üzerine dokuma işlemi, yukarıdan aşağıya doğru uzatılan ve arış denilen ipliklerin aralarından atkı tabir edilen, enine ipliklerin geçirilerek ileri geri hareket eden tarak vasıtası ile gerçekleşirdi⁴⁶.

Tezgâhlar duruş şekline göre; yatay, dikey olmak üzere isimler alır⁴⁷.

Kirkitli dokuma tezgâhları 3'e ayrılır:

1-Yatay tezgâh (Yer tezgâhı, Konargöçer tezgâhı)

2-Dikey tezgâh (Istar, ipağacı, mazman)

3-Gelişmiş dikey tezgâhlar (Kilim tezgâhı ve Halı tezgâhı)⁴⁸.

Dokumayı, kullanılan tezgâhlar ve bunların çalışma yöntemleri bakımından 4 ayrı bölümde sınıflandırabiliriz:

1-Çarpana Dokumalar.

2-Kirkitli Dokumalar.

2.1.Düz Dokumalar.

2.2.Havlı dokumalar. (Halı).

3-Mekikli Dokumalar.

⁴⁵ Çetin Aytaç, *a.g.e.*, s.42.

⁴⁶ Celal Esad Arseven, "Dokuma", *Sanat Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul 1975, s.474.

⁴⁷ Bekir Deniz, *a.g.e.*, s.68.

⁴⁸ Çetin Aytaç, *a.g.e.*, s.42.

3.1.Düz Dokumalar.

3.2.Armürlü Dokumalar.

3.3.Jakar Dokumalar.

4-Mekiksiz Dokumalar⁴⁹.

Kilim, zili, cicim, sumak, gibi düz dokumaların ve halının dokunmasında, çözümlerin arasından ve dokumanın enine geçirilen atıkları ve düğümleri döverek sıkıştırmaya yarayan ağaçtan, hayvan kemiklerinden, hayvan kemik ve dişlerinden, yapılmış el gibi ya da çatal gibi dişli alete “Kirkit”; bu aletin kullanılması ile dokunan el dokumalarına da “Kirkitli dokumalar” denir. Kirkitli dokumaları “Düz el dokumaları” adı altında da toplayabiliriz⁵⁰.

Kirkitli dokumalar içinde önemli bir gurubu oluşturan düz kirkitli dokuma diye adlandırdığımız kilim, cicim, sumak ve zili teknikleri halk arasında kilim olarak bilinmektedir⁵¹.

Düz kirkitli dokumalar, çadır, ev, saray, cami tabanlarına, eşyaların üzerine, kapı ve pencere önlerine yayılmakta ve örtülmektedir. Çoğunlukla koyunyünü, keçi kılı, deve yünü, pamuk ve bazen bunların arasında keten, ipek, sırma ipliklerinden oluşan atkı çözgü, desen ipliklerinin çeşitli şekillerde birleşmesiyle meydana getirdikleri dokumalardır⁵².

Dokuma yaygılar ise, dokumalar arasında kendine özgü şekilleri olan, özellikle barınakların tabanlarına, eşyaların üzerine yayılan, örtülen; daha çok koyunyünü, keçi tiftiği, at kılı, devetüyü, pamuk, bazen keten ve ipek, hatta bazı bölümlerinde altın ve gümüş sırma ipliklerden meydana gelen örneklerdir⁵³.

⁴⁹ Çetin Aytaç, *a.g.e.*, s.42.

⁵⁰ Çetin Aytaç, *a.g.e.*, s.35.

⁵¹ Taciser Onuk, Feriha Akpınarlı, *Şanlıurfa Karakeçili Kilimleri*, Ankara 2003, s.17.

⁵² Taciser Onuk, Feriha Akpınarlı, *a.g.e.*, s.17.

⁵³ Belkıs Acar, *Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar*, İstanbul 1975., s.6.

II.2. DÜZ DOKUMA YAYGI ÇEŞİTLERİ VE TEKNİĞİ

II.2.1. Kilim Dokuma ve Teknikleri

Yöreye göre çözüğü veya arış denilen dikey ve atkı, geçki, argaç, arageçki ya da argaç denilen yatay ipliklerle dokunan, iki tarafı aynı, havsız yaygılara “Kilim” adı verilir⁵⁴.

Anadolu-Türk Dokuma Sanatı’nda iki veya daha çok iplik gurubuyla yapılan, düğümsüz ve havsız dokumalara düz dokuma yaygı ya da, halk tabiriyle, kısaca kilim denir⁵⁵. Kilim terimi her ne kadar çok geniş anlamda, bütün havsız dokuma yaygıları içine alıyorsa da, cicim, zili, sumak gibi dokuma yaygılar apayrı tekniklerde dokunmuş yaygılardır⁵⁶.

Kilim kelimesinin Farsçadan geldiği söylenirse de, Türkçe bir kelimedir. Farsçada aynı anlama gelen “gelim”, “kelim”, kelimelerinin Türkçeden alındığı kabul edilmektedir. Tüm Slav dilleriyle, Ukrayna ve Rusya dillerine, Türkçeden geçmiştir. Ve kilim şeklinde kullanılmaktadır⁵⁷. Kilim kelimesi Türkçe bir kelime olarak 13. yy.dan beri kullanılmaktadır⁵⁸.

Kilim dokumada tüm sistem çözüğü ipliklerinin arasından desen (atkı) ipliklerinin geçiriliş düzenine dayalıdır. Desenlerin bulunduğu belirli alanlarda, renkli bir desen ipliği bir alttan, bir üstten geçerek bir başka renkteki desenin sınırına kadar gider ve döner. Motif sınırlarında oluşan boşluk (ilik) ise çeşitli tekniklerle kapatılır. Bu teknikleri şu şekilde sıralayabiliriz⁵⁹:

“İlikli kilim”, “Desen sınırları eğik olan kilim”, “Eğri atkılı kilim”, “Normal atkı ipliklerinin arasına ek atkı iplikleri sıkıştırılan kilim”, “Çift kenetleme ile yapılan

⁵⁴ Nebi Bozkurt, *a.g.m.*, s.3.

⁵⁵ Bekir Deniz, *a.g.e.*, s.77.

⁵⁶ Yusuf Durul, *Yörük Kilimleri*, İstanbul 1977, s.19.

⁵⁷ Bekir Deniz, *a.g.e.*, s.78.

⁵⁸ Taciser Onuk, Feriha Akpınarlı *a.g.e.*, s.17.

⁵⁹ Ahmet Aytaç, *Hotamış Türkmen Kilimleri*, Konya 2003, s.6.

kilim”, “Atkı ipliklerinin aynı çözüğü ipliği üzerinden geri dönmesi ile yapılan kilim”, “Sarma konturlu kilim”, “Eğri atkılı kontur kilim” dir. Bu tekniklerin pek çoğu Anadolu da ki kilimlerde uygulanmaktadır⁶⁰.

Kilimlerde tıpkı halılarda olduğu gibi dokundukları yörenin adıyla ve mensup oldukları Türkmen grubu, oymak ya da oba adıyla anılırlar. Örneğin Çumra kilimi, Emirdağ kilimi, Reyhanlı kilimi gibi. Kilimler dokundukları yörede ise verilen adlara göre şu şekilde sınıflandırılırlar:

Seçilen rengin ad olarak verildiği kilimler (Örneğin; Boz kilim, Ala kilim gibi).

Uygulana kompozisyonun ad olarak verildiği kilim (Örneğin; Çıbıklı kilim, Mihraplı kilim gibi).

Uygulanan tekniğin ad olarak verildiği kilimler (Örneğin; İlikli kilim, Eğri atkılı kilim gibi).

Uygulanan her hangi bir motifin ad verildiği kilimler (Örneğin; Yolluk kilimi, Namazlık kilimi gibi)⁶¹.

Kilim tekniği, dokunurken çözüğü ipliklerinin arasından geçen atkı iplikleri belirli motif alanlarında gidip, geri dönerken en son çift çözüğüye dolanarak geri döndüklerinden, iki ayrı renkteki atkı ipliklerinin karşılaştığı dikey çizgilerden kaçınılarak ilik meydana getirilmeden dokunulması ile değişik kilim türleri ortaya çıkmaktadır⁶².

Kilim dokumada, kilim türlerinden biri veya birden fazla teknik bir arada kullanılmaktadır. Bu tekniklerin kullanımı yörelere ve oymaklara göre farklılık göstermektedir⁶³.

⁶⁰ Mustafa Yıldırım, *Konya Alaaddin Cami Kilimleri*, Konya 2008, s.18.

⁶¹ Ahmet Aytaç *a.g.e.*, s.4.

⁶² Taciser Onuk, Feriha Akpınarlı, *a.g.e.*, s.18.

⁶³ Taciser Onuk, Feriha Akpınarlı, *a.g.e.*, s.23.

II.2.1.1. İlikli Kilim

Anadolu kilimleri içinde en yaygın ve tanınmış olan kilim türüdür⁶⁴.

Bu kilimler de her bir motifin kendi sınırları içerisinde çözümlerden geçirilmesi sureti ile iki motifin birleştiği yerde bir ilik meydana gelmektedir, enine dokunan çizgilerden oluşan desenler dokunur⁶⁵.

İliklerin 1cm. den fazla uzun olması, görünüm ve kullanım açısından sağlıklı olmadığından, mümkün olduğu kadar dikey çizgilerden kaçınılmaktadır. Bu nedenle motifler çoğunlukla köşeli, enine, çapraz ve kesik çizgilerden oluşmaktadır⁶⁶.

II.2.1.2. İliksiz Kilim

Bu kilimlere desen sınırları eğik olan kilimlerde denilmektedir⁶⁷.

İlikleri meydana getirmemek için çapraz ve enine dokunan çizgilerden oluşan desenler dokunur⁶⁸.

II.2.1.3. Eğri Atkılı Kilimler

Normal bir şekilde dokunurken desenlerin şekillerine göre yatay atkılarının bazılarını kirkitle yavaşça bastırılır bazılarını ise daha fazla bastırılarak desenler meydana getirilir⁶⁹.

Böylece atkılarını motife uygun bir eğrilikle çözümlerin arasından geçirilmesi sağlanmış olur. Atkı ipliklerinin bazı yerlerde gevşek olmasından dolayı, eğik ve yuvarlak çizgiler meydana gelir⁷⁰.

⁶⁴ Taciser Onuk, Feriha Akpınarlı, *a.g.e.*, s.19.

⁶⁵ Mustafa Yıldırım, *a.g.e.*, s.18.

⁶⁶ Taciser Onuk, Feriha Akpınarlı, *a.g.e.*, s.19.

⁶⁷ Taciser Onuk, Feriha Akpınarlı, *a.g.e.*, s.19.

⁶⁸ Mustafa Yıldırım, *a.g.e.*, s.18.

⁶⁹ Mustafa Yıldırım, *a.g.e.*, s.19.

⁷⁰ Taciser Onuk, Feriha Akpınarlı, *a.g.e.*, s.19.

II.2.1.4. Normal Atkılar Arasına Ek Atkılar Sıkıştırılması İle Oluşturulan Kilimler

Bu teknikte desenleri meydana getirmek için normal bir şekilde atılan atkılar üzerine ek atkılar atılır ve bombeli desenlerin oluşturulması sağlanır⁷¹.

II.2.1.5. Çift Kenetleme İle İliklerin Yok Edildiği Kilimler

Bu teknikte motifleri meydana getirecek olan atkıların uç kısımları birbirine ilmek şeklinde geçirilerek, arada meydana gelecek olan ilikler yok edilir⁷².

Anadolu kilimlerinde çok az kullanılan bir tekniktir. Dokumanın ön yüzünde, keskin çizgilerle birbirinden ayrılmış desen alanları görülür⁷³.

II.2.1.6. Atkılarının Aynı Çözüğünden Geri Dönmesi İle İliklerin Yok Edildiği Kilimler

Bu teknikteki dokumada ayrı desenlerin birleştikleri çözüğünden geri döndürülmesi ile ilikler yok edilir⁷⁴. Böylece dikey motif sınırları çift çift guruplar halinde birbirine bağlanmış olur⁷⁵.

II.2.1.7. Sarma Konturlu Kilimler

Bunlarda arada meydana gelecek olan iliklere çaprazlama atılan ve teker teker dolanan atkılarla bir kontur meydana getirilir⁷⁶. Dokumanın yüzünde iğne ile işlenmiş gibi bir kontur oluşturur. Bu işlem dokuma ile birlikte yapılmaktadır. Ülkemizde yaygın olarak kullanılan bir tekniktir⁷⁷.

⁷¹ Mustafa Yıldırım, *a.g.e.*, s.19.

⁷² Mustafa Yıldırım, *a.g.e.*, s.19.

⁷³ Taciser Onuk, Feriha Akpınarlı, *a.g.e.*, s.21.

⁷⁴ Mustafa Yıldırım, *a.g.e.*, s.19.

⁷⁵ Taciser Onuk, Feriha Akpınarlı, *a.g.e.*, s.21.

⁷⁶ Mustafa Yıldırım, *a.g.e.*, s.20.

⁷⁷ Taciser Onuk, Feriha Akpınarlı, *a.g.e.*, s.23.

II.2.1.8. Eğri Atkılı Konturlu Kilimler

Desenlerin arasında geniş boşluk bırakılarak, bunların arası desenin kenarlarına paralel bir şekilde çözümlerin arasından geçilerek, aynı renkte bir kontur ipliği ile doldurulur. Böylece normal olarak, enine atılan atkılar arasında dikey çapraz eğri şeritler halinde kilim dokuması ile aradaki boşluklar doldurulmuş olur⁷⁸.

II.2.2. Cicim ve Tekniği

Kilimlerde olduğu gibi, çözgü ve atkı sisteminden başka, ayrıca birde renkli desen ipliklerinden meydana gelir⁷⁹.

Argaç (çözgü), arış ve yüz iplikleri çift büküm yündür. Çözgüsü kıl olanlar vardır. Cicim dokumanın yüz tarafı kabartma görünüşlüdür. Ters motifleri meydana getiren renkli yünler koparılmadan dokumaya devam edildiği için karışık bir görünümüdür⁸⁰.

Çadırın serilmesinde gelin çuval ve hurcu, yatak ve tandır örtüleri, heybe yastık ve ekin çuvaları dokunur⁸¹.

Atkı ve çözümlerin birbirini gizlemeden eşit aralıklarla kesiştiği bez dokumaya atkı yüzü dokuma arasına çoğunlukla geniş zeminler üzerinde renkli desen ipliklerinden kabartma desenlerden meydana gelir. Zemini meydana getiren atkı ve çözümler çoğunlukla aynı renk ve kalınlıkta ipliklerdir. Normal olarak atkı atıldıktan sonra desenin durumuna göre çözgü guruplarından belirli aralıklarla çözgü çiftleri - bazen 3 tek veya 2 çift olabilir - ayrılır, dokumanın arkasından gelen desen ipliği ön tarafa geçip bu çözgü gurubunu atlattıktan sonra tekrar arkaya geçer ve araya bir sıra atkı geçirilmesi sırasında bekler. Atkı geçirildikten sonra arka yüzden çapraz olarak yukarı geçer ve aynı yerden veya bir ileri ve geri kayarak tekrar ön

⁷⁸ Mustafa Yıldırım, *a.g.e.*, s.20.

⁷⁹ Belkıs Acar, *a.g.e.*, s.28.

⁸⁰ Yusuf Durul, *a.g.e.*, s.29.

⁸¹ Yusuf Durul, *a.g.e.*, s.29.

tarafa geçip belirli bir çözüğü gurubunu atlayarak arkaya geçip bekler. Bu arada çözüğü gurubuna dolanmış olur⁸².

Arkadan gelip öne geçen desen ipliklerini kolayca takip edebilmek için cicimler yaygın ters tarafından dokunur⁸³.

Cicimlerle aynı teknik özelliğe sahip zililer (sililer), desenlerinin yüzeyde hiç boşluk bırakmadan işlenmiş olmasıyla, cicimlerden ayrı olarak tanımlanır⁸⁴.

Bu dokumalar “Istar” adı verilen dikey tezgâhta ters tarafı yüzde olmak üzere dokunur⁸⁵.

II.2.3. Zili (Sili) Dokuma ve Teknikleri

İki veya daha çok iplik grubunun çeşitli şekillerde birbiri arasından, altından üstünden geçirilerek meydana getirilen ürüne zili dokuma denir. Zili dokuma çözüğü çiftlerine uyulmayarak üç üstten, bir alttan motiflerin içini ve dışını değişik renklerle tamamen doldurarak yapılan düz dokuma tekniğidir⁸⁶.

Zili teknikli dokuma; ilk bakışta cicim’e benzese de; aralarında, teknik bakımından ayrılık vardır.⁸⁷ Zili teknikli dokumalar, cicime nazaran kaba ve kalındır. Çözgüsü kıl olanlar çoğunluktadır. Her ne kadar zili dokuma şekli de, cicimlerde olduğu gibi; renkli desen ipliklerinin çözüğü sisteminin arkasından öne atlaması şeklinde dokunuyorsa da teknik ve görünüş olarak tamamen farklıdır⁸⁸.

Zili dokumada motif özelliğine göre atkı (yüz ipi) 2 veya 4 argaç (çözüğü) atlanıp, sıra takip edilerek sarma suretiyle dokunur. Bu suretle motifler zili (sili)

⁸² Belkıs Acar, *a.g.e.*, 28.

⁸³ Belkıs Acar, *a.g.e.*, 28.

⁸⁴ Fatma Pamir Akbil, *Türk El Sanatlarından Örnekler*, İstanbul 1970, s.9.

⁸⁵ Fatma Pamir Akbil, *a.g.e.*, s.9.

⁸⁶ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, “Kelkit Yöresi Zililerinden Çuval, Heybe, Palaz ve Çanta Örnekleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.28, Konya 2010, s.417.

⁸⁷ Neriman Görgünay-Kırzioğlu, *Altaylardan Tunaboyuna, Türk Dünyası’nda Ortak Yanışlar (Motifler)*, Ankara 2001, s15.

⁸⁸ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.m.*, s.417.

dokumasında geniş yüzevidir. Desenleri Türkistan Halıları ile benzerlik gösterir. Dokuma tekniği çok değişik türde desenlerin dokunmasına el vermediğinden, bu güne kadar çok az değişime uğramış, Orta Asya özelliklerini kaybetmemiştir. Kullanılan bezemeler çoğunlukla geometrik formdadır. Renklendirme genellikle verev bir düzende kullanılır⁸⁹.

Dokumalardaki motiflerin anlamları bölgelere göre farklılık gösterir. Ancak motifler dini inançları, asaleti, gücü sembolize eder. El dokumacılığında dokumaların dili sadece dokumacının hünerini göstermekle kalmaz, ayrıca onların mesajlarını da iletir⁹⁰.

Zililer de, dokuma tekniği elverişli olmadığından çok çeşitli desenler dokunamaz, donmuş “Arkaik desenler” denilen, Orta Asya’dan bu yana çok az değiştiği tahmin edilen bugün hâlâ Türkistan - Türkmen halılarında değişik çeşitleri görülen “Sekizgen Türkmen Gülü” desenleri ve 14. - 15. yy. Timurlu minyatürleri zeminlerinde iç içe zikzak desenleri görülür. Bazen dama taşı gibi arada boşluklar bırakılarak değişik bir görünüş elde edilebilir.

Zili dokumalarda çeşitli hayvan, çiçek ağaç gibi figüratif motiflerin yanı sıra soyut motifler de yer alır⁹¹.

Zili dokumalar: İç Anadolu’da (Konya, Kayseri, Niğde, Kırşehir), Akdeniz bölgesinde (Toroslar, Adana, Gaziantep) bulunur. Zililerde desenler değişik renk ve malzemeyle dokunmuş olan yastık, minder, çuval ve ufak yaygılardan oluşur. Batı Anadolu’da ise (Eskişehir, Manisa, Balıkesir, Aydın, Kütahya, Çanakkale, Bergama, Antalya, Fethiye) hemen her yörede bu dokumaya yaygın olarak rastlanır. Genellikle çeyiz eşyası olarak dokunan bu örnekler, namazlık, yer sergisi ve heybeye kadar geniş bir kullanım alanına sahiptir⁹².

⁸⁹ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.m*, s.417.

⁹⁰ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.m*, s.417.

⁹¹ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.m*, s.418.

⁹² Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.m*, s.418.

Zili Dokuma da, desenler genellikle doğadan ve insanların çevrelerinde gördüğü eşya ve canlılardan alınmıştır. Ağaç, çiçek, böcek, kuş gibi doğada görülen varlıklar ve insanların kendi beslediği tavuk, deve vb. evcil hayvanlarla, vazo, bardak gibi eşyaları motif olarak seçilmiştir. Söz konusu bu motifler üsluplaştırılarak işlenmiştir. Hiçbir canlı ve eşya gerçek şekliyle verilmemiştir.

Zili dokuma deseni kareli kâğıda çizilir. Kareli kâğıtta her dik kare sırası çözgü ipliğinin, yatay kare sırası atkı ipliğinin karşılığıdır. Desende; hangi renk desen ipliği, kaç çözgü ipliğinin arkasından atlayıp geçecekse, o kadar kare o desen ipliğinin renginde boyanır. Her desen ipliği sıralarının aralarına bir kare yatay sıra boş bırakılır. Desen ipliklerini aralarında sıkıştıran atkı iplerinin karşılığıdır. Deseni, dokumanın eni genişliğinde kullanılacak çözgü ipliği sayısı kadar kare içine sığdırmak gerekir. Çizim ile dokuma arasında farklılıklar olabilir. İplik kalınlığı dokumada dikkate alınmalıdır.

Desen hazırlanırken kullanılan araç ve gereçler şunlardır: Makas, cetvel, kareli kâğıt, boya kalem, mukavva, yumuşak kalem vb.

Desen iplikleri (atkı), çözgülerin arasından geçmesi kolay olacak şekilde küçük ve yassı yumaklar şeklinde hazırlanır.

Dokumanın arkasında büyük desen ipliği birikimleri olmaması için, desendeki renk gruplarına göre ayrı ayrı yumaklar kullanılır. Zili deseni çözgülerin arkasına yerleştirilir. Atkı iplikleri desendeki renklerine göre dokunur. Kirkitle sıkıştırılır⁹³.

Zili dokuma yapılırken dikkat edilmesi gereken noktalar şunlardır:

Dokuma yapılırken, kareli kâğıttaki desenden daha basık bir desen ortaya çıkar. Desen iplikleri küçük mekik, yumak, kelebek yaparak kullanılır. Dokumanın arkasında büyük desen iplikleri birikmemelidir. Her renk için ayrı yumak kullanılmalıdır. Aynı renk grupları yukarı doğru çekilerek, yürütülerek dokuma

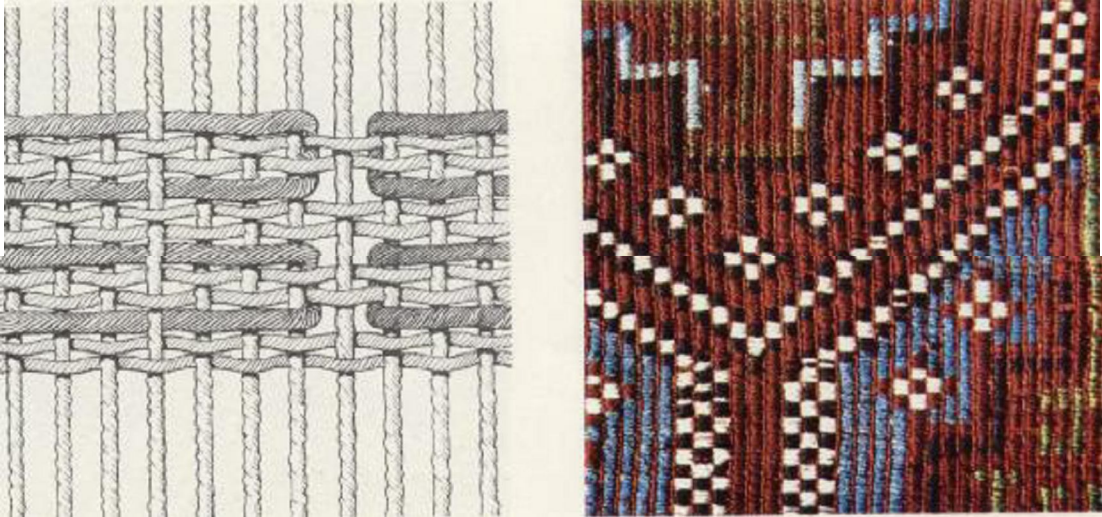
⁹³ Anonim, *El Sanatları Teknolojisi, Zili Dokuma*, Ankara 2006, s.35.

yapılmalıdır. Büyük geçişler yapılmamalıdır. Çözümlü ipliklerinin daralmamasına dikkat edilmelidir. Dokumada daralma olmasın diye sağdan-soldan bir iple gerdirilerek tezgâha bağlanmalıdır. Dokuma bitince 5–10 sıra bez ayağı dokuma yapılmalıdır. Zincir halkası örülmelidir. Saçak payı hesaplanarak dokuma tamamlanmalıdır⁹⁴.

Zili, dokuma özelliğine göre beşe ayrılır:

II.2.3.1. Düz Zili

Desenlerin içi 2-1, 3-1, 5-1, atlamalarla doldurulurken, başta kalan tek çözümlü ve atlamalar ile yaygının yüzünde dikey çizgili-fitilli bir görünüm meydana gelir (Çizim 1, Foto. 1)⁹⁵.

Çizim 1.Düz zili (MEGEP).

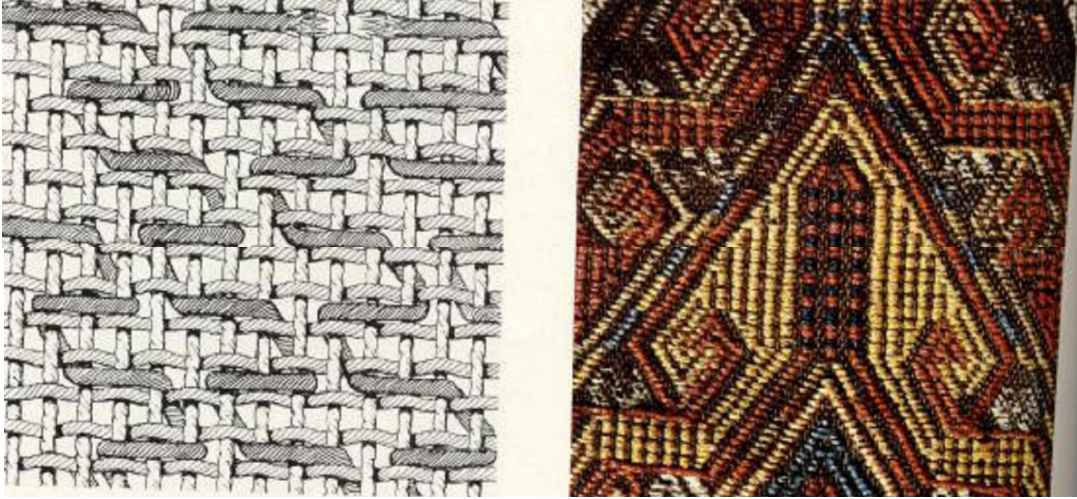
Foto 1.Düz Zili (MEGEP).

⁹⁴ Anonim a g e., s.36.

⁹⁵ Mustafa Yıldırım ve Zühal Baylan, a.g.m., s.418.

II.2.3.2. Çapraz Zili

Her sırada birer çözüğü boşta bırakarak öne geçirilen desen iplikleri, üst sırada birer çözüğü yan tarafa kayarak atlatılır, böylece boşta kalan çözümler ve öste çıkan desen iplikleri çapraz çizgiler oluştururlar (Çizim. 2, Foto. 2).⁹⁶

Çizim 2.Çapraz zili (MEGEP).

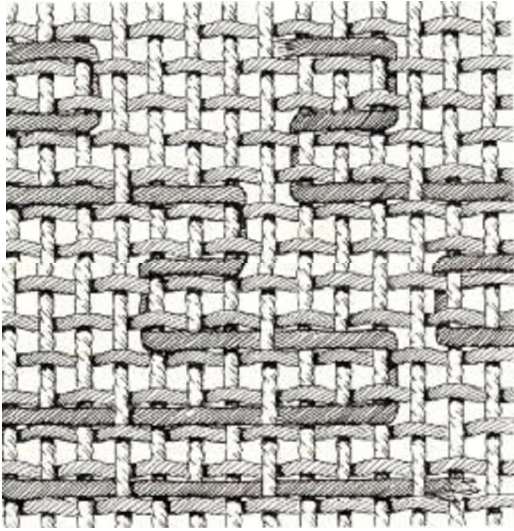
Foto 2.Çapraz zili (MEGEP).

II.2.3.3. Seyrek Zili

Düz bez dokuması zemin üzerine kesik kesik birbirleriyle bağlantısız, serpilmiş 3-1, 5-1 atlamalı düz zili dokuması tekniğinde ufak motiflerden meydana gelir (Çizim 3, Foto. 3).⁹⁷

⁹⁶ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.m*, s.418.

⁹⁷ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.m*, s.419.

Çizim 3. Seyrek zili (MEGEP).

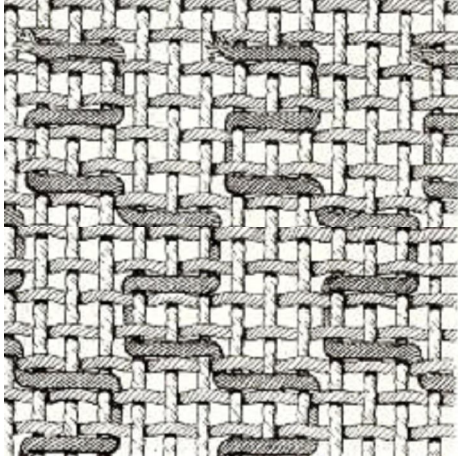
Foto 3. Seyrek zili (MEGEP).

II.2.3.4. Damalı Zili

Dama taşı gibi 2-1, 3-1 atlamalarla bütün motif içleri doldurulur. Daha çok diğer tekniklerle bir arada kullanılır.

Damalı zili de motif oluşturacak olan 3. atkı ipinin, çözgü üzerinden iki atlamalı dokunup ve damalı bir görüntü oluşturacak bir biçimde, paralel aralıklar bırakılarak, zemin üzerinde aynı işlerin tekrarından oluşur. Çapraz zili ise motif ipinin 1-3-5-7 biçiminde atlama yaparak çaprazlamasına motiflerle oluşturulan dokumalardır. Damalıda dikey ve yatay aralıklarla motifler oluşturulurken Çapraz Zili'de çaprazlamasına paralel ya da paralel olmayan tarzda motifler yerleştirilir (Çizim 4, Foto. 4)⁹⁸.

⁹⁸ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.m.*, s.419.

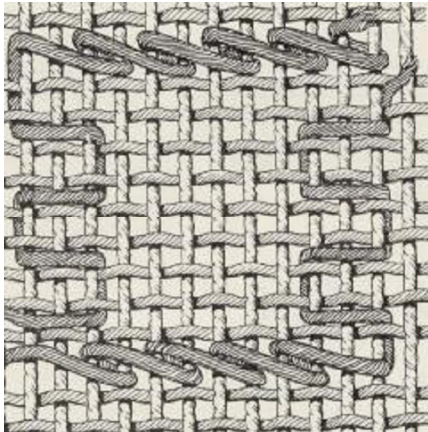
Çizim 4.Damalı zili (MEGEP).

Foto 4.Damalı zili (MEGEP).

II.2.3.5. Konturlu Zili

İki ve üçlü atlamalarla kontur halinde desenlerin meydana getirdiği zili türü, atkı yüzü veya bez dokuma geniş zeminler üzerinde konturlardan meydana gelen desenlerden oluşur. Konturlar halindeki desenlerin meydana gelmesi için her sırada normal atkılar atıldıktan sonra arkadan öne geçirilen renkli desen ipliği 2- 3 çözüme öne geçtikten sonra, bir üst sıradan geriye dönerek tekrar öne geçirilip, geriye doğru 2- 3 çözüme atlatılır. Bu arada üst sıraya geçen desen ipliği tutulur, dönüşte tekrar dikey olarak üst sıradan geriye döndürülür (Çizim 5, Foto. 5)⁹⁹.

Çizim 5.Konturlu zili (MEGEP).

Foto 5.Konturlu zili (MEGEP).

⁹⁹ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.m.*, s.419-420.

II.2.4. Sumak Dokuma ve Tekniği

Birkaç çeşidi olan bu dokuma, tek yüzlüdür. İnce ve oyalayıcı bir dokuma olduğundan, genelde eyizlik eşyaların yapımında kullanılmıştır¹⁰⁰.

Bir özgü sistemi, atkı renkte desen iplikleri ve atkılardan meydana gelir. Bazı sumak dokuma türlerinde atkı kullanılmaz. Sumak dokuma desenlerin bulunduğu bölgeler içinde, ayrı renkteki desen ipliklerinin çözgü çiftlerine devamlı olarak dolanması ile meydana gelir¹⁰¹.

II.2.4.1. Düz Sumak Dokuma

Desen ipliklerinin aynı yönde, özgülere sarılması ile meydana gelir. Desen iplikleri her sırada, aynı şekilde -üstten alta doğru veya alttan üste doğru- özgülere sarılarak dokunur ve araya atkı atılır¹⁰².

II.2.4.2. Balıksırtı Sumak Dokuma

Desen ipliklerinin ters yönlerde özgülere sarılması ile meydana gelen balıksırtı görünüşlü sumak dokumalardır. Desen iplikleri, özgülerde bir sırada sağa veya sola eğimli olarak diğer sırada ise bunun tam tersi sarılarak, dokumaya bir balıksırtı görünüşü verilir ve araya atkı atılır¹⁰³.

II.2.4.3. Atkısız Düz Sumak Dokuma

Araya atkı atılmadan dokunan düz sumak dokumasıdır. Sadece desen ipliklerinin özgülere çift çift dolanması ile meydana gelir, atkı atılmaz¹⁰⁴.

¹⁰⁰ Neriman Görgünay - Kırzıoğlu, *a.g.e.*, s.15.

¹⁰¹ Belkıs Acar, *a.g.e.*, s.39.

¹⁰² Belkıs Acar, *a.g.e.*, s.40.

¹⁰³ Belkıs Acar, *a.g.e.*, s.40.

¹⁰⁴ Belkıs Acar, *a.g.e.*, s.40.

II.2.4.4. Balıksırtı Atkısız Sumak Dokuma

Araya atkı atılmadan birinci sıra, üstten alta doğru desen ipliğinin çözümlere dolanması ile dokunuyorsa, ikinci sırada bunun tersi, desen ipliklerin çözümlere sarılması ile balıksırtı bir görünüş elde edilir¹⁰⁵.

II.2.4.5. Ters Sumak Dokuma

Düz dokumanın tersine, içten dışa doğru sararak, dokumanın yüzünde daha kısa kabarıklıkların meydana getirildiği sumak dokuma şeklidir¹⁰⁶.

II.2.4.6. Atmalı-Alternatif Sumak Dokuma

Ters sumak dokunmanın her sırada birer çözümlü çifti kayarak dokunmuş şeklidir. Birinci sırada çözümlü çiftlerine arkadan gelip öne doğru ters bir şekilde sarıldıktan sonra ikinci sırada birer çözümlü kayarak aynı şekilde çözümlere sarılır. Bazen 2, 3 çift çözümlü bir arada sarılır¹⁰⁷.

II.2.5. Palaz Dokuma ve Tekniği

Kelimenin aslı Farsça “pelas” (paçavra) dır . Halk palas da der. Daha çok göçebe hayatı süren aşiretlerde görülür. Süslemeleri (motifler) aşiret özelliği taşıyan imler, hayvan figürleri, kare ve vev dolgulu bantlardan meydana gelir. Palazlardan çuval, çadır döşemesi için kilim ve harman işlerinde kullanılacak eşya yapılır¹⁰⁸.

İki iplik sistemine göre veya enine, bütün yüzü düz veya vev örnekli dokumalardan yapılır. Çözümlü çift büküm yün veya kıdır¹⁰⁹.

¹⁰⁵ Belkıs Acar, *a.g.e.*, s.40.

¹⁰⁶ Belkıs Acar, *a.g.e.*, s.40.

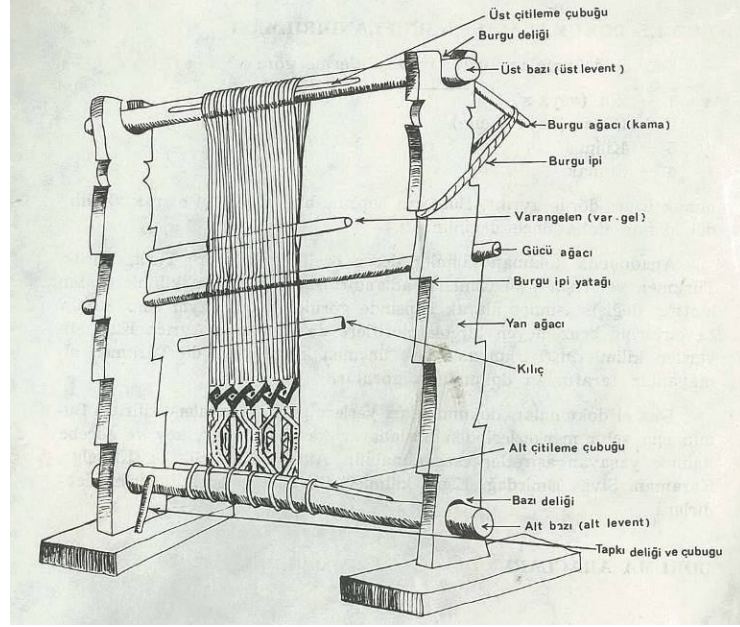
¹⁰⁷ Belkıs Acar, *a.g.e.*, s.42.

¹⁰⁸ Yusuf Durul, *a.g.e.*, s.16.

¹⁰⁹ Yusuf Durul, *a.g.e.*, s.16.

II.3. DOKUMADA KULLANILAN MALZEMELER

II.3.1. Tezgâh

Çizim 6. Dokuma Tezgâhı ¹¹⁰.

Dokumaların üzerinde dokunduğu araçlara, genel olarak tezgâh denilir. Düz el dokumaları, hatta halılar aynı tezgâhta dokunabilir. Aynı çözüğü düzeni üzerine biri veya bir kaç, hepsi bir arada dokunabilir¹¹¹.

Kirkitli dokuma tezgâhları:

1-Yatay tezgâh (yer tezgâhı, konargöçer tezgâhı)

2-Dikey tezgâh (Istar, ipağacı, mazman)

3-Gelişmiş dikey tezgâhlar (kişim tezgâhı ve halı tezgâhı) olarak üçe ayrılabilir¹¹².

¹¹⁰ Çetin Aytaç, *a.g.e.*, s.41.

¹¹¹ Çetin Aytaç, *a.g.e.*, s.42.

¹¹² Çetin Aytaç, *a.g.e.*, s.42.

En basitinden, en gelişmişine kadar çözümlerin sarıldığı iki uzun direk (Levent), çözümlerin alt-üst ayrılmasına yarayan gücü sopası ve çözümlerin arasına konan varangelen (var-gel) isimli tahtadan meydana gelir¹¹³.

Çözüm iplikleri çoğunlukla yün, çift büküm iplikleridir. Çözümler leventlerin üstünden ve altından geçirilerek istenen sıklıkta boydan boya dolandır. Bu çözümlerin alt – üst dolanması bittikten sonra, leventlerin birine sıkıca düğüm atılarak sağlamlaştırılır. Leventlerin arasında hemen hemen ortasına rastlayan yerde çözümlerin önüne gelen “gücü sopası” vardır. Ayrıca uzun, kalın bir iplikle, arkadaki çözümler öne alınarak gücü sopasına bağlanmaya başlanır. Böylece bu kısımda arkadaki çözümler öne, öndeki çözümler arkaya geçirilmiş olur. Bu durumu tespit etmek için gücü sopasının üstünde çözümlerinin arasına “Varangelen” isimli tahta geçirilir. Dokuma sırasında bu tahta aşağı yukarı oynatılarak çözümlerin normal durumunu ön-arka veya gücü tahtasına tespit edilmiş durumunu, yani bunun tersini arka- ön olması sağlanmış olur. Geçirilen her atkıdan sonra çözümlerin atıklar üzerinde çaprazlanması sağlanmış olur. Bundan sonra istenilen teknikte dokumaya başlanılabilir. Çözümler “kama” denilen bir aletle ve levent tahtalarının döndürülmesiyle sıkıştırılır¹¹⁴.

Dokumaya başlarken olduğu gibi bitiminde de, çözümlerde kullanılan iplikleri 5–10 sıra atkı atarak dokuma (bez ayağı) bitirilir. Bir sıra zincir halkası (çiti) yapılır. Dokumayı tezgâhtan çıkartmadan önce varsa hataları tespit edilir. Giderilmesi mümkün olan hatalar düzeltilir. Leventler¹¹⁵ gevşetilir. Dokuma serbest bırakılır. Ön ve arka ucundan saçak payı bırakılarak çözümler kesilir. Yavaş ve dikkatli davranarak çözümler leventlerden boşaltılır. Arkadaki atkı ipi uçları düğüm atılır, kesilir ve yok edilir. Kenar düzgünlüğü kontrol edilir. Saçak bağlama şekilleri uygulanır¹¹⁶.

¹¹³ Yusuf Durul, *a.g.e.*, s.18.

¹¹⁴ Yusuf Durul, *a.g.e.*, s.18.

¹¹⁵ Levent: Dokuma tezgâhlarında çözümlerin alt ve üste sarıldığı kalın sıırıktır. Bazı yerlerde “Çözüm ağacı” da denir. (Çetin Aytaç, *a.g.e.*, s.252).

¹¹⁶ MEGEP, *El Sanatları Teknolojisi Zili Dokuma*, Ankara 2006, s.40

Yakın zamana kadar kullanılan ahşap tezgâhların yerini demir tezgâhlar almıştır. İki tezgâhın da yapılış düzeneği aynı olmasına karşın ahşap tezgâhlar demir tezgâhlardan farklı olarak, yere sabitlenmiş halde iken tezgâhı enine bölen bölümlerin hareketli ve ayarlanılabilir durumda olması bakımından farklılık arz eder¹¹⁷.

Ahşap tezgâhlarda tüm bölümler hareketlidir. Dokuyucu kilimin durumuna göre dokuma öncesinde hazırlık olarak bu bölümleri sabitler. Ahşap tezgâhlar da sabitleme işi çivi adı verilen 30 - 40cm'lik ucuna doğru daralan ahşap malzeme ile sağlanır. Sarılmış ipler bu çiviler sayesinde sıkıştırılır. Tezgâh dört bölümden oluşur¹¹⁸. (Foto. 6 ve 7).

Kelkit yöresinde dokunan zili çeşitleri, dik tezgâhlarda dokunmaktadır.

Foto 6. Metal tezgâh.

Foto 7. Ahşap tezgâh.

II.3.1.1. Çözü Aleti

Çözgü; dokuma boyunca giden ve dokumadan önce tezgâha gerilerek hazırlanan dikey ipliklerdir. Yörelere göre arış, eriş veya direzi denir¹¹⁹. Çözgü aleti ise üzerinde karşılıklı kazıklar çakılmış tahta çerçevelerdir¹²⁰.

¹¹⁷ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.m.*, s.420.

¹¹⁸ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.m.*, s.420.

¹¹⁹ MEGEP, *a.g.e.*, s.19.

¹²⁰ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.m.*, s.421.

II.3.1.2. Gücü Ağacı (Çerçevesi, Mazu)

Çözü ipliklerinden bazılarının yukarıda, bazılarının ise aşağıda bulundurulma işi“gücü”ler aracılığı ile sağlanır. Gücüler üstte ve altta iki çubuktan geçirilmiş teller veya bağlanmış ipler bulunan bir çerçeve olup hepsine birden ”gücü” denildiği gibi “gücü çerçevesi” de denir¹²¹ (Foto. 8).

Leventlerin arasında, hemen tezgâhın ortasına rastlayan yerde, çözügülerin önüne gelen “gücü ağacı” vardır. Ayrıca uzun, kalın bir iplikle arkadaki iplikler öne alınarak gücü sopasına bağlanır. Böylece bu kısımda arkadaki çözügüler öne, öndeki çözügüler arkaya geçirilmiş olur. Bu durumu saptamak için gücü sopasının üstündeki çözügülerin arasına“varan gelen” isimli tahta geçirilir¹²².

Foto 8. Gücü Ağacı.

¹²¹ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.m.*, s.421.

¹²² MEGEP, *a.g.e.*, s.23.

II.3.1.3. Varangelen

El tezgâhlarında gücü ağacından daha ilerideki çözümlerin arasında duran, aşağı yukarı hareket ederek çözümler arasındaki açıklığı artırıp eksiltene uzunca ağaç¹²³, bir başka deyişle, çözümlü aletin eni kadar, yine silindirik şekilde gücü ağacı gibi ağaçtan yapılmış başka bir ağaçtır¹²⁴.

Gücü bağlandıktan ve varan gelen çözümlerin arasından geçirildikten sonra, tezgâh dokumaya hazır duruma gelmiş olur. Dokuma sırasında varangelen tahtası aşağı –yukarı oynatılarak çözümlerin normal ön- arka durumunu veya gücü tahtasına tutturulmuş durumunu, yani bir öncekinin tersi olan arka-ön durumunu almış olur¹²⁵ (Foto.9).

Foto 9. Varangelen.

II.3.1.4. Sedir

Basit bir düzende hazırlanmış, uzun dikdörtgen şeklinde basit oturak. Uzunluğu tezgâhınkiyle eşit ölçülerdedir¹²⁶ (Foto.6).

¹²³ Belkıs Acar, *a.g.e.*, s.57.

¹²⁴ Anonim, *a.g.e.*, s.21.

¹²⁵ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.m.*, s.421-422.

¹²⁶ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.m.*, s.422.

II.3.1.5. Kirkit

Şekil olarak kabaca tarağa benzeyen kirkit, dokuma sırasında atkı ipliklerini düzeltip sıkıştırarak kilimin daha muntazam dokunmasını sağlamak amacıyla kullanılan alete denir¹²⁷ (Foto. 10 ve 11).

Foto 10. Kirkit.

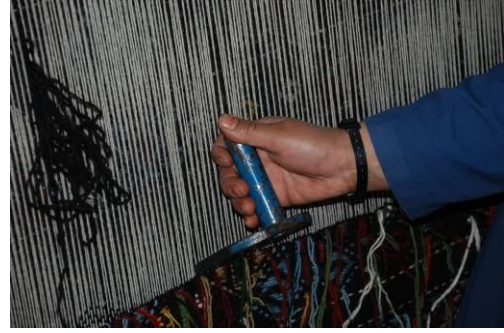

Foto 11. Kirkitin kullanım biçimi.

II.3.2. Yün

Kilimin ana malzemesi olan yün, birtakım işlemlerden geçtikten sonra iplik haline getirilir ve kök boylarla çeşitli renklerde boyanarak dokumada kullanılmaya hazır olur. Genellikle atkı ipi olarak kullanılan yün iplikler, çözgü olarak da kullanılabilir¹²⁸ (Foto.12 ve 13).

Foto 12. Eğrilen ham yün.

Foto 13. Boyanmış yün.

¹²⁷ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.e.*, s.422.

¹²⁸ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.e.*, s.423.

II.3.3. Dokuma Makası

Çözü ve atkı ipliklerini kesmek için kullanılan metalden yapılan aletlerdir¹²⁹
(Foto.14 ve15).

Foto 14. Dokuma makası.

Foto 15. Makasın kullanım biçimi.

II.3.4. Çubuk (Ahşap Çivi)

Dokuma sırasında çözgü ipliklerinin üzerinden hızlıca değdirilip geçirilerek, hem atkı ipliklerinin takılmadan geçişini sağlar hem de çözgü ipliklerini düzeltir¹³⁰
(Foto. 16 ve 17).

Foto 16. Çubuk (ahşap çivi).

Foto 17. Ahşap çivin kullanım biçimi.

¹²⁹ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.m.*, s.423.

¹³⁰ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.m.*, s.423.

II.4. NEBATİ BOYALAR, BOYA HAM MADDELERİ VE MORDANLAMA

Tarihin çok eski dönemlerinde başlayan doğal boyacılık, 12. yy.ın ortalarına kadar yüzyıllar boyu uygulanmaya devam etmiştir. M.Ö.3000 tarihine ait bir Çin kaynağında doğal boyalardan söz edilerek, Mısır’ da Orta Krallık döneminde sadece boyaların elde edilişleri değil, mordan maddelerinin dahi bilindiği bildirilmektedir. Doğal boya konusunda Anadolu’nun çok eski bir geleneği olduğu kesindir¹³¹.

Nebati boyalar 19. yy.ın sonlarına kadar, boyacılığın gelişip yükselmesin de büyük etken olmuştur. Hemen bütün renklerin bitkileri mevcuttur. Sarı rengi veren cehri ve safran, siyahı veren mazı ve nihayet kırmızı rengi veren kök boyadır. Anadolu, Rumeli ve diğer yerlerde yetişebilen bu nebatlardan en önemlisi ve ekonomik gelişeni kök boyadır¹³².

Doğal boyalar çoğunlukla, meyve kabukları, bitki sapları, tohumlar ve bitki köklerinden elde edilir. Bitkisel boyalardan sağlanan renkler ton bakımından çok çeşitlilik gösterir¹³³. Boya ve bitkileri ilkbahar ve yaz aylarında yaş iken toplamak, yararlanmak açısından en uygun yöntemdir. Çiçekler için en uygun zaman, olgunlaştıkları dönemdir. Bitki tohumlarının da tam olgunluk döneminde toplanması şarttır. Odunsu bitkilerde ise, boya maddesi ağacın dallarındaki kabuğun içi ile gövde kabuklarındadır. Köklerde genellikle ilkbahar ve sonbahar aylarında toplanmalıdır¹³⁴.

Doğal boyalarda üç ana rengin varlığı dikkat çeker. Bunlar, kırmızı, sarı ve mavidir. Yeşil, mor, turuncu, siyah, bej ve gri renkler karışımlardan elde edilebildiği gibi tek bir bitkiden de sağlayabilmek mümkündür¹³⁵.

Kök boyalar, labada (evelik), nane, karamuk, sığırkuyruğu, kuşburnu, sumak, soğan, fındikkabuğu, ceviz, eğrelti otu, sütleğen, meşe, civit otu, karalâhana, kızamık

¹³¹ Gürbüz Uğur, *Türk Halılarında Doğal Renkler ve Boyalar*, Ankara 1988, s.11.

¹³² Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.m.*, s.424.

¹³³ Hermann Haack, *Doğu Halıları*, Ç. Neriman Girişken, Ankara 1975, s.55.

¹³⁴ Gürbüz Uğur, *a.g.e.*, s.9.

¹³⁵ Gürbüz Uğur, *a.g.e.*, s.9.

kökü, papatya, mazi, ezen tere, palamut, ada çayı, böğürtlen, karayemiş, ekşi elma, sumak üzümü, şeyh otu, indigo, çitlendik, safran, asma, nar, kekik, papatya, cehri, cehri kökü, idris meyvesi, celari, ceviz kökü, ceviz mantarı, çınar kabuğu, fasulye yaprağı, gence, karaağaç kabuğu, karamuk (kadıntuzluğu), katırtırnağı, kızılçam, kibritiye, saçkıran, yosun, ocak kurumu, meşe palamudu, sergi otu, kurutulmuş kayısı yaprağı, serkele, kök boya, kök yavşan, eynik, gelincik çiçeği gibi ağaç ve bitkilerden elde edilir¹³⁶.

Hangi bitkilerden hangi renklerin oluştuğuna birkaç örnek verecek olursak: koyu kahve ve siyah-meşe ağacının yapraklarından, sarı-safran çiçeği, asma yaprağı ve nar kabuklarından, mavi -indigo bitkisinden, kırmızı ve tonları- madder kökünden elde edilmektedir¹³⁷. Kelkit yöresinde kullanılan bir takım kök boyalar ve renkler ise; kuşburnundan kırmızı, kızamık kökünden sarı, Kelkit çamuru, sığır kuyruğu, ceviz yaprağı, palamut kabuğu ve yaprağından siyah, sumaktan bordo, kök boyadan yavru ağzı, pembe ve turuncudur.

Boyama işleminde bir takım yardımcı katkı maddeler kullanılır bunlara mordan denir. Bu maddeler hem boyayı sabitler hem de yeni renk ince ayrımların ortaya çıkmasını sağlar¹³⁸.

Boyaların parlak ve sabit kalabilmeleri için kullanılan yardımcı katkı maddeleri şunlardır:

Göz taşı, idrar, koruk, limon tuzu, marin, meşe kökü, meşe palamudu, sak, sak sütü, sirke, su, sütleğen, şap, taş yosunu, turunç suyu¹³⁹.

Kullanılan renkler bölgelere göre değişir. Bitkisel boyalar geleneksel ve özel formülleri ile elde edilir¹⁴⁰.

¹³⁶ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.m.*, s.424-425.

¹³⁷ Hermann Haack, *a.g.e.*, 55-56.

¹³⁸ Gürbüz Uğur, *a.g.e.*, s.11

¹³⁹ Mustafa Yıldırım, Zühal Baylan, *a.g.m.*, s.425.

¹⁴⁰ Fatma Pamir Akbil, *Türk El Sanatlarından Örnekler*, İstanbul 1970, s.10.

III. KELKİT YÖRESİNE AİT ZİLİ TEKNİKLİ DÜZ DOKUMA YAYGILARDAN ÖRNEKLER

III.1. KELKİT'İN TARİHÇESİ

Karadeniz Bölgesi'nde Gümüşhane iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasabadır. Yüz ölçümü 1.925 km²'dir. Doğuda Bayburt ili, güneyde Erzincan, batıda Şiran ilçesi ve kuzeyde merkez ilçe ile çevrilidir. 1840 yılında ilçe haline getirilen Kelkit, Kelkit çayı kenarına kurulmuştur. Arazisi ve nüfus sayısı bakımından Gümüşhane'nin en büyük ilçesidir¹⁴¹.

Foto 18. Kelkit¹⁴².

Foto 19. Gümüşhane lokasyon Haritası¹⁴³.

Kelkit Çayının Bizans çağındaki adı Yunancada kurt anlamına gelen LYKOS'tur. Ermeniler bu adı kendi dillerine çevirerek, bu ada "GAIL-GET", Kurt – Irmağı dediler. Kelkit isminin zamanla ağız ve şive farklılıkları neticesinde Gail-Get'ten Kelkit'e dönüştüğünü idda eden tarihçilerin yanında; ilk çağlarda yörede yaşadıkları bilinen Kerkik halkından esinlenerek Kelkit adını aldığını düşünenler de vardır¹⁴⁴.

¹⁴¹ A.Güngör Üçüncüoğlu, Abdülcelil Kahveci, *Kadimden Cumhuriyete Gümüşhane-Bayburt Halkları ve Yer Adları*, Trabzon 2005, s.297

¹⁴² <http://www.kelkit.gov.tr/galeri/default.asp>.

¹⁴³ Ramazan Özey, "Gümüşhane ve Çevresindeki Kırsal Yerleşimlerin Başlıca Coğrafi Sorunları ve Çözüm Yolları", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane*, Ankara 1991, s. 307-383

¹⁴⁴ A.Güngör Üçüncüoğlu, Abdülcelil Kahveci, *a.g.e.*, s.299.

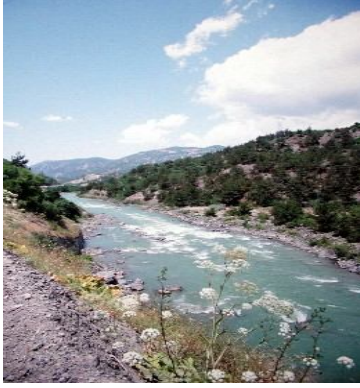

Foto 20. Kelkit çayı¹⁴⁵.

Çizim 7. Kelkit çayı¹⁴⁶.

Kelkit'in tarihini ele alırken, bağlı bulunduğu il olan Gümüşhane'den ayrı değerlendirmek oldukça güçtür. Bunun en önemli nedeni ise kuşkusuz yöresinin kültürel değerler kadar tarihi olgular açısından da iç içe geçmiş olmasıdır. Bu nedenle ilçenin tarihi, Gümüşhane tarihi ile birlikte değerlendirilmiştir.

Gümüşhane, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümü sınırları içerisinde yer almaktadır. Gümüşhane ili 38 45' - 40 12' doğu boylamları ile 39 45 - 40 12 doğu enlemleri arasında olup, doğusunda Bayburt, batısında Giresun, kuzeyinde Trabzon, güneyinde Erzincan illeri bulunmaktadır¹⁴⁷.

Çizim 8. Gümüşhane ilinin lokasyon haritası¹⁴⁸.

Foto 21. Gümüşhane¹⁴⁹.

¹⁴⁵ <http://www.kelkit.gov.tr/galeri/default.asp>.

¹⁴⁶ Ergün Dayan, "Kelkit Çayı Vadisinin Oluşumu ve Gelişimi", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane*, Ankara 1991, s. 259-265

¹⁴⁷ Süleyman Çiğdem, *Eski Çağ'dan Orta Çağ'a Gümüşhane*, Gümüşhane 2012, s.13

¹⁴⁸ Ramazan Özey, *a.g.e.*, s. 307-383

¹⁴⁹ <http://www.kelkit.gov.tr/galeri/default.asp>.

Çizim 9. Gümüşhane ilinin lokasyon haritası¹⁵⁰.

Gümüşhane coğrafi özellikleri bakımından iki farklı ana yöreye ayrılır. Bu iki ana bölge, Kelkit Çayı ile Harşit çayı havzalarına tekabül eder¹⁵¹.

Gümüşhane ilinin coğrafi yapısında görülen farklılıklar, Gümüşhane ve çevresinin tarihsel gelişimini de önemli ölçüde etkilemiştir. Gümüşhane’de tamamen birbirinden farklı başlıca iki önemli coğrafi, kültürel ve tarihsel saha gözlenmektedir. Bu iki bölge: Gümüşhane merkez ilçesinin doğu- güneydoğu yönünde yer alan Tekke ile Akçakale köylerinin birbirinden ayıran Akçakale Boğazından, kuzeyde Zigana Dağı’na kadar devam eden alanı içerisine alan Aşağı Dere ile Tekke’de başlayıp, Vavuk Dağı’nda son bulan alanı kapsayan, Yukarı dere’dir. Her iki bölge birbirinden bağımsız olarak bir tarihsel gelişim göstermiştir. Aşağı dere bölgesi kuzeyde yer alan Trabzon ilinin gösterdiği tarihsel süreçle, Yukarı Dere bölgesi Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinin gösterdiği tarihsel süreçle bağlantılı olmuşlardır¹⁵².

Gümüşhane ve çevresinde, bölgenin Tarih öncesi Çağları ile ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. Bunun başlıca nedenlerinden biri hemen hemen her yıl oluşan sel taşkınlarıyla yamaçlarda ve dere kenarlarında bulunabilecek malzemeler de özellikle Harşit Deresi’nin suları ile yok olup gitmiş olmasıdır. Bunun için şu ana kadar bölgenin Paeolitik Çağ’ı ile ilgili bir bulgu elde edilememiştir. Gerek uygun bitki örtüsü gerekse mağara, kaya altı sığınakları, hayvan toplulukları ve su kaynakları bir

¹⁵⁰ Ramazan Özey, *a.g.e.*, s. 307-383

¹⁵¹ Süleyman Çiğdem, *a.g.e.*, s.13.

¹⁵² Süleyman Çiğdem, *Gümüşhane Bölgesinin Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları*, Erzurum 2008, s.18

bütün olarak ele alındığında, bölgede Paeolitik Çağ'ın yaşanmış olabileceği büyük bir olasılıktır¹⁵³.

Anadolu prehistoryasında önemli sorunlardan biri de, Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde, insanlık tarihinin önemli bir kırılma noktasını oluşturan, göçebelikten yerleşik hayata geçilen, tarım ve hayvancılıkta evcilleştirilmenin başladığı Neolitik Çağ'ın henüz tanımlanmış olmamasıdır¹⁵⁴.

Gümüşhane ve çevresinin Tarihöncesi Çağlar içerisinde en erken bulguları, Geç Kalkolitik Çağ'la başlar. Bölgede Eski Tunç Çağı'na ait önemli yerleşim alanlarıyla da karşılaşmaktayız. Gümüşhane ve çevresinde bugüne kadar yapılan Arkeolojik araştırmalarda, Roma Dönemi'ne kadar bölgenin tarihine ışık tutabilecek herhangi bir yazıt elde edilememiştir. Bölgenin tarih çağları ile ilgili yazılı bilgilerine, en erken Hitit kaynaklarında rastlanmaktadır¹⁵⁵.

Gümüşhane bulunduğu coğrafi konum itibariyle, tarihsel olaylar karşısında daima tampon bölge olarak kalmıştır. Bu nedenle miladın ilk yy.larından beri inşa edilen mimari eserlerin çoğu günümüze ulaşmamıştır. Buna rağmen, Genç roma, Bizans, Ermeni Gürcü, Trabzon, Orta Anadolu, Suriye, Filistin, Kuzey Afrika, Balkan, Selçuklu, Osmanlı sanat zevkini ve çeşitli yapı tiplerini yansıtan birçok eserin aynı sınırlar içinde yer alması dikkat çekicidir¹⁵⁶.

Gümüşhane ve çevresi maden kaynakları bakımından oldukça zengindir. Bölge tarihinin gelişim sürecinde, en çok etkin olan unsurların başında bölgenin sahip olduğu maden kaynaklarının yeri tartışılmazdır. Özellikle kente adını veren gümüş yatakları oldukça önemlidir¹⁵⁷.

¹⁵³ Süleyman Çiğdem, *a.g.e.*, s.20.

¹⁵⁴ Süleyman Çiğdem, *a.g.e.*, s.20.

¹⁵⁵ Süleyman Çiğdem, *a.g.e.*, s.21-23.

¹⁵⁶ Gülyüz Uslu, "Gümüşhane'nin Tarihçesi ve Turistik Değerleri", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane*, Ankara 1991, s.142.

¹⁵⁷ Süleyman Çiğdem, *Eski Çağ'dan Orta Çağ'a Gümüşhane*, Gümüşhane 2012, s.22.

Adını Eski Yunancada gümüş anlamına gelen Argyrostan kaynaklanan, Argyrostan aldığı bilinmektedir. Dev bir amfiteatrı andıran, Musalla deresinin yamaçlarındaki şehrin, bu topografyada kurulmasının tek nedeninin, madenler olduğu böylece herkes tarafından kabul edilir¹⁵⁸.

Gümüş ve altın yataklarının zenginliğinden ve tarihi İpek Yolu üzerindeki konumundan dolayı, Gümüşhane tarih boyunca önemini hiç kaybetmemiştir.¹⁵⁹ Gümüşhane kentinin kimler tarafından kurulduğuna dair geniş ve kesin bir bilgi bulunmamaktadır¹⁶⁰. Bölgede Asurlular, Urartular, Medler, Pers Krallığı, Makedonlar, Pontus Krallığı, Roma İmparatorluğu, Emeviler, Selçuklular ve Osmanlı İmparatorluğu hüküm sürmüştür¹⁶¹.

M.Ö. 331 yılında Pers İmparatorluğu'nu yıkan Büyük İskender, bölge topraklarını kendi ülkesine kattı. Büyük İskender'den sonra bölgenin üzerinde Romalılar'ın hâkimiyetinin başladığı yine yazılı kaynaklarda geçmektedir. Bölge, 7. yy.in sonuna kadar Bizans-Sasani çarpışmalarına sahne olmuştur.¹⁶² M.S. 395 'de Roma İmparatorluğu ikiye ayrılınca, Gümüşhane ve çevresi Doğu Roma (Bizans) sınırları içerisinde kalmıştır. Sasaniler de Bizans'ın doğuda ki en önemli rakibi olmaya devam etmiştir¹⁶³.

İran İmparatorluğunu diriltten Par'lar ve 3. yy.da onların yerine geçen Sasani'ler bu topraklarda asırlarca çekişmişler, Ermeni kralları bazen İran'a bazen Bizans'a tabi olarak çevreyi idare etmeye çalışmışlardır. Bölge Emevi, Abbasi ve Bizanslılar arasında birkaç kez el değiştirmiştir. Bu durumun Selçuklu akınlarına kadar devam ettiği görülür¹⁶⁴.

¹⁵⁸ Haşim Erdener, *Gümüşhane'nin Seyir Defteri*, Ankara 1997, s.9

¹⁵⁹ Haşim Erdener, *a.g.e.*, Ankara 1997, s.9

¹⁶⁰ Ilgar Kırzioğlu, "Gümüşhane Kentinin İmar Planlama Çalışmaları", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane*, Ankara 1991, s.47

¹⁶¹ Anonim, *Eski Gümüşhane*, İstanbul 2010, s.10.

¹⁶² Ali Coşkun Hirik, *Geçmişten Günümüze Kelkit*, Gümüşhane 2007, s.29.

¹⁶³ Süleyman Çiğdem, *a.g.e.*, s.47.

¹⁶⁴ Gülyüz Akagün Uslu, *Gümüşhane ve Çevresinin Tarihi –Sanat Eserleri*, İstanbul 1980, s.2.

Gümüşhane ve çevresinin tarihi en belirgin olarak Roma İmparatorluğu ile başlamaktadır. M.Ö. 190'dan itibaren Anadolu'ya egemen olmaya başlayan Roma İmparatorluğu'yla beraber Gümüşhane ve çevresi Roma – Pontus, Roma-Part ve Doğu Roma- Sasani ilişkilerinde stratejik bir konuma ulaşmıştır¹⁶⁵.

Fırat kıyılarına kadar hâkimiyetlerini ilerleten Romalılar, doğudan gelebilecek saldırılara karşı Anadolu'nun kuzeyinden güneyine uzanan bir hat üzerinde, stratejik noktalarda, askeri garnizonlar kurmuşlardır. Melitene/Malatya, Somosata/Adıyaman ve Satala /Gümüşhane Fırat batı sahilinde konuşlanmış önemli askeri garnizonlar haline gelmiştir¹⁶⁶,(Foto.22 ve 23).

Gümüşhane ve çevresinde gözlemlenen en önemli Arkeolojik bulgularda Roma kaynaklarında sıklıkla geçen Satala Askeri garnizonuyla karşılaşmaktayız. Aynı zamanda bölge tarihinin aydınlatılmasında da önemli bir yer tutan Satala, Kelkit ilçesinin 26 km güneydoğusunda ulunan Sadak köyünün sınırları içerisinde yer almaktadır. Sadak köyü, Meşeiçi dağlarının doğu eteğinde 155.955 metre karelik bir sahayı kapsamaktadır¹⁶⁷.

Foto 22. Satala Askeri Garnizonu¹⁶⁸.

Foto 23. Satala Askeri Garnizonu¹⁶⁹.

¹⁶⁵ Süleyman Çiğdem, *a.g.e.*, s.123.

¹⁶⁶ Süleyman Çiğdem, *a.g.e.*, s.106.

¹⁶⁷ Süleyman Çiğdem, *a.g.e.*, s.107.

¹⁶⁸ <http://www.kelkit.gov.tr/galeri/default.asp>.

¹⁶⁹ <http://www.kelkit.gov.tr/galeri/default.asp>.

Satala'nın konumu ile ilgili yapılan bütün tanımlardaki ortak özelliklerin başında, Satala'nın çok önemli bir güzergâh üzerinde olması dikkat çekicidir. Satala'nın bu stratejik konumu, Bölgede bir askeri üstün kurulmasını da zorunlu kılmıştır¹⁷⁰.

Gümüşhane aynı zamanda Trabzon limanına çıkan tarihi ipek yolu üzerindedir;

Roma döneminde kuzeydoğuda oluşturulan Satala merkezli doğu sınır güzergâhı, yıllarca önemini yitirmemiş, 12-14 yy.larda özellikle Çin e İran'dan gelen ticari mallar Erzurum- Bayburt-Gümüşhane üzerinden Trabzon limanına ulaştırılmıştır. Kelkit'in 45 km güneydoğusunda da Güzyurdu Köyü'nün güneyinde, halk arasında "Osmanlı Yolu" olarak tanımlanan, Kelkit-Erzincan bağlantısını sağlayan yaklaşık 5 km.lik bir yol tanımlanmıştır. Sebastia'dan kuzeydoğuya doğru Erzincan'a yönelen yol Spikor geçidini aşarak Satala'ya ulaşıyordu¹⁷¹.

Bizanslıların, ekonomik ve askeri bu hâkimiyeti, 13. yy.da kurulacak olan Trabzon Rum İmparatorluğu'na kadar devam etmiştir¹⁷².

Urartu, Hun, Peçenek gibi çeşitli Türk boylarının zaman zaman bu bölgede görülmelerinden sonra Müslüman Türkler ilk defa Tuğrul Bey'in bir ordusu ile 1058 yılında, Bayburt üzerinden Trabzon'a akınlar yapmıştır. Ekonomik öneminden dolayı Selçuklu emirlerinden İbrahim Bey de toprakları fethetmiştir. Anadolu'nun fethinden sonra Bayburt, Erzurum'da hüküm süren Saltukoğullarına, Gümüşhane ve Kelkit Erzincan'da kurulmuş olan Mengüceklere bağlanmıştır. Bu devletlere Anadolu Selçuklu hükümdarı Ruknettin Süleyman Bey tarafından son verildi. 1243 yılında İlhanlılar Selçuklular'ı yenerek burayı zapt ettiler. 1335 yılında Cezayirli; daha sonra Alaaddin Ertana tarafından ele geçirilen bu havali bir müddet Akkoyunluların idaresinde kalır¹⁷³.

¹⁷⁰ Süleyman Çiğdem, *a.g.e.*, s.107.

¹⁷¹ Haldun Özkan, Hüseyin Yurttaş, *Orta Çağ'dan Günümüze Gümüşhane*, Gümüşhane 2012, s.17-18.

¹⁷² Ali Coşkun Hirik, *a.g.e.*, s.29.

¹⁷³ Gülyüz Akagün Uslu, *a.g.e.*, s.2.

14. yy.ın ikinci yarısından sonra, Kelkit vadisi ve Alansa köylerinden aşağı inerek Kürtün-Tirebolu hattının tamamıyla Çepnilerin yurt tuttuğu yerler olduğu da yine kaynaklarda ifade edilmektedir¹⁷⁴.

Gümüşhane ili kesiminin, kuzeyindeki “Kharşit” ilk Osmanlı beldelerinde “Khaş-Rud” çayı orta ve yukarılarındaki Torul ile Çanıça (Eski Gümüşhane merkezi) kesiminde, Akkoyunlulara tabi Ortadoks-Apkazlı (Abaza) ‘Torul Beyliği’nin, Fatih’in Amasya’dan gönderdiği bir ordu kolu; Kelkit boyundaki kesimin ise, Yavuz Sultan Selim’in Çaldıran seferi başında ve Temmuz 1514 ‘de Safevi- İran Şahlığı’nın Erzincan Vilayeti ile birlikte fethedip, “Anadolu Birliği’ne” katmıştır¹⁷⁵. Böylece bu güne kadarki Türk hakimiyeti 1000 senedir devam etmektedir¹⁷⁶.

Gümüşhane’nin ilk kuruluşu bilinmemekle beraber; Evliya Çelebi İskender’in hâkimlerinden Pihilikos’un burada gümüş madeni bulmasıyla kurulduğunu ve İskender’in burayı imar ettiğini söyler Kesinlikle bilinen ilk yerleşme “Topal” mevkiindedir. Daha sonra Grekçe Kaynaklarda “Zaha ve Zanka” şeklinde geçen “Canca” da ve nihayet Eski Gümüşhane’de yerleşmeler olmuştur¹⁷⁷. Böylece şehrin iki defa yer değiştirdikten sonra bu günkü mevkiine yerleştiği bilinmektedir¹⁷⁸. Eski Gümüşhane, Harşit ırmağına sol taraftan karışan Musalla deresinin yamaçlarında ve bugünkü Gümüşhane’ye 4.km. kadar uzaklıkta kurulmuştu. Burada bir şehrin bulunmasının nedeni, çevresinde bulunan “simli kurşun” yataklarının varlığıdır¹⁷⁹.

Gümüşhane’de kıymetli gümüş cevheri bulunduğundan Doğu Anadolu’da özel bir konuma sahip olmuş ve Kanuni Sultan Süleyman devrinde Osmanlı

¹⁷⁴ Ali Coşkun Hirik, *a.g.e.*, s.30.

¹⁷⁵ Fahrettin Kırzioğlu, “Osmanlı ‘Tapu-Tahrir’ ve ‘Mühimme’ Defterlerinde Gümüşhane Bölgesi Türk Boy-Oymak Hatıraları ve Madenler Üzerine Hükümlerden Örnekler”, *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane*, Ankara 1991, s.70.

¹⁷⁶ Gülyüz Akagün Uslu, *a.g.e.*, s.2.

¹⁷⁷ Gülyüz Akagün Uslu, *a.g.e.*, 2-3.

¹⁷⁸ Haldun Özkan, Hüseyin Yurttaş, *a.g.e.*, s.18.

¹⁷⁹ Metin Tuncel, “Türkiye’de yer Değiştiren Şehirler ve Gümüşhane Örneği”, *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane*, Ankara 1991, s.31.

Hazinelerinin 1/6'sı Gümüşhane'den sağlanmıştır.¹⁸⁰Bu dönemde bu dar vadi yamacında 60.000 kişi yasıyordu. Rumlar, Ermeniler ve Türkler ayrı mahalleler halinde oturuyorlardı. Gümüşhane merkezindeki binalarda iki kültürün karışımına tanık olunmaktadır. Bunlar Türk ve Rum toplumlarının kültürleridir¹⁸¹. Türklerin yöreye yerleştikten sonra kimlik arayışına girmeden yerleşik düzene geçildiği görülür. Çünkü eski Gümüşhane (Süleymaniye mahallesi) Müslüman, Hıristiyan, Musevilerin birlikte yaşadıkları, çalıştıkları bir sevgi, hoşgörü ve barış yerleşimidir¹⁸²

Yerleşim, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde, 1520- 1566 yılına kadar "Canca", 1520-1566 yılından sonra "Gümüşhane" Birinci Dünya Savaş'ından sonra "Süleymaniye Mahallesi" diye anılmıştır. Bu yerleşimde geçmişin izlerini taşıyan camii, kilise, han, hamam, köprü, dükkân gibi birçok kültürel değerler günümüze kadar gelmiştir¹⁸³.

Gümüşhane livasının 6 Aralık 1870'de Trabzon vilayetinden ayrılarak¹⁸⁴ Osmanlı idari yapısı içinde sancak olması ile Kelkit-Şiran-Torul ve Kürtün Kazaları Gümüşhane'ye bağlanmıştır¹⁸⁵.

Gümüşhane 7 Temmuz 1916'da Rus işgaline uğramış ve 15 Şubat 1918'de Türk ordusu tarafından kurtarılmıştır¹⁸⁶. Milli Mücadele'nin başarı ile sona ermesinden sonra Kurulan Cumhuriyet devrinde 20 Nisan 1924 tarihli 'Teşkilat-i Esasiye Kanunu'nun 89. maddesi gereğince vilayet halini almıştır¹⁸⁷.

¹⁸⁰ Kamuran Güçlü, "Gümüşhane İlinin Rekreasyon Potansiyeli", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane*, Ankara 1991, s.35

¹⁸¹ Rıdvan Kutlutan, "Geçmişten Bu Güne Gümüşhane ve Geleceğe Ait Düşünceler", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane*, Ankara 1991, s.56.

¹⁸² Ananim, *a.g.e.*, s.10.

¹⁸³ Ananim, *a.g.e.*, s.12-14

¹⁸⁴ Ercüment Kuran, "Cumhuriyet Devrinde Gümüşhane'nin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yapısı", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane*, Ankara 1991, s.23.

¹⁸⁵ A.Güngör Üçüncüoğlu, Abdülcelil Kahveci, *a.g.e.*, s.13.

¹⁸⁶ Ercüment Kuran, *a.g.m.*, Ankara 1991, s.23.

¹⁸⁷ A.Güngör Üçüncüoğlu, Abdülcelil Kahveci, *a.g.e.*, s.45.

III.2. ÇALIŞMADA YER ALAN KELKİT YÖRESİNE AİT ZİLİ TEKNİKLİ DÜZ DOKUMALARIN ÖZELLİKLERİ

İncelediğimiz örneklerde dokumalar **Zili tekniği** ve bu tekniğin türlerinden olan, **Konturlu zili** ile üretilmiştir. (bkz konturlu zili).

Kelkit yöresine ait zili tekniği ile dokunmuş, incelenen örneklerin hepsi yatay kuşaklar üzerine motiflendirme yapılarak üretilmiştir. Zililer çeşitlemelerini kuşakların üzerine motiflerin yerleştirilme biçimine göre alır. Kuşakların ve motiflerin yerleştiriliş biçimi yörede 3 farklı türde yapılmaktadır. Bunlar yöresel adları ile **Zilli**, **Ala** ve **Serpme** kilimdir¹⁸⁸. Kilim yörede teknik değil dokuma anlamında kullanılır.

Çalışmamıza konu olan zili teknikli dokumalar, genel olarak yün ipliklerden imal edilmektedir. Çözgü iplerinde, bazı örneklerde kengir (kenevir) de kullanılmaktadır. Renkli desen ipliklerinde orlon kullanılan örnekler de mevcuttur. Yünler kök boya ile boyanmaktadır. Yörede yaygın olarak kullanılan kök boya bitkileri şunlardır:

Kuşburnu (kırmızı), kızamık kökü (sarı), bostan kökü (kırmızı), ceviz yaprağı, palut (palamut) kabuğu, palut kozalağı, sığırkuyruğu, Kelkit yaylası çamuru, nane (siyah), sumak (siyah-bordo), evelik (labada), soğan, karamuk, ceviz, eğrelti otu, sütleğen meşe, karalâhana (kelem), kızamık kökü, papatya, mazi, ezentere, kekik, ada çayı, böğürtlen, karayemiş, Ekşileme (mordanlama) yaparken de yörede genellikle, ekşi elma gacı, şap, yarpuz (yabani nane), sütleğen ve karbonat.

Yörede Zili Tekniğiyle üretilmiş dokuma cinsleri; bulgur ve gendüme (buğday) çuvaları, palaz, heybe, çanta, seccade, yolluk ve yer yaygılarıdır.

İncelediğimiz örneklerde yaygın olarak: sarı, turuncu, mavi, yeşil, kırmızı, lacivert, mor, beyaz, pembe, bordo, siyah, gri ve kahverengi renkleri kullanılmıştır.

¹⁸⁸ Eski bir dokumacı olan Saliha Baylan ile 28 Şubat 2014 tarihinde Karabük' de olan görüşme.

Desenler genellikle geniş yüzevidir ve oldukça yer kaplar.

Teknik çok farklı desenlerin dokunmasına uygun değildir. Genellikle üçgen, kare ve benzeri gibi geometrik desenlerin yan yana veya çaprazlama şekillerde bir araya getirilmesi ile oluşturulur. Desenler çok sık, iç içe girmiş bir bütün oluşturabildiği gibi, çok seyrek ve anlaşılır bir halde de kullanılabilir.

Yörede dokuma işlemi esnasında örnek bitirirken, tekrar bir örnek yapmaya; yani bir üst sıraya çıkmak için ipi yukarı taşımaya “sıçratma” veya “atlatma” denir¹⁸⁹

.İnce kuşaklara çubuk, kalın kuşaklara tahta denir.

Kelkit yöresinde dokumaların üretildiği dikey tezgâhlara “Kemk” denilmektedir. Eski ustalardan öğrendiğimize göre dokumaların en ve boyu ayak ölçüsü kullanılarak belirlenmekte idi. Bu ölçüleme de yer yaygılarında en: 8 ayak adımı; boy 16 ayak adımı olarak belirlenir.

Yörede arışların üzerine motiflendirme yapmaya; “eriş iğmak”, “saçlamak” ve “sıralamak” denmektedir. İlmek atmak deyiminin yörede ki karşılığı “ipleri çala çala” dokumaktır.

Yörede yünlerin ip haline getirilmesi işlemine “Kelep” (yün eğirmek), dokumalarda kullanılan üç katlı iplere “Üçürdüm “, renkli iplere “Medük”, Kök boya işlemi sırasında uygulanan mordanlama işlemine ise “ Acılamak” denmektedir.

II.2.1. Kelkit Yöresinde Dokunmuş Düz Dokuma Yaygılarda Kullanılan Motifler

Kelkit yöresine ait motifleri değerlendirmeden önce Türk motiflerin menşesine değineceğiz. Kelkit yöresine ait düz dokuma yaygılarda bulunan motifler de diğer yörelerde olduğu gibi geçmişin izlerini taşımaktadır.

¹⁸⁹ Eski bir dokumacı olan Saliha Baylan ile 28 Şubat 2014 tarihinde Karabük’te olan görüşme.

Türk dokumalarındaki motiflerin menşei, Türk Damgaları ve Türk Mitoloji (inanç, efsane, yaradılış ve tabiat) olarak iki kaynağa dayanır.¹⁹⁰

Başlangıçta boylara ait eşya ve hayvanların birbirine karışmaması için kullanılan damgalar, yüzyıllar boyu çadırlarda, giysilerde, kabir taşlarında, parada, halıda, kilimde, ahşap ve madeni eşyada ve hatta Devlet Arması'nda kullanılmıştır.¹⁹¹ “İm” diye de bilinen bu işaretler, Türk aşiretlerinin, tarihleri boyunca gittikleri ve yayıldıkları her yerde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Farklı dil, şive ve isimlerle anılsalar bile, şekil ve tekniklerini kaybetmemişlerdir. Bunlar arasında insan, hayvan ve tabiat unsurlarının çokluğu ve yaygınlığı dikkat çeker¹⁹².

Engin bir maziye sahip olan Türklerin, mitolojileri de o derece zengin, köklü, renklidir. Bunun başında Tanrıya bağlılık ve saygı; ikinci âleme (ahirete) içtenlikle inanış; Yaradılış, Türeyiş, Kâinat, Kozmik Âlem konularındaki görüş ve düşüncelerde, sembollerin oluşumunda son derece etkili olmuşlardır. Efsane ve hamasi olayların etkinlikleri büyüktür. Yıldız, ay, dünya, güneş, şimşek, ışık, nur; insan (kadın, erkek); hayvan (kuş, yılan, ejder, öküz, balık, kurt, köpek, geyik, tilki, deve, boğa, sığır, keçi, koyun, ayı, at; su, nehir, göldeniz, dalga,; ağaç, orman, bitki, taş, bataklık, sütun; dev, türeme, çoğalma, diriliş,, gaga, kanat, toz, dolu, köpük, cennet, cehennem, hakanlar, kahramanlar, ok-yay, sevinç, keder gibi mefhumlar, dokumalarımızdaki motiflerin oluşumuna, kullanıldığı yer ve biçimlerine etki eden anlamlardır. Rakamların yeri de önemlidir. Mesela, Yedi Gök, Dokuzoğuz, Onuygur, Onaltıncı kat ülgen ve Onyeddi kat gök bunlardandır¹⁹³.

Buraya kadar saydığımız bu semboller, genellikle stilize edilmiş olarak kullanılmışlardır.¹⁹⁴ Türk geleneksel süsleme anlayışında biçimler; şematize

¹⁹⁰ Hasan Özönder, “Türk Dokumalarındaki Motiflerin Menşe Birliği ve Türk Sanatının Sürekliliği”, *Türk Soylu Halkların, Halı, Kilim, Cicim Sanatı Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirgeleri*, Kayseri 1996, s.249.

¹⁹¹ Neriman Görgünay, *Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin El Sanatlarımızdaki İzleri*, Ankara 2002, s.105.

¹⁹² Hasan Özönder, *a.g.m.*, s.249.

¹⁹³ Hasan Özönder, *a.g.m.*, s.250.

¹⁹⁴ Hasan Özönder, *a.g.m.*, s.250.

edilerek, geometrize edilerek, doğal biçimde ama sadeleştirilerek yâda fantezileştirilerek (idealize edilerek) bu yöntemlere göre üsluplaştırılmıştır¹⁹⁵. Öyle ki bazı Anadolu kilimlerinde görülen nebati motifler, hatta insan ve hayvan figürleri dahi kuvvetli bir stilizasyonla sadeleşmiş geometrik hatlar içinde verilmiştir¹⁹⁶.

Çalışmamıza konu olan zili teknikli dokumalarda tespit edilen motifleri şöyle sıralayabiliriz: Kara nakış, Koç boynuzu, Koç boynuzunun yarımı, Koç boynuzunun yarımının yarımı, Koç boynuzunun geri, Şak motifi, Şak motifinin yarımı, Büyük perli, Terazi burcu (çift perlinin yarımı), Küçük perli, Şeytan perlinin yarımı (çerçeve), Şeytan perli, Çerçeveli şeytan perli, Pıtrak, Çiftli perlinin yarımı(yaslamlar), Tekli perlinin yarımı, Tarak, Tekli perli, Çiftli perli, Yan perli, Çiftli perlinin yarımı (çoğaltılmış yan perli); Gerli göz, Koç boynuzunun yarımı, Ger, çerçeveli ger, Camallının geri, Ağıllının geri, Yay burcu(ağıllının çerçevesi), Yan perli, Ağıllının yarımı, Gerli şak, Göz, Gözlü gulik, Göz ve gulikler, İki göz gulik, Çerçeveli gulik, Çoğaltılmış gulik, Çerçeveli gulik ve yarımaları, Çoğaltılmış çerçeveli gulik, Gulik içinde göz, Gözler(nazarlık), Büyük gözler içinde gulik, Büyük gulik, 5 fırlam(ercüme, çengel, teşi tek), Çerçeveli beş fırlam, 5 fırlamın çiftlisi, Kurbağacık, Damga motifleri, Tavşan, Elma, Tavşan ve değirmen çıkırığı, Tavşan kosağı, Karalının gözü, Eğri kara(dedikodu), Eli belinde, Yanak(bukağı), Saç bağı, Çerçeve içinde küçük perli ve göz, El ele yürüyen eşler, Sandıklı(tarak), Kum saati, Civan kaşı,(sığır kuyruğu, sidiği), Nazarlık, Eğri zincir, Muska, Çiftli eğri zincir, K harfi(Göktürk alfabesi), Boncuk, Tespihli, Tespih, Camallının yarımı, Çerçeveli yarımı, Çerçeveli küçük perli, Tavşan ve teş(ip eğiren), Damalı bordür (bknz. Foto. ve Çizimler).

¹⁹⁵ Ayten Sürür, "Geleneksel Türk Tekstil Sanatlarında Desenleme ve Kompozisyon Yöntemleri", *Sanat Üzerine*, Ankara 1985, s.81.

¹⁹⁶ Şerare Yetkin, *a.g.e.*, s.217.

Dokumalar göçebe ve köy hayatlarının imkânları içinde üretilmektedir. Star dokumalarda, motifler belirli anlatıma yönelik birer kompozisyon içindeki manalarını ve adlarını tabiattan, hayattan ve inançlardan alarak ortaya çıkarlar¹⁹⁷.

Kelkit yöresine ait zili teknikli dokumalardan düz dokuma yaygı, palaz, çanta, heybe ve çuvalarda, motif yerleştirme de görülen genel özellikleri ile aşağıda verilmiştir

Düz dokuma yaydılar da motiflendirme de 3 temel şema üzerinden uygulama yapılır. Bu üç ana şema üzerinde çeşitlemeler görülebilir. Bu türler şöyle adlandırılır;

1.Zilli kilim:

Dokumada kalın kuşak arasına 5 ince kuşak yerleştirilir, bu kuşakların 3 ü motiflendirilirken, 2 si boş bırakılır (bknz. Ör.1.). Zilli kilimlerin aslı kaplama nakıştır. İnce kuşaklardaki boşluk üçü geçmez. Bu tür dokumalarda yan bordürlerde genellikle tekli perli kullanılır. Motiflerin içi doludur ve başlıca motifleri: kara nakış, tekli perli, çift perli, tespihli perli, yan perli, şeytan perli, yarım perlidir¹⁹⁸.

2.Ala kilim:

Ala kilimlerde kuşakların dizilişi ve motiflerin kuşaklara yerleştirilmesi şöyledir:7 yatay ince kuşak arasına bir yatay kalın kuşak yerleştirilir.7 ince kuşağın 4 tanesi boş bırakılırken, 3 tanesi motiflendirilir (bknz. Ör.5). Kuşakların bir kalın bir ince olarak sıralanıp motiflendirildiği örnekler de görülür (bknz. Ör.14). Ala kilimlerde ana motiflerin içleri genelde boş bırakılır ve Zilli kilime nazaran, motifler seyrek¹⁹⁹.

3.Serpme kilim:

¹⁹⁷ Yusuf Durul, *Türk Kilim Motifleri*, Ankara 1987, s.5.

¹⁹⁸ Eski bir dokumacı olan Saliha Baylan ile 28 Şubat 2014 tarihinde Karabük'te olan görüşme.

¹⁹⁹ Eski bir dokumacı olan Saliha Baylan ile 28 Şubat 2014 tarihinde Karabük'te olan görüşme.

Serpme kilimlerde kuşakların kalınlığı genelde aynıdır. Motifler kuşaklar üzerine seyrek olarak serpiştirilir. (bknz. Ör.35) Daha çok günlük kullanım için üretilirler²⁰⁰.

Palazlarda düz zemin üzerine çizgili veyahut aynı uygulama ile çizgilerin arasına serpme motif şeklinde iki uygulama biçimi görülür. Palazların alt ve üst köşelerine de ara ara nazar boncuğunun eklendiğini görüyoruz. (bknz. Foto 26).

Çuvallarda kalın kuşakta yer alan ana motif genelde Camallının geri ve Perli motifleri olmakla beraber devamında yer alan dar kuşaklarda ise çeşitli ve sık motifler kullanılmıştır.

Heybelerde ve çantalarda ise kuşaklar arasına geleneksel motifler kullanılırken, çantalarda heybelerden farklı olarak kuşaklar tek renk üzerine serpme motifler kullanılarak oluşturulmuştur.

Zili dokumalarda motiflerde parlak renkler kullanılır; kırmızı, vişne, lacivert (koyu gök), koyu sarı (kınalı sarı), sıklamen (almes), mor (deli mavi), siyah (kara veya ana kara), yeşil (cevizi), çimeni yeşil, beyaz, mavi (turkuvaz). Motifler dokumanın yüzeyine yatay kuşak oluşturacak şekilde yerleştirilir. Blokları ince bordürler sınırlar. Bordür içleri dikdörtgenlerle bölünür ve içlerine pıtrak motifi yerleştirilir. Motifler geometrik ve bitkisel karakter taşımaktadır. Karşılıklı iki uzun kenarda ince bordürler (su) yer alır²⁰¹.

III.3. KELKİT YÖRESİNE AİT ZİLİ TEKNİĞİNDE DÜZ DOKUMALAR

III.3.1. Yer Yaygıları

Yere ya da döşeme üzerine serilen örtülere yaygı adı verilir²⁰².

²⁰⁰ Eski bir dokumacı olan Saliha Baylan ile 28 Şubat 2014 tarihinde Karabük'te olan görüşme.

²⁰¹ Anonim, *a.g.e.*, s.11.

²⁰² Kemal Demiray, "Yaygı", *Temel Türkçe Sözlük, İstanbul 1982*, s.1004.

Kelkit yöresinde düz dokuma yaygılara örnek olarak yörede kilim olarak adlandırılan yer yaygılarını ve seccade örneklerini görüyoruz. Yer yaygıları olarak, yöresel adlarıyla; Zilli kilim, Ala kilim ve serpme kilim örnekleri mevcuttur. Ölçüleri ortalama 120 x 320 cm boyunda dokunmaktadır. Seccade örnekleri ölçü olarak genellikle 40 x 90 cm boyunda dokunmaktadır.

Yörede düz dokuma yaygı örneklerinde yaygın olarak kullanılan motifleri; perler, gerler, gulikler, kurbağacık, eğri zincir, şak motifi, koçboynuzu, kara nakış, burçlar ve bu motiflerin çeşitleri olarak sınıflandırabiliriz.

Kelkit yöresinde dokunan düz dokuma yaygılar günlük kullanımın yanında çeyizlik eşya olarak da üretilmektedir (Foto 24).

Foto 24. Zili tekniği ile dokunmuş Zilli kilim.

III.3.2. Heybe

Binek hayvanının eğeri üzerine geçirilen veya omuzda taşınan içine çeşitli malzemeler koymaya yarayan halıdan veya kilim türlerinden dokunmuş iki gzlu torbaya heybe adı verilir²⁰³.

Kelkit yöresine ait zili dokuma tekniği ile üretilmiş heybelerin yaklaşık lleri, 50x100 cm dir. Heybenin yaygın şekli dikdrtgendir²⁰⁴.

Klasik heybelerde kullanılan motifler kara nakış, ağlının geri, kurbağacık ve bu gibi yöresel örneklerdir bu motifler. Kalın ve ince kuşaklara yerleştirilmişlerdir.

Heybelerde kalın kuşak merkezde yer alabildiği gibi kalın kuşakların heybenin torbalarında da kullanıldığı örnekler mevcuttur²⁰⁵ (Foto. 25).

Foto 25. Heybe.

III.3.3. Palaz (Palas-Pala Bezi)

Yaygı amaçlı kullanılan ve üzerinde çeşitli gıdaların kurutulduğu düz dokuma örneklerine denir²⁰⁶.

²⁰³ Mustafa Yıldırım, Zuhul Baylan, *a.g.m.*, s.425.

²⁰⁴ Mustafa Yıldırım, Zuhul Baylan, *a.g.m.*, s.425.

²⁰⁵ Mustafa Yıldırım, Zuhul Baylan, *a.g.m.*, s.425.

²⁰⁶ Mustafa Yıldırım, Zuhul Baylan, *a.g.m.*, s.426.

Boyuna enine şekiller verecek tarzda dokunur. Çözüğü şerit halinde ve renklidir. Bazen kıldan olur. Çoğunlukla kaba dokumalardır²⁰⁷.

Kelkit yöresine ait zili dokuma tekniğinde üretilmiş palazların ölçüleri genellikle 270 x 380 cm'dir.

Kelkit yöresine ait palaz örneklerinde beyaz renk zemin üzerine, ince siyah şeritler ve renkli serpme desenler kullanılır. Diğer bir motif uygulaması ise beyaz zemin üzerine serpme renkli motiflerdir. Palaz zeminin de beyaz rengin tercih edilme sebebini üzerine gıda serilmesine bağlayabiliriz. Palazların vazgeçilmezi ise nazar boncuklarıdır. Bu boncuklar palazların iki başına ilmek aralarına serpiştirilir²⁰⁸ (Foto. 26–27).

Foto 26. Nazar boncuğu.

²⁰⁷ Belkıs Acar, *a.g.e.*, s.56.

²⁰⁸ Mustafa Yıldırım, Zuhul Baylan, *a.g.m.*, s.426.

Foto 27. Palaz

III.3.4. Çuval

Çeşitli dokuma türleri ile elde edilmiş torbadan biraz daha büyük olan taşıma eşyasıdır.

Giyecek ve yiyeceklerin içinde saklandığı cicim, zili, sumak gibi dokumalardan meydana gelmiş büyük torba. Yörük Çadırının en önemli süs unsuru olarak genellikle çadırın arka tarafına ve dikine sıralanır. Bazen çadırı ortadan ikiye bölecek şekilde sıralandığı da olur. Göçebelikten vazgeçip yarı göçebe veya yerleşik olanların evlerinde ise odanın duvarlarına dikine yerleştirilir. Bazen çuvalların, taşınması için kolan'dan kulpları da olur. İçindekilerin dökülmemesi için ağzı yünden bağlarla bağlanır. Heybe tarzında iki gözü olanlar da vardır. Bunlar aslında çuval olarak dokunmalarına rağmen ölçüleri minder olarak kullanılmaya elverişli

olduğundan, son zamanlarda “minderlik” diye adlandırılmaya başlanmıştır. Aynı kelime Orta Asya Türkmenleri arasında da kullanılır²⁰⁹.

Kelkit yöresinde zili dokuma tekniği ile dokunmuş çuvallar, bulgur ve gendüme (buğday) çuvalı olmak üzere ikiye ayrılır. Bu iki çuvalın ebatları birbirinden farklı ölçülerdedir. Bulgur çuvalları, gendüme çuvallarına nazaran daha büyük dokunur. Bulgur çuvallarının ölçüsü ortalama 100x150 cm iken gendüme çuvallarının ölçüsü 120x150 cm'dir. Bu ölçülerde dokunmuş çuvallar bir ucu açık bırakılırken, diğer bir ucu üçgen biçim alacak şekilde özel bir katlama şekliyle birleştirilir ve ortadan dikilerek son şeklini alır²¹⁰.

Çuvallar oldukça renklidir. Çuvalların merkezinde genellikle yöreye has ağillının geri motifi yer alır. Merkezden iki uca doğru simetrik olarak farklı renkte zemin üzerine çok çeşitli desenler kullanılır²¹¹ (Foto 28).

Foto 28. Çuval.

²⁰⁹ Belkis Acar, *a.g.e.*, s.51-53.

²¹⁰ Mustafa Yıldırım, Zuhul Baylan, *a.g.e.*, s.427.

²¹¹ Mustafa Yıldırım, Zuhul Baylan, *a.g.e.*, s.427.

III.3.5. Çanta

Meşin, kösele, kumaş gereçlerle yapılan para, evrak, yiyecek koyup taşımaya yarayan ağzı kapanabilir, elde veya omuza asılarak taşınabilir eşyalara denir²¹².

Kelkit yöresine ait zili dokuma tekniğiyle üretilmiş çantaların yaklaşık ölçüleri 40x30 cm dir.

Çantalarda motifler tek renk üzerine serpmedir²¹³ (Foto 29).

Foto 29. Çanta.

²¹² Kemal Demiray, “Çanta”, *Temel Türkçe Sözlük*, s.189.

²¹³ Mustafa Yıldırım, Zuhul Baylan, *a.g.m.*, s.427.

III.4. KATALOG

III.4.1. Kelkit Yöresine Ait Zili Teknikli Düz Dokumalardan Örnekler

Örnek no	: 1
Yöresi	: Kelkit-Sarışeyh köyü
Ölçüsü	: 430 x 95 cm.
Tarihi	: 19. yy.'ın 2. yarısı
Malzeme	: Yün
Teknik	: Zili
Cins	: Yolluk
Tür	: Zilli
Kuşak sayısı	: 43

Tanım : 43 yatay kuşaktan oluşmakta olan zilide 6 kalın kuşak mevcuttur. Her kalın kuşak arasında 5 ince kuşak yerleştirilmiştir. İnce kuşakların 3 ü motiflendirilmiş 2 si boş bırakılmıştır. Kenar bordürü olarak gulik ve civan kası (sığır kuyruğu) kullanılmıştır. Kalın kuşaklarda tespihli, çift perli, koç boynuzu, tespihli şak motifi yer alır. Dar kuşaklarda taraklı, tarak (yan perli), gulik, 5 firlam, çiftli perli yarımı, kurbağacık, şak motifi yarımaları ve çiftli perli yarımaları kullanılmıştır. Dokumada kullanılan renkler, kırmızı, yeşil, siyah pembe, kahverengi, turuncu, beyaz.

Değerlendirme :Zili teknikli dokuma yöresel adıyla Zilli kilim olarak adlandırılır. Bu tür dokumalar yörede günlük kullanımdan çok çeyizlik veya hediyelik olarak dokunan özel dokumalardır. Kalın kuşaklar arasına 5 ince kuşağın yerleştirilmesi ve bunların 3 ünün motiflendirilmesi en belirgin özelliklerindedir. Bu tür zilileri en değerli kılan özellik motiflerin, yörede kaplama diye tarif edilen tarzda, kalın kuşağın tüm sınırlarını doldurmasıdır. Zili dokuma, yolluk denilebilecek tarzda dar ve uzun dokunmuştur. Dikey bordürlerden birinde dokumadaki yıpranmayı tamir etmek amacıyla, yine kenar bordürü ile aynı motife sahip bir parça örülmüş ve dokumaya eklenmiştir. Dokuma, bir kaç ufak farklılıkların dışında simetrik olarak dokunmuştur

Örnek no	: 2
Yöresi	: Kelkit-Sarışeyh
Ölçüsü	: 420 x 90 cm.
Tarihi	: 19. yy.'ın 2. yarısı
Malzeme	: Yün.
Teknik	: Zili
Cins	: Yolluk
Tür	: Zilli
Kuşak sayısı	: 97

Tanım : 97 yatay kuşaktan oluşmakta olan Zili teknikli dokumada 16 kalın kuşak mevcuttur. Her kalın kuşak arasında 5 ince kuşak yerleştirilmiştir. İnce kuşakların 3 ü motiflendirilmiş diğer ikisi boş bırakılmıştır. Kalın kuşaklarda; büyük gulik, eli belinde, tespihli, ağıllının geri içinde gulik, büyük perli, karalının yarımı, çiftli eğri zincir, gulik ve yarımaları yer alırken, ince kuşaklarda, 5 fırlam, ağıllının yarımı, çiftli eğri zincir, tarak, ger, göz, elma motifleri yer alır. Kenar bordürü olarak civan kaşı (sığır kuyruğu, sidiği) motifi kullanılmıştır. Dokumada kullanılan renkler, turuncu, kırmızı, yeşil, mavi, beyaz ve siyahtır.

Değerlendirme :Zili teknikli dokumanın türü yöresel adı ile Zilli kilimdir. Yörede kilim dokuma tekniği olarak değil yaygı ismi olarak kullanılır. Bu dokuma yöreye has Zilli kilim özelliklerini tam olarak barındırır. Kalın kuşaklar arasına 5 ince kuşağın yerleştirilmesi ve bunların 3 ünün motiflendirilmesi en belirgin özelliklerindedir. Bu tür dokumalarda motifler tüm kuşağı kaplar, özellikle büyük perli motifi zilli kilimlerde yaygın olarak kullanılan bir motiftir.Çalışmada incelenen diğer örneklerde, kuşakları genellikle renklerin ayrımı belirlerken; bu örnekte kuşak ayrımını bazı kuşaklarda motifin kendisi belirlemiş ve bir geniş motifin kuşağında birden fazla yatay renk kullanılmıştır. Dokumaya özgün olduğunu düşündüğümüz bu durum, dokumanın yaşından da kaynaklanıyor olabilir. Bu dokumayla karşılaştırdığımız örnekler, genel özellikleri itibariyle birbirine yakındır. Renklerinden anlaşılacağı üzere saf kök boya ve yünden üretilmiş eşine zor rastlanır bir özelliktedir. Renk kompozisyonu açısından dengelidir ve dokumada herhangi bir yıpranma yoktur

Örnek no : 3
 Yöresi : Kelkit-Merkez
 Ölçüsü : 120 x 160 cm.
 Tarihi : 19. yy.'ın 2. yarısı
 Malzeme : Yün
 Teknik : Zili
 Cins : Çuval
 Tür : Zilli
 Kuşak sayısı : 22

Tanım : 22 yatay kuşaktan oluşmakta olan zilin merkezindeki tek kalın kuşakta; tespihli çift perli içinde gulik ve yarınları; kenarlarında da yay burcu (ağıllının çerçevesi) motifler kullanılmıştır. İnce kuşaklarda ise 5 fırlam, çerçeveli şeytan perli, eğri zincir, çift perli, tespihli gulik ve gulik kullanılmıştır. Kenar bordürü olarak sığirkuyruğu (sidiği) kullanılmıştır. Zilide kullanılan renkler; kırmızı, beyaz, siyah, turuncu, kahverengi, sarı ve gridir.

Değerlendirme :Türü yöresel adı ile Zillidir. Bulgur çuvalı olarak üretilmiştir. Sonrasında dikiş yerleri sökümü ve yer yaygısı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bulgur çuvaları gendüme (buğday) çuvalarına göre daha büyük dokunur. Dokumada kullanılan malzemenin saf yün olması ve iplerin kök boya ile boyanmasından dolayı, dokumanın renkleri hiç bozulmamıştır.

Örnek no	: 4
Yöresi	: Kelkit- Merkez.
Ölçüsü	: 120 x 150 cm
Tarihi	: 19. yy.'ın 2. yarısı
Malzeme	: Yün
Teknik	: Zili
Cins	: Çuval
Tür	: Zilli
Kuşak sayısı	: 23

Tanım : Zili tekniğiyle dokunmuş gendüme (buğday) çuvalı 23 yatay kuşaktan oluşmaktadır. Merkezindeki kalın kuşakta; tespihli çift perli içinde de gulik motifi ve tüm bu motif kompozisyonunun yarımaları yer alır. İnce kuşaklarda ise eğri zincir, tespihli gulik, şeytan perli motifleri yer alır. Saf kök boya ile elde edilen renkler; kırmızı, sarı, siyah, turuncu ve beyazdır. Kenar bordürü olarak sığır kuyruğu (sidiği) kullanılmıştır.

Değerlendirme: Aslında zilin üretim amacı çuvaldır. Sonrasında dikiş yerleri sökülüş ve yer yaygısı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kullanılan malzemenin saf yün ve kök boya olmasından dolayı çok eski olmasına rağmen, renkleri hiç bozulmamıştır.

Örnek no : 5.
 Yöresi : Kelkit-Sarışeyh Köyü
 Ölçüsü : 130 x 330 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın birinci yarısı.
 Malzeme : Yün, kenevir
 Teknik : Zili
 Cins : Yer yaygısı
 Tür : Ala
 Kuşak sayısı : 58

Tanım : 58 kuşaktan oluşmakta olan zili teknikli dokumanın 6 kalın yatay kuşağı arasına, 7 ince yatay kuşak yerleştirilmiştir. Kenar bordürü kullanılmamıştır. Kalın kuşaklarda, ağılının geri, çift perli, camallının geri, ince kuşaklarda; eğri zincir, şeytan perli, ger, kurbağacık ve gulik motifleri yer almaktadır. Dokumada kullanılan renkler; kırmızı, sarı, siyah, beyazdır.

Değerlendirme :Dokuma yöreye has klasik özellikler taşır. Yer yaygısının yöresel adı Ala kilimdir. Bu türdeki yer yaygılarında, her kalın kuşak arasına, 7 ince kuşağın yerleştirilip, 3 ünün motiflendirilmesi ölçüdür. En belirleyici özellikse motiflerin içlerinin boş bırakılmasıdır. Kalın kuşaklar arasındaki ince kuşakların siyah beyaz renklerde kullanılması diğer bir belirgin özelliğidir. Bu dokumada kalın kuşaklardaki motiflerin içlerinin boş bırakılması, ala kilime çok güzel bir örnektir. Dokumda ince kuşaklardaki motifler seyrek olarak serpiştirilmiştir.Dokumanın renkleri uyumlu ve dengelidir.

Örnek no : 6
 Yöresi : Kelkit-Sarışeyh Köyü
 Ölçüsü : 130 x 340 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın birinci yarısı.
 Malzeme : Yün, kenevir
 Teknik : Zili
 Cins : Yer yağısı
 Tür : Ala
 Kuşak sayısı : 57

Tanım : 57 kuşaktan oluşmakta olan zilinin 6 kalın yatay kuşağı bulunmaktadır. Her kalın kuşak arasında 7 şer ince kuşak yerleştirilmiştir. Zilide kenar bordürü kullanılmamıştır. Kalın kuşaklarda gerli göz, çerçeveli gulik, çift perli motifleri yer alır. İnce kuşaklarda ise gulik 5 fırlam ve eğri zincir ve damga(1) motifleri yer alır. Dokumada kullanılan renkler; kırmızı, beyaz, siyah ve sarıdır.

Değerlendirme: Dokuma yöreye has ala türü özelliklerini taşır. Önemli bir örnektir. Yer yağısının yöredeki adı ile Ala kilimdir. Bu tarz zililer de her kalın kuşak arasına, 7 ince kuşak yerleştirilip, 3 ünün motiflendirilmesi ölçüdür. En belirleyici özellikse motiflerin içlerinin boş bırakılmasıdır. Bu dokumada ince kuşaklarda motifler belirli bir düzen olmaksızın serpiştirilmesi kendine özgüdür. Renk kompozisyonu dengelidir.

Örnek no : 7
 Yöresi : Kelkit-Sarışeyh Köyü
 Ölçüsü : 130 x 340 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın birinci yarısı.
 Malzeme : Yün, kenevir
 Teknik : Zili
 Cins : Yer yağısı
 Tür : Ala
 Kuşak sayısı : 57

Tanım :57 kuşaktan oluşmakta olan zilin 7 kalın kuşağı bulunmaktadır. Kalın kuşaklar arasında 7 ince kuşak yer alır. Kenar bordürü bulunmayan zilin kalın kuşaklarında, çoğaltılmış çerçevesiz gulik, çift perli içinde gulik ve gulik motifleri yer alır. İnce kuşaklarda ise 5 fırlam, çift 5 fırlam, çerçevesiz gulik, çerçevesiz ger ve tavşan motifleri yer alır. Zilide kullanılan renkler; siyah, kırmızı, pembe, sarı ve beyazdır.

Değerlendirme: Dokumanın yöredeki adı ile ala kilimdir. Ala kilimlerde her kalın kuşak arasına, 7 ince kuşağın yerleştirilip, 3 ünün motiflendirilmesi ölçüdür. En belirleyici özellikse motiflerin içlerinin boş bırakılmasıdır. Bu örnekte çoğu motifin içi başka bir motifle doldurulmuştur fakat motifler kalın kuşaklarda da ince kuşaklarda da seyrek tutulmuştur. Kenar bordürü kullanılmamış fakat dikey kenarlarından biri gördüğü hasar nedeniyle yamalanmıştır. Saçakları dikkat çekicidir, salık bırakılmamış; bağlanarak şekillendirilip süslenmiştir.

Örnek no	: 8
Yöresi	: Kelkit-Sarışeyh Köyü
Ölçüsü	: 130 x 320 cm.
Tarihi	: 20. yy.ın birinci yarısı.
Malzeme	: Yün
Teknik	: Zili
Cins	: Yer Yaygısı
Tür	: Ala
Kuşak sayısı	: 50

Tanım : 50 yatay kuşaktan oluşmakta olan zilin 17 kalın kuşağı vardır. Kuşaklar 2 ince 1 kalın şeklinde devam eder ve kuşakların hepsi motiflendirilmiştir. Zilin kenar bordürü bulunmamaktadır. Kalın kuşaklarda kullanılan motifler çerçeveli gulik, yanak, çift perli içinde gulik, taraklı, ağıllının geri içinde gulik, çiftli perlinin yarımı, geli göz, büyük gözler içinde gulik, kum saati, camallının geri ve gözler(nazarlık) motifleri bulunmaktadır. İnce kuşaklarda ise şeytan perli, gulik, eğri zincir, ger, çiftli eğri zincir, tespih, tarak, 5 firlam, tavşan kozağı motifleri yer alır. Dokumada kullanılan renkler; kırmızı, beyaz, mavi, turuncu, siyah, yeşil ve pembe dir.

Değerlendirme: Zili teknikli yöresel adı Ala kilim olan dokuma yöreye has özellikleri barındırır da, bu özelliklerin kullanım biçimi ile oldukça özgündür Zilli kilim gibi kalın kuşaklardaki motiflerin içi doldurulmuş olduğu gibi, ala kilimdeki gibi bu motifler daha seyrek ve kenar bordürü kullanılmamıştır. Hatta bazı kuşaklarda serpm kilimdeki gibi motiflerin seyrek olarak serpiştirildiğini görüyoruz. Kırmızı, beyaz ve siyah renkler motiflere zemin olarak seçilmiş fakat yatay kuşaklarda zeminde oluşturdukları kalınlıkları aynı olmadığı için renkleri karışık göstermiştir. Motif çeşitliliği açısından önemli bir örnektir.

Örnek no : 9
 Yöresi : Kelkit-Sarışeyh Köyü
 Ölçüsü : 100 x 380 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın birinci yarısı.
 Malzeme : Yün
 Teknik : Zili
 Cins : Yolluk
 Tür : Ala
 Kuşak sayısı : 47

Tanım : 47 yatay kuşaktan meydana gelmiş olan dokumanın 12 kalın kuşağı mevcuttur. Her kalın kuşak arasında 3 ince kuşak yer alır. İnce kuşakların kenarda kalanları boş bırakılmış, ortadakileri ise motiflendirilmiştir. Kenar bordürü olarak çerçevesiz ger ve yarımaları kullanılmıştır. Kalın kuşaklarda gerli göz, büyük gözler içinde gulik, koç boynuzu içinde gulik, çift perli, camallının geri, gerli şak, tekli perli motifleri yer alır. İnce kuşaklarda 5 fırlam ve çerçeve yer alır. Dokumada kullanılan renkler kırmızı, siyah, pembe, mavi, beyaz, bordo, yeşil ve turuncudur.

Değerlendirme: Yolluk olarak üretilmiş dokuma, yöreye has klasik anlayışa yakındır. Türü yöresel adıyla Ala kilimdir. Ala kilimlerde her kalın kuşak arasında, 7 ince kuşak yerleştirilip, 3 ünün motiflendirilmesi ölçüdür. En belirleyici özellikse motiflerin içlerinin boş bırakılmasıdır. Bu örnekte, her kalın kuşak arasında 3 ince kuşağın yerleştirilmesi kendine özgüdür. Dokumada kalın kuşaklarda kullanılan büyük motifler arasında, küçük motiflerin serpiştirildiğini görüyoruz. Dokumanın renkleri kendi içinde uyumludur.

Örnek no	: 10
Yöresi	: Kelkit-Sarışeyh Köyü
Ölçüsü	: 190 x 360 cm.
Tarihi	: 20. yy.ın birinci yarısı.
Malzeme	: Yün, kenevir
Teknik	: Zili
Cins	: Yer yaygısı
Tür	: Ala
Kuşak sayısı	: 57

Tanım : 57 yatay kuşaktan oluşan zili örneğinin kalın kuşakları 8 tanedir. Aralarında yedişer ince kuşak yer alır. Kenarlarda kalan ince kuşaklar motiflendirilmiş, ortada kalan kuşaklar boş bırakılmıştır. Kalın kuşaklarda, camallının geri içi boş, koçboynuzu içinde ger, tespihli perli içinde büyük gulik ve ağıllının geri motifleri yer almaktadır. İnce kuşaklarda ise eğri zincir, ger, gulik, tarak, tekli perlinin yarımı ve ağıllının yarımı yer almaktadır. Bu dokumada siyah, beyaz, sarı, kahverengi, kırmızı, mavi renkleri yer almaktadır.

Değerlendirme: Dokuma yöreye has klasik özellikler taşır. Türü yöresel adıyla, Ala kilimdir. Bu tarz zililerde, kalın kuşaklar arasına 7 ince kuşak yerleştirilir ve bunlardan 3 ü serpe nakış ile motiflendirilirken, diğerleri boş bırakılır. Ala kilimin diğer bir özelliği de, kalın yatay kuşaklarda yer alan motiflerin içlerinin boş bırakılması veya sade olarak işlenmesidir ki bu özelliği de dokumada görmekteyiz. Dokuma üzerinde Ahmet ismi yazmaktadır. Büyük ihtimalle dokumanın hediye edileceği kişi veya dokumacının bir yakınının ismi olmalıdır. Dokuma saf yündendir. Renk kompozisyonu oldukça dengelidir. Dokumada herhangi bir yıpranma söz konusu değildir.

Örnek no : 11
 Yöresi : Kelkit-Sarışeyh Köyü
 Ölçüsü : 170 x 320 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın birinci yarısı.
 Malzeme : Yün
 Teknik : Zili
 Cins : Yer yaygısı
 Tür : Ala
 Kuşak sayısı : 51

Tanım : 51 yatay kuşaktan oluşan zili örneğinin kalın kuşakları 7 tanedir. Kalın kuşaklar arasında ince kuşaklar, 7 şer ve 3 erli olarak sıralı yerleştirilmiştir. Kuşakların hepsi motiflendirilmiştir. İnce kuşaklarda eğri zincir, ger, gulik, pıtrak, 5 fırlam, kurbağacık motifleri yer alır. Kalın kuşaklarda Şak motifi, camallının geri içi boş olarak ve ağıllının geri motifi yer alır. Bu dokumada siyah, beyaz, turuncu, pembe, kahverengi renkleri kullanılmaktadır.

Değerlendirme: Zili teknikli dokuma yöreye has klasik özellikler taşır. Türü yöresel adıyla, Ala kilimdir. Bu tarz dokumalarda, kalın kuşaklar arasında 7 ince yatay kuşak yerleştirilir ve bunlardan 3 ü serpe nakış ile motiflendirilirken, diğer 4 ü boş bırakılır. Ala kilimin diğer bir özelliği de, kalın yatay kuşaklarda yer alan motiflerin içlerinin boş bırakılması veya sade olarak işlenmesidir ki bu özelliği de dokumada görmekteyiz. Dokuma saf yündendir. Renk kompozisyonu oldukça dengelidir. Dokumada herhangi bir yıpranma söz konusu değildir.

Örnek no : 12
 Yöresi : Kelkit-Sidirge Köyü
 Ölçüsü : 175 x 390 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın birinci yarısı.
 Malzeme : Yün
 Teknik : Zili
 Cins : Yer yaygısı
 Tür : Zilli
 Kuşak sayısı : 47

Tanım : Dokuma 47 yatay kuşaktan oluşmaktadır.5 kalın kuşak arasında 6 şar ince kuşak yer alır. Kenar bordürü olarak çerçevesi gulik ve yarımaları kullanılmıştır. Kalın kuşaklarda kara nakış, ince kuşaklarda ise, tespihli gulik, gulik, 5 firlam, tarak (yan perli), yay burcu (ağılının çerçevesi) motifleri yer alır.Dokumada kullanılan renkler, kırmızı, mavi, beyaz, yeşil, turuncu, kahverengi ve siyahtır.

Değerlendirme :Zili teknikli dokuma yolluk olarak üretilmiştir.Yöresel adıyla zili kilim türündendir.Bu türde, kalın kuşaklar arasına 5 ince kuşağın yerleştirilip, 3 ünün motiflendirilerek 2 sinin boş bırakılması ölçüdür. Bu dokumada kalın kuşaklar arasına 6 ince kuşak yerleştirilip hepsi motiflendirilmiştir. Dokumanın orta kısımların dikdörtgen şeklide ufak bir yama yapılmıştır. Renk kompozisyonu dengelidir.

Örnek no : 13.
 Yöresi : Kelkit-Sarışeyh Köyü
 Ölçüsü : 170 x 340 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın ikinci yarısı.
 Malzeme : Yün
 Teknik : Zili
 Cins : Yer yaygısı
 Tür : Zilli
 Kuşak sayısı : 55

Tanım : Zili teknikli dokumanın 55 yatay kuşağı vardır. Dokuma 8 kalın kuşak ve aralarında da 7 ince kuşakla bölümlendirilmiştir. Kenar bordürü olarak çerçevesiz gulik kullanılmıştır. Kalın kuşaklarda; tevbihli çift perli içinde gulik, tespihli ağıllının içinde çift perli, koç boynuzu içinde ger, tespihli göz içinde ger yer alırken, ince kuşaklarda ise; eğri zincir, 5 fırlam, gulik, tarak (yan perli), kurbağacık, ger, şeytan perli yer alır. Zilide kullanılan renkler; siyah, beyaz, turuncu, pembe, kırmızı, kahverengi ve gridir.

Değerlendirme: Zili teknikli dokuma, yörede Zilli kilim olarak adlandırılan türdedir. Kalın kuşaklar arasına 5 ince kuşak yerleştirilip, 3 ünün motiflendirilerek 2 sinin boş bırakılması ölçüdür. Bu dokumada kalın kuşaklar arasına 7 ince kuşak yerleştirilip birkaçının dışında hepsi motiflendirilmiştir. Dokumanın üzerinde yapım tarihi olduğu tahmin edilen 1962.12.16 yazmaktadır. Dokumada kalın kuşaklarda yer alan büyük motiflerin arasına, küçük motiflerin serpiştirildiğini görüyoruz. Yer yaygısında kullanılan renkler; sarı, kırmızı, beyaz, siyah, pembedir. Renk kompozisyonu açısından dengelidir.

Örnek no	: 14
Yöresi	: Kelkit-Kızılcaköy Köyü
Ölçüsü	: 167 x 342 cm.
Tarihi	: 20. yy.ın ikinci yarısı.
Malzeme	: Yün, kenevir
Teknik	: Zili
Cins	: Yer yaygısı
Tür	: Ala
Kuşak sayısı	: 33

Tanım : 33 yatay kuşaktan oluşmakta olan zili dokumanın 16 kalın kuşağı mevcuttur. Kenar bordürü olarak çerçeveli ger ve yarımaları kullanılmıştır. Zilin kuşakları bir kalın bir ince şeklinde sıralanmıştır. Kalın kuşaklarda çift perli, ağillının geri ve tespihli ger motifleri yer alırken, ince kuşaklarda eğri zincir, 5 fırlam, yay burcu (ağillının çerçevesi), tarak (yan perli), kurbağacık, çerçeveli şeytan perli yer alır. Kullanılan renkler kahverengi, sarı, kırmızı, beyaz, pembe ve turuncu renkleri yer alır.

Değerlendirme: Dokumanın yöredeki adı Ala kilimdir. Bu tarz dokumalarda her kalın kuşak arasına, 7 ince kuşak yerleştirilip, 3 ünün motiflendirilmesi ölçüdür. En belirleyici özellikse motiflerin içlerinin boş bırakılmasıdır ki bu örnekte de bu özelliği görüyoruz. Bu dokumada, Ala kilimde diğer bir uygulama olan, kalın ve ince kuşaklar birbiri ardına sıralanmıştır. Dokumanın çözgüleri kengir (kenevirdir). Renkleri uyumlu bir kompozisyon içerir. Dikey bordürlerin bir tarafında, bordo ve mor renklerde yama bulunmaktadır. Dokumanın hasarlı bölgeleri tamir edilmeye çalışılmıştır.

Örnek no	: 15
Yöresi	: Kelkit-Tılısbık Köyü
Ölçüsü	: 172 x 333 cm.
Tarihi	: 20. yy.ın ikinci yarısı.
Malzeme	: Yün
Teknik	: Zili
Cins	: Yer yaygısı
Tür	: Zilli
Kuşak sayısı	: 40

Tanım : 40 yatay kuşaktan meydana gelen Zili dokumayı 3 kalın kuşak eşit parçalara böler. 9 ince kuşakta bir kalın kuşak kullanılmıştır. Kalın kuşaklarda karanakış yer alır. İnce kuşaklarda; kurbağacık, çift perli, yay burcu (ağıllının çerçevesi), tarak, çerçeveli gulik, şeytan perli, 5 fırlam, ağıllının geri, saç bağı motifleri yer alır. Zili de kenar bordürü olarak çerçeveli ger ve yarımaları kullanılmıştır. Kullanılan renkler; kahverengi, yeşil, beyaz, sarı, turuncu, siyah, pembe ve mavidir.

Değerlendirme: Zili teknikli dokuma yöreye has klasik özellikleri barındırır, fakat kalın kuşaklar arasında 9 ince kuşak yerleştirilip hepsinin motiflendirilmesi açısından özgündür. Dokumanın yöredeki adıyla türü Zilli kilimdir. Bu türde kalın kuşakların arasında 5 ince kuşağın yerleştirilip 3 ünün motiflendirilmesi ölçüdür. Bu dokumada olduğu gibi türünü çeşitlendiren özgün örnekleri de görüyoruz. Renk kompozisyonundaki dengelidir.

Örnek no : 16
 Yöresi : Kelkit-Sütveren Köyü
 Ölçüsü : 135 x 323 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın ikinci yarısı.
 Malzeme : Yün
 Teknik : Zili
 Cins : Yer yaygısı
 Tür : Zilli
 Kuşak sayısı : 54

Tanım : Zili tekniği ile dokunmuş yaygı 54 yatay kuşaktan oluşmaktadır. Bu kuşakların 5 tanesi kalındır. Başlangıç ve sonda beşer, ortalarda kalanlarda ise dokuzar ince kuşak kullanılmıştır. Kenar bordürü olarak boyuna olan şeritlerde çerçeveseli ger, enine olan şeritlerde çerçeveseli ger ve yarımaları kullanılmıştır. Kalın kuşaklarda kara nakış ince kuşaklarda ise çift perli içinde gulik, yay burcu (ağıllının çerçevesi), tarak, eğri zincir, şeytan perli, gulik ve yarımı ve tespihli gulik kullanılmıştır. Zilide kullanılan renkler; mavi, sarı, beyaz, kahverengi, kırmızı, siyah, pembe ve yeşildir.

Değerlendirme : Zili teknikli dokumanın yöredeki adıyla türü Zilli kilimdir. yöreye has klasik özellikleri barındırır, fakat başlangıç ve sonda 5 ince, kalın kuşaklar arasında ise 9 ince kuşak yerleştirilip, hepsinin motiflendirilmesi açısından özgündür. Renk kompozisyonu dengelidir.

Örnek no	: 17
Yöresi	: Kelkit-Sarışeyh Köyü
Ölçüsü	: 50 x 340 cm.
Tarihi	: 20. yy.ın ikinci yarısı.
Malzeme	: Yün- orlon
Teknik	: Zili
Cins	: Yolluk
Tür	: Ala
Kuşak sayısı	: 48

Tanım : Zili teknikli dokuma 48 adet yatay kuşaktan meydana gelir. Dokumada kuşakların kalınlığı motiflerin kapladığı alana bağlı olarak ayarlanmıştır. Kenar bordürü olarak; çerçevesiz ger ve yarımları kullanılmıştır. Kuşakların motiflendirilmesi bir dolu bir boş şeklindedir. Kullanılan motifler; çerçevesiz ger ve yarımları, eğri zincir, camallının geri içinde şeytan perli, şeytan perli, yaşamlar (çiftli perlinin yarımı), çerçevesiz gulik, çiftli perli, koç boynuzunun yarımları, kurbağacık, ağıllının geri, ağıllının yarımı ve göz içinde gulik motifleri yer alır. Dokumada kullanılan renkler; mavi, yeşil, turuncu, sarı, beyaz, siyah ve kırmızıdır.

Değerlendirme: Zili tekniği ile dokunmuş yolluk günlük kullanım içindir. Yöresel adıyla türü Ala kilimdir. Dokumada renkler düzensiz, motifler karışık olması rağmen yine de belirli bir düzen oluşturulmaya çalışılmıştır. Dokumada atkı ipliklerinde orlon kullanılmış ve yıpranmadan dolayı da saçaklanmalar olmuştur.

Örnek no	: 18
Yöresi	: Kelkit- Merkez
Ölçüsü	: 175 x 333 cm
Tarihi	: 20. yy.ın ikinci yarısı.
Malzeme	: Yün
Teknik	: Zili
Cins	: Yer yaygısı
Tür	: Zilli
Kuşak sayısı	: 53

Tanım : Zili tekniği ile dokunmuş olan dokuma 60 yatay kuşaktan oluşmaktadır. Kalın kuşaklarda kullanılan motifler; kara nakıştır. İnce kuşaklarda yan perli, tekli perli içinde gulik, göz, şeytan perli, yay burcu (ağıllının çerçevesi), tespihli perli, çerçevesi perli ve yarımaları ve 5 fırlam motifleri kullanılmıştır. Kenar bordürü olarak çerçevesi ger ve yarımaları kullanılmıştır. Bu dokumada beyaz, kırmızı, mavi, kahverengi, sarı, siyah ve turuncu renkler kullanılmıştır.

Değerlendirme: Zili teknikli dokuma yörede Zilli kilim olarak adlandırılan türdedir. Kalın kuşakları arasına 5 ince kuşağın yerleştirilip, 3 ünün motiflendirilmesi ve 2 sinin boş Zilli kilimde bırakılması ölçüdür. Bu dokumada kalın kuşaklar arasına 6 ince kuşak yerleştirilip hepsi motiflendirilmiştir. Renk kompozisyonu dengelidir. Dokumada herhangi bir yıpranma söz konusu değildir.

Örnek no	: 19
Yöresi	: Kelkit-Kızılcaköy Köyü
Ölçüsü	: 175 x 346 cm.
Tarihi	: 20. yy.ın ikinci yarısı.
Malzeme	: Yün
Teknik	: Zili
Cins	: Yer yaygısı
Tür	: Zilli
Kuşak sayısı	: 31

Tanım : Zili tekniği ile dokunmuş dokuma toplam 31 yatay kuşaktan oluşmaktadır. Kuşaklar bir ince bir kalın şeklinde peş peşe sıralanmıştır. Kenar bordürü olarak; çerçevesi ger, yarımaları ve damalı kullanılmıştır. Kalın kuşaklarda; tembihli, içi boş çift perli, çift perli içinde ger, kurbağacık içinde ger ve tespihli ger kullanılmıştır. İnce kuşaklarda ise; çift perlinin yarımı (yaslamalar), çerçevesi ger ve yarımı, yay burcu (ağılının çerçevesi) motifleri kullanılmıştır. Dokumada kullanılan renkler; Kırmızı, yeşil, siyah, beyaz ve kahverengidir.

Değerlendirme: Dokumanın türü yöredeki adı ile Ala Kilimdir. Ala kilimlerde her kalın kuşak arasına, 7 ince kuşağın yerleştirilip, 3 ünün motiflendirilmesi ölçüdür. En belirleyici özellikse motiflerin içlerinin boş bırakılmasıdır ki bu örnekte de bu özelliği görüyoruz. Bu dokumada Ala kilimde diğer bir uygulama olan, kalın ve ince kuşakların birbirinin ardına sıralandırılıp motiflendirilmesini görüyoruz. Renk kompozisyonu açısından oldukça dengelidir, fakat renkleri yıpranmaya maruz kalmış ve solgundur.

Örnek no	: 20
Yöresi	: Kelkit-Kızılcaköy Köyü
Ölçüsü	: 60 x 334 cm.
Tarihi	: 20. yy.ın ikinci yarısı.
Malzeme	: Yün
Teknik	: Zili
Cins	: Yolluk
Tür	: Zilli
Kuşak sayısı	: 52

Tanım : Zili tekniğiyle dokunmuş yaygı, 52 yatay kuşaktan meydana gelmektedir. Bu kuşakların 6 tanesi kalınken, her kalın kuşağın arasında 6 -7 ince kuşak yer alır. Kenar bordürü olarak; çerçeveli ger ve yarımaları kullanılmıştır. Kalın kuşaklarda kara nakış motifi yer alırken ince kuşaklarda; kurbağacık içinde gulik ve kurbağacığın yarımaları, tespihli çift perlinin yarımaları, eğri zincir, yan perli motifleri kullanılmıştır. Dokumanın renkleri; mavi, sarı, kırmızı, yeşil, beyaz ve siyahtır.

Değerlendirme :Zili tekniği ile dokunmuş yolluk, yörede Zilli kilim olarak adlandırılan türdedir. Bu tarz zililerde ölçü kalın kuşaklar arasında 5 ince kuşağın yer alması ve bunların 3 ünün motiflendirilip 2 sinin boş bırakılmasıdır. Bu örnekte tüm kuşakların motiflendirildiğini görüyoruz. Dokumanın saçaklarında ve dikey bordürlerinde yıpranmalar söz konusudur. Yolluğun yıpranan saçaklarının bir kısmı, siyah kumaşla yamalanmıştır. Dokuma renk ve kompozisyonu açısından dengelidir.

Örnek no	: 21
Yöresi	: Kelkit-Sarışeyh Köyü
Ölçüsü	: 330 x 170 cm.
Tarihi	: 20. yy.ın ikinci yarısı.
Malzeme	: Yün
Teknik	: Zili
Cins	: Yer yaygısı
Tür	: Zilli
Kuşak sayısı	: 52

Tanım : Zili teknikli dokuma örneği 52 yatay kuşaktan meydana gelir. Bu kuşaklardan 6 tanesi kalındır ve her kalın kuşak arasında 7 ince kuşak yerleştirilmiştir. Kenar bordürü olarak çerçevesi ger, yarımaları ve damalı kullanılmıştır. Kalın kuşaklarda camallının geri içinde şeytan perli, koç boynuzu içinde ger, şak motifi, ağıllının geri içinde şeytan perli yer alır. İnce kuşaklarda 5 fırlam, çerçevesi ger ve yarımaları, şeytan perli motifleri yer alır. Zilide kullanılan renkler kırmızı, mavi, sarı, beyaz, yeşil, siyahtır.

Değerlendirme: Zili teknikli dokuma yörede Zili kilim olarak adlandırılan türdedir. Kalın kuşaklar arasına 5 ince kuşağın yerleştirilip, 3 ünün motiflendirilerek 2 sinin boş bırakılması ölçüdür. Bu dokumada kalın kuşaklar arasına 7 ince kuşak yerleştirilmiş ve 5 i motiflendirilerek 2 si boş bırakılmıştır. Dokumanın yatay bordürlerine overlok çekilmiştir. Bu uygulamadaki amaç kullanım kolaylığı ya da yıpranmayı düzeltmek olabilir. Dokuma renk kompozisyonu açısından dengelidir.

Örnek no	: 22
Yöresi	: Kelkit-Sarışeyh Köyü
Ölçüsü	: 175 x 350 cm.
Tarihi	: 20. yy.ın ikinci yarısı.
Malzeme	: Yün, orlon.
Teknik	: Zili
Cins	: Yer yaygısı
Tür	: Zilli
Kuşak sayısı	: 41

Tanım :41 yatay kuşaktan meydana gelen dokumada 6 kalın kuşak, her kalın kuşak arasında 5 ince kuşak yer alır. Kenar bordürü olarak çerçevesi ger ve yarımaları kullanılırken, kalın kuşaklarda; camallının geri içinde şeytan perli, koç boynuzu içinde ger ve dokumanın ortasındaki kalın kuşaklarda şak motifi aralarında tekli perli ger motifleri, ince kuşaklarda ise çerçevesi ger ve yarımaları, tarak, şeytan perli motifleri yer alır. Dokumada kullanılan renkler; kırmızı, sarı, pembe, mavi, yeşil, beyaz ve siyahtır.

Değerlendirme : Zili teknikli dokuma yörede Zilli kilim olarak adlandırılan türdedir. Dokumanın üzerinde ZEHRRA, AIH ve EHIA harfleri ve 1972 tarihi yazılıdır. Dokumanın tüm kenarlarına overlok çekilmiştir. Yatay kuşaklarda yer alan bordür, dokumanın yıpranan yerleri kesilmeden önce, dikey kenarlarda da devam ediyor olmalıdır. Renklerin oluşturduğu kompozisyon dengelidir.

Örnek no	: 23
Yöresi	: Kelkit-Kızılcaaköy Köyü
Ölçüsü	: 180 x 330 cm.
Tarihi	: 20. yy.ın ikinci yarısı.
Malzeme	: Yün
Teknik	: Zili
Cins	: Yer yaygısı
Tür	: Zilli
Kuşak sayısı	: 40

Tanım : Dokuma toplam 40 yatay kuşaktan oluşmaktadır. 4 adet kalın kuşak arasına 9 ince kuşak yerleştirilmiştir. Kalın kuşaklarda yöre ile bütünleşmiş olan kara nakış yer almaktadır. Bu kuşaklara bitişik olarak uygulanan ince kuşaklarda da yan perli motifleri yer alır. Diğer kuşaklarda ise çift perli içinde gulik, ağillının geri, yay burcu, tevpihli gulik, göz içinde ger motifleri yer almaktadır. Kenar bordürü olarak çerçeveli ger motifi kullanılmıştır. Dokumada sarı, kırmızı, yeşil, lacivert, beyaz ve turuncu renkleri kullanılmıştır.

Değerlendirme: Türü yöresel adıyla Zilli kilim olan dokuma 4 geniş kuşakla bölünerek dengeli bir kompozisyon oluşturmaktadır. Dokumada her kuşak motifle bezenmiştir. Renkler oldukça zengin ve birbirine uyumlu olarak seçilmiştir. Dokumada herhangi bir hasar söz konusu değildir.

Örnek no	: 24.
Yöresi	: Kelkit-Kızılcaaköy Köyü
Ölçüsü	: 174 x 336 cm.
Tarihi	: 20. yy.ın ikinci yarısı.
Malzeme	: Yün
Teknik	: Zili
Cins	: Yer yaygısı
Tür	: Zilli
Kuşak sayısı	: 45

Tanım : Zili tekniği ile dokunmuş olan dokuma toplam 45 yatay kuşaktan oluşmaktadır.4 kalın kuşak arasına 9 ince kuşak yerleştirilmiştir. Kalın kuşaklarda kara nakış motifi yer almaktadır. Bunları çevreleyen diğer kuşaklarda motifler çeşitlilik gösterir.5 fırlam (küçük ercüme), çift perli, yay burcu, tespihli gulik, kara nakış, yan perli, tespihli çift perlinin yarımı, şeytan perli ve yanak motifleri yer alır. Kenar süslemesi olarak çerçevesi ger ve yarımaları yer alır. Bu dokumada kırmızı, siyah, turuncu, mavi, sarı, yeşil, lacivert ve pembe renkleri kullanılmıştır.

Değerlendirme: Zili teknikli dokuma yörede Zilli kilim olarak adlandırılan türdendir. Bu tür zililerde ölçü her kalın kuşak arasına 5 ince kuşağın yerleştirilip, 3 ünün motiflendirilip 2 sinin boş bırakılmasıdır. Bu dokumada 9 ince kuşak kullanılmış ve her kuşak motiflerle bezenmiştir. Dokumada kuşakları oluşturan renkler, aynı kuşak içinde kırmızı başlarken siyah, siyah başlarken kırmızı devam edebilmektedir. Ayrıca kilimin birinci yarısında zemin rengine kırmızı, siyah renkleri hâkimken, diğer yarısında da kırmızı mavi renkleri hâkimdir. Dokumada yer yer yıpranmalar söz konusudur. Özellikle kenar kısımlar da bu yıpranma fazladır.

Örnek no	: 25
Yöresi	: Kelkit-Sarışeyh Köyü
Ölçüsü	: 110 x 320 cm.
Tarihi	: 20. yy.ın ikinci yarısı.
Malzeme	: Yün
Teknik	: Zili
Cins	: Yolluk
Tür	: Zilli
Kuşak sayısı	: 40

Tanım : Zili tekniği ile dokunmuş yaygının 40 yatay kuşağı mevcuttur. Dokumada 6 kalın kuşak arasına 5 ince kuşak yerleştirilmiştir. İnce kuşakların 3 ü motifli, 2 si motifsizdir. Kenar bordürü olarak, çerçeveli ger ve yarımaları kullanılmıştır. Kalın kuşaklarda koç boynuzu içinde ger motif, ince kuşaklarda; şeytan perli ve eğri zincir motifleri yer alır. Dokumada kullanılan renkler; lacivert, sarı, kahverengi ve beyazdır.

Değerlendirme: Zili teknikli dokuma yolluk, yörede Zilli kilim olarak adlandırılan türdedir. Dokuma simetriktir. Renkleri ve motifleri uyumlu bir kompozisyon içerir. Dokumda herhangi bir yıpranma söz konusu değildir.

Örnek no	: 26
Yöresi	: Kelkit-Sarışeyh Köyü
Ölçüsü	: 320 x 340 cm.
Tarihi	: 20. yy.ın ikinci yarısı.
Malzeme	: Yün, orlon.
Teknik	: Zili
Cins	: Yer yaygısı
Tür	: Ala
Kuşak sayısı	: 58

Tanım : Zili tekniği ile dokunmuş olan dokuma toplam 58 yatay kuşaktan oluşmaktadır. Merkezde 1 kalın kuşakta ağıllının geri ve bunları çevreleyen diğer ince kuşaklarda şeytan perli, eğri zincir, kurbağacık ve çerçeveli gulik motifleri yer alır. Bu dokumada kırmızı, siyah, turuncu, mavi, sarı, yeşil, lacivert, kahverengi pembe renkler kullanılmıştır.

Değerlendirme :Zili tekniği ile dokumanın türü yöresel adı ile Ala kilimdir. Dokuma kendine özgü özellikler taşımaktadır. Merkezde kalın kuşağı çevreleyen ince kuşaklar içinde yer alan motifler simetriktir. Renkler merkezden kenarlara doğru koyulaşmasına rağmen düzensiz ve karışıktır. Atkı ipliklerinde yünün yanında orlon iplikte kullanılmıştır. Dokumada herhangi bir yıpranma söz konusu değildir.

- Örnek no : 27
 Yöresi : Kelkit-Sarışeyh Köyü
 Ölçüsü : 325 x 200 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın ikinci yarısı.
 Malzeme : Yün, orlon.
 Teknik : Zili
 Cins : Yer yaygısı
 Tür : Zilli
 Kuşak sayısı : 40

Tanım : Toplam 40 yatay kuşaktan oluşmuş zili, 8 kalın kuşakla dengelenmiş ve her kalın kuşak arasına 3 ince kuşak yerleştirilmiştir. Tam merkeze oturtulmuş ince kuşakta ger motifi yer alır. Kenar bordürü olarak çerçevesi ger ve yarımaları kullanılmıştır. Kalın kuşaklarda ağillının geri, cemallının geri motifin içerisinde çift perli onun için dede gulik, şak motifi ve koç motifi yer almaktadır. İnce kuşaklarda ise kurbağacık, şeytan perli, yay burcu(ağillının çerçevesi) motifleri yer alır. Bu dokumada turuncu, sarı, pembe, siyah, beyaz, yeşil, kırmızı gri ve kahverengi renkleri kullanılmıştır.

Değerlendirme:Zili tenlikli dokumanın türü yöresel adı ile Zilli kilimdir. Dokuma simetrik özelliktedir. Dokumanın üzerinde isim ve tarih yer almaktadır. Sami isminin yanında K ve S harfleri, tarih olarak ta 1881 yazmaktadır. Büyük ihtimalle kilimin yapılış tarihi ile dokuyucu ismi veya yakının adı yazmaktadır. Dokumada herhangi bir yıpranma yoktur.

- Örnek no : 28
 Yöresi : Kelkit-Sarışeyh Köyü
 Ölçüsü : 190 x 340 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın ikinci yarısı.
 Malzeme : Yün ve orlon.
 Teknik : Zili
 Cins : Yer yaygısı
 Tür : Zilli
 Kuşak sayısı : 46

Tanım : Toplam 46 kuşaktan oluşan Zili teknikli dokumanın, 7 kalın kuşağı bulunmaktadır. Her kalın kuşak arasına 5 ince kuşak yerleştirilmiştir. Bu kuşakların 3 ü motiflendirilmiş 2 si boş bırakılmıştır. Tam ortadaki kalın kuşakta şark motifi diğer altı kuşakta da simetrik olarak; ağıllının geri, koç boynuzu, camallının geri motifleri yer almaktadır. İnce kuşaklarda ise eğri zincir, şeytan perli, kurbağacık, yay burcu (ağıllının çerçevesi) motifleri vardır. Bu dokumada pembe, sarı mavi, beyaz ve kahverengi renkleri kullanılmıştır.

Değerlendirme: Zili teknikli dokumanın türü yöresel adı ile Zilli kilimdir. Kilim yörede bir dokuma tekniği değil, yaygı anlamında kullanılır. Başta ve sonda yer alan camallının geri motifinin yanlarında yer alan ince kuşaklardaki motifler hariç, dokuma simetrik özelliktedir. Renkler uyumlu bir kompozisyon içerir. Dokumada herhangi bir zedelenme söz konusu değildir.

Örnek no : 29
 Yöresi : Kelkit-Sarışeyh Köyü
 Ölçüsü : 200 x 361 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın ikinci yarısı.
 Malzeme : Yün, orlon.
 Teknik : Zili
 Cins : Yer yaygısı
 Tür : Zilli
 Kuşak sayısı : 45

Tanım : 45 yatay kuşaktan oluşan Zili teknikli dokuma örneğinin kalın kuşakları 7 adettir. Her kalın kuşak arasına 5 ince kuşak yerleştirilmiştir. Orta kuşakta şark motifi diğer kuşaklarda simetrik olarak ağıllının geri, koç boynuzu ve camallının geri motifleri yer almaktadır. İnce kuşaklarda ise eğri zincir, şeytan perli, kurbağacık, yay burcu (ağıllının çerçevesi) motifleri yer alır. Bu dokumada turuncu, sarı, mavi, kırmızı, yeşil, bordo, gri, beyaz renkleri kullanılmıştır.

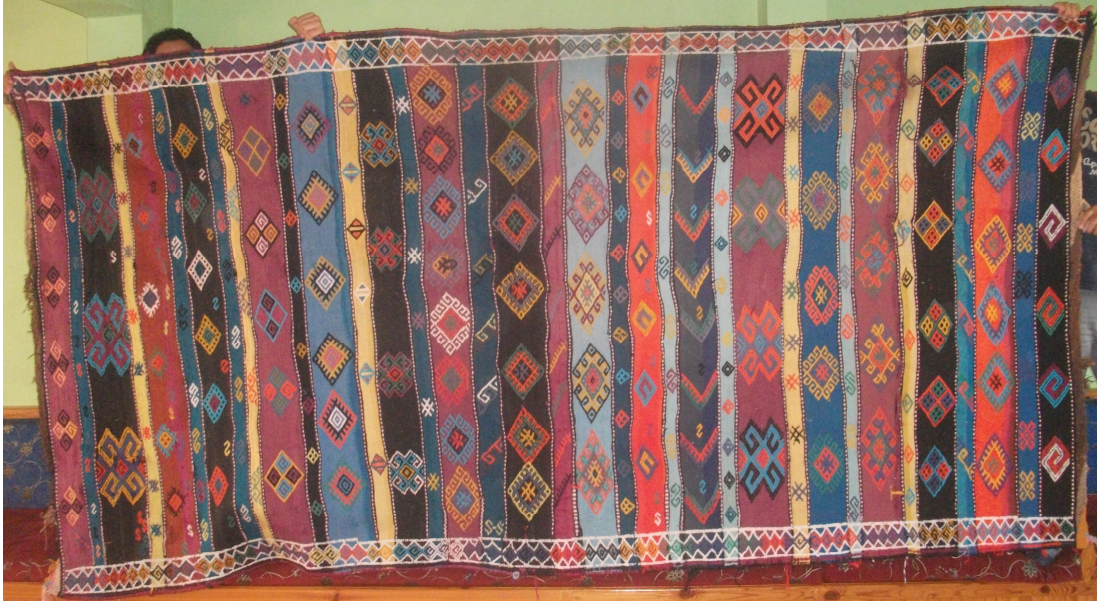
Değerlendirme : Örnekte her kalın kuşak arasında 5 ince kuşak yerleştirilmiş ve bunların 3 ü motiflendirilmiştir. Bu ölçüdeki Zili teknikli dokumalara yörede Zilli kilim denmektedir. Kilim yörede bir dokuma tekniği değil, yaygı anlamında kullanılır. Dokuma simetrik özellikle olmasına karşın ince kuşakların genişliği farklı olabilmektedir. Renklerdeki uyuma dikkat edilmiştir ve dokumada herhangi bir yıpranma söz konusu değildir.

Örnek no : 30.
 Yöresi : Kelkit-Sarışeyh
 Ölçüsü : 190 x 373 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın ikinci yarısı.
 Malzeme : Yün, orlon.
 Teknik : Zili
 Kuşak sayısı : 52

Tanım : 52 yatay kuşaktan oluşan zili örneğinin kalın kuşakları 8 adettir. Her kalın kuşak arasına 5 ince kuşak yerleştirilmiştir. Ağılıının geri ve koç boynuzu motifleri kalın kuşaklara sıra ile yerleştirilmiştir. Ağılıının geri motifinin içine çift perli onun içine de göz motifi yerleştirilmiştir. Koçboynuzu motifinin içine de ger motifi yerleştirilmiştir. İnce kuşaklarda şeytan perli, kurbağacık sıralanmış ve kenar bordürü olarak çerçevesi ger ve yarımı birlikte kullanılmıştır. Bu dokumada mavi, pembe, beyaz, turuncu, kırmızı, kahverengi renkleri kullanılmıştır.

Değerlendirme: Yöreye has zili özelliklerini tam olarak barındıran bir örnek. Her kalın kuşak arasında 5 ince kuşak yerleştirilmiş ve bunların 3 ü motiflendirilmiştir. Bu ölçüdeki zililere yörede Zilli kilim denmektedir. Kilim yörede bir dokuma tekniği değil, yaygı anlamında kullanılır. Kalın kuşaklarda yer alan ağılıının geri ve koçboynuzu motifleri, nöbetleşe olarak yerleşmiştir. Kullanılan renkler karmaşık özelliktedir. Dokumada herhangi bir yıpranma söz konusu değildir.

- Örnek no : 31
 Yöresi : Kelkit-Sarışeyh Köyü
 Ölçüsü : 165 x 350 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın ikinci yarısı.
 Malzeme : Yün, orlon
 Teknik : Zili
 Cins : Yer yaygısı
 Tür : Ala
 Kuşak sayısı : 36

Tanım : 36 yatay kuşaktan oluşmakta olan Zili teknikli dokuma da kuşaklar bir kalın bir ince şeklinde devam etmektedir. Dokumada kullanılan motifler; ger, 5 fırlam, koç boynuzu, şeytan perli, tekli perli içinde gulik, eğri zincir, tespihli ger, camallının geri, çift perli içinde muska, ağıllının geri içinde gulik veya çift perli, koç boynuzunun yarımı, çift perlinin yarımı (yasamlar) çerçevesi gulik, kurbağacık, gerli göz ve elmadır. Kenar bordürü olarak çerçevesi ger kullanılmıştır. Bu zili de kullanılan renkler bordo, beyaz, turuncu, yeşil, sarı, mavi, siyah, beyaz, kırmızı, ve pembe dir.

Değerlendirme: Dokumanın türü yöresel adı ile Aladır. Dokumada kuşakların hepsi motiflendirilmiştir. Kuşakların kalınlıkları motifin kapladığı alan kadar tutulduğu için genişlikleri düzensizdir. Dokumacı motifleri çok çeşitli tutmuştur. Dokumanın üzerinde T harfi yazmaktadır. Dokumada renkler karışık olsa da belirli bir düzen de tutulmaya çalışılmış ilk yarısında pembe tonlar hâkimken, ikinci yarısında turuncu ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

Örnek no : 32
 Yöresi : Kelkit-Sarışeyh Köyü
 Ölçüsü : 102 x 320 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın ikinci yarısı.
 Malzeme : Yün, orlon
 Teknik : Zili
 Cins : Yolluk
 Tür : Zilli
 Kuşak sayısı : 47

Tanım : 47 yatay kuşaktan oluşan zilin 7 kuşağı kalındır. Kalın kuşakların aralarında yer alan 5 adet ince kuşak mevcuttur. Bunlar bir dolu bir boş şekilde motiflendirilmiştir. Kalın kuşakların merkezinde şak motifi yer alır Diğer kalın kuşaklara motifler; camallının geri içinde çift perli, koç boynuzu içinde gulik veya ger ve ağıllının içinde çift perli motifleri hemen hemen simetri oluşturacak biçimde yerleştirilmiştir. İnce kuşaklarda ise şeytan perli, ağıllının yarımı, eğri zincir ve yan perli motifleri yer alır. Kenar bordürü olarak çerçevesi ger ve yarımları kullanılmıştır. Kullanılan renkler; sarı, pembe, mavi, kırmızı, yeşil, kahverengidir.

Değerlendirme:Zili teknikli dokumanın türü yöresel adıyla Zilli kilimdir. Kullanılan renkler belirgin bir kompozisyon özelliği taşımaktadır. Dokumada herhangi bir yıpranma söz konusu değildir, fakat dikey olarak tam ortadan ikiye bölünmüştür. Yer yaygısı, olarak dokunmuş sonrasında yolluk haline getirilmiştir. Püskülleri ve kesilerek oluşturulan kenarı, gri bir kumaşla içeri alınarak, günlük kullanıma uygun hale getirilmiştir.

Örnek no : 33
 Yöresi : Kelkit-Sarışeyh Köyü
 Ölçüsü : 170 x 335 cm
 Tarihi : 20. yy.ın ikinci yarısı.
 Malzeme : Yün, orlon
 Teknik : Zili
 Cins : Yer yaygısı
 Tür : Ala
 Kuşak sayısı : 48

Tanım : 48 yatay kuşaktan oluşmakta olan zilin 12 kalın kuşağı bulunmaktadır. Her kalın kuşak arasına 3 ince kuşak yerleştirilmiştir. Bu kuşakların kenarda yer alanları motiflendirilmiş ortadakileri boş bırakılmıştır. Kalın kuşaklarda çift perli, ağıllının geri içinde çift perli, koç boynuzu, camallının geri ve büyük gözler içinde gulik motifleri yer almaktadır. İnce kuşaklarda şeytan perli, yan perli, eğri zincir, kurbağacık, gulik, tarak, ağıllının yarımı motifleri yer almaktadır. Kenar bordürü olarak çerçevesel ger motifleri kullanılmıştır. Zili de kullanılan renkler; kırmızı, lacivert, beyaz, mavi, turuncu, sarı, bordo, gri ve yeşildir.

Değerlendirme: Dokumanın türü yöresel adı ile Ala kilimdir Ala kilimin özelliği olarak kimi motiflerin içi boş bırakılmıştır. Dokumanın üzerinde HAVA ismi ile aynı kuşağa 1982 tarihi yazılmıştır. Yüksek ihtimalle dokuyucunun adı ile birlikte, yapım tarihi hakkında bilgi vermektedir. Dokumanın renkleri uyumludur.

- Örnek no : 34
 Yöresi : Kelkit-Sarışeyh Köyü
 Ölçüsü : 195 x 352 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın ikinci yarısı.
 Malzeme : Yün, orlon.
 Teknik : Zili
 Cins : Yer yaygısı
 Tür : Zilli
 Kuşak sayısı : 48

Tanım : 48 yatay kuşaktan oluşmakta olan zilinin, 11 kalın kuşağı mevcuttur. Her kalın kuşak arasına 3 ince kuşak yerleştirilmiştir. İnce kuşakların ortada kalan kısmı boş bırakılmıştır. Kalın kuşaklarda gerli göz, çift perli içinde ger, camallının geri içinde çift perli, koç boynuzu içinde ger, ağillının geri, ve merkezde şak motifi yer almaktadır. Dar kuşaklarda ise şeytan perli, tespih, yaya burcu (ağillının çerçevesi), eğri zincir, yan perli ve teş motifleri yer alır. Kenar bordürü olarak çerçevesel ger ve damalı motifleri kullanılmıştır. Bu dokumada kullanılan renkler mavi, beyaz, kahverengi, sarı, pembe, turuncu, yeşil, lacivert ve bordodur.

Değerlendirme: Dokumanın türü yöresel adı ile Zilli kilimdir. Dokuma simetriktir; merkezdeki şak motifini çevreleyen kuşaklar karşılıklı birbirinin tekrarı biçimindedir. Renkler aynı tonlarda tutulmaya çalışılsa da iyi bir kompozisyon oluşturmaz. Dokumanın üzerinde REMZİ ismi yazmaktadır. Dokumacının bir yakınının adı veya düşük bir ihtimalle dokumacının adı yazıyor olabilir.

Örnek no : 35
 Yöresi : Kelkit-Tılısbık Köyü
 Ölçüsü : 152 x 335 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın ikinci yarısı.
 Malzeme : Yün, orlon.
 Teknik : Zili
 Cins : Yer yaygısı
 Tür :Serpme
 Kuşak sayısı : 57

Tanım : Dokuma 57 ince yatay kuşaktan oluşmakta oluşmaktadır. Kenar bordürü çalışılmamıştır. Kuşaklar biri motifli biri motifsiz şekilde sıralanmıştır. Zili de kullanılan motifler 5 fırlam, 5 fırlamın çiftlisi, tarak, küçük perli, gözlü gulik, damga, iki göz gulik, damda(2) ve çerçevesiz gulik motifleri kullanılmıştır. Dokumanın renkleri pembe, yeşil, mavi, kahverengi, sarı, bordo, lacivert ve turuncudur.

Değerlendirme:Zili teknikli dokumanın türü yöredeki adıyla Serpme kilimdir. Serpme kilimlerin genel özelliği motiflerin, belirli bir düzen pek aranmadan seyrek olarak yerleştirilmedir. Günlük kullanım için üretilmiş, diğerlerine göre daha zahmetsiz dokunabilen yaygılardır. Dokumada renkler pek düzenli olmasa da, pembe tonlarına ağırlık verilerek bir uyum yakalanmaya çalışılmıştır. Saçaklarından birinde kahverengi desenli bir kumaştan yama bulunmaktadır. Dokumada M ve A harfleri yazmaktadır.

Örnek no	: 36
Yöresi	: Kelkit-Sütveren Köyü
Ölçüsü	: 190 x 334 cm.
Tarihi	: 20. yy.ın ikinci yarısı.
Malzeme	: Yün
Teknik	: Zili
Cins	: Yer yaygısı
Tür	: Ala
Kuşak sayısı	: 53

Tanım :Dokuma 53 ince yatay kuşaktan meydana gelmiştir. Kuşaklar biri motiflendirilirken diğeri boş bırakılarak sıralanmıştır. Kenar bordürü olarak ger motifi kullanılmıştır. Zilide kullanılan motifler; çerçeveli ger ve yarımı, yan perli, tarak, şeytan perli, yay burcu (ağıllının çerçevesi).Kullanılan renkler; kırmızı, yeşil, mavi, sarı, kahverengi ve beyazdır.

Değerlendirme:Dokumanın türü yöredeki adı ile Ala kilimdir. Ala kilimlerde her kalın kuşak arasına, 7 ince kuşak yerleştirilip, 3 ünün motiflendirilmesi ölçüdür. En belirleyici özellikse motiflerin içlerinin boş bırakılmasıdır. Bu dokumada kendine özgü olarak sadece ince kuşaklar kullanılmıştır. Renk kompozisyonu oldukça dengelidir. Dokumanın saçaklarından biri siyah kumaşla kaplanıp içe alınmıştır. Ala kilim daha çok günlük kullanım için üretildiğinden, saçakların kumaşla kaplanarak daha kullanışlı bir hale getirildiği örnekleri yaygın olarak görüyoruz.

Örnek no : 37
 Yöresi : Kelkit-Kızılcaaköy Köyü
 Ölçüsü : 172 x 330 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın ikinci yarısı.
 Malzeme : Yün, orlon.
 Teknik : Zili
 Cins : Yer yaygısı
 Tür : Serpme
 Kuşak sayısı : 35

Tanım :Dokuma 55 ince yatay kuşaktan oluşmaktadır.Bu kuşakların hemen hemen hepsi motiflendirilmiştir. Dokumada kenar bordürü kullanılmamıştır. Zilide 5 fırlam, çerçeveli 5 fırlam, şeytan perli, çerçeveli şeytan perlidir ve damga (2) motifleri yer alır. Renkleri; sarı, yeşil, mavi, turuncu, kırmızı, beyaz, pembe, bordo, kahverengi ve mordur.

Değerlendirme:Dokumanın türü yöredeki adıyla Serpme kilimdir. Serpme kilimlerin genel özelliği motiflerin, belirli bir düzen pek aranmadan seyrek olarak yerleştirilmesidir. Günlük kullanım için üretilmiş dokumanın renkleri karışık olmasına karşın kendi içinde uyumludur.

Örnek no : 38
 Yöresi : Kelkit-Gerdiyehisar Köyü
 Ölçüsü : 160 x 350 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın ikinci yarısı.
 Malzeme : Yün, orlon.
 Teknik : Zili
 Kuşak sayısı : 38
 Cins : Yer yaygısı
 Tür : Serpme

Tanım : Dokuma 38 ince yatay kuşaktan meydana gelmiştir. Dokumada kenar bordürü olarak şeytan perli motifi ve kuşaklarda ise şeytan perli, eğri zincir, çerçevesiz ger ve gulik motifleri kullanılmıştır. Dokumanın renkleri; pembe, mor, yeşil, sarı, mavi, kırmızı ve kahverengidir.

Değerlendirme: Zili dokumanın türü yöredeki adıyla Serpme kilimdir. Serpme kilimlerin genel özelliği motiflerin seyrek olarak yerleştirilmedir. Bu örnekte motifler oldukça muntazam serpiştirilmiştir. Serpme kilimlerde kenar bordürü pek kullanılmazken bu örnekte bordür, şeytan perli motifiyle uygulanmıştır.

Örnek no	: 39
Yöresi	: Kelkit-Sarışeyh Köyü
Ölçüsü	: 173 x 334 cm.
Tarihi	: 20. yy.ın ikinci yarısı.
Malzeme	: Yün, orlon,
Teknik	: Zili
Cins	: Yer yaygısı
Türü	: Zilli
Kuşak sayısı	: 48

Tanım : Zili teknikli dokuma, 48 yatay kuşaktan oluşmaktadır. Dokumada 7 kalın kuşak arasına 5 ince kuşak yerleştirilmiştir. Kenar bordürü olarak çerçevesi ger, yarımaları ve damalı kullanılmıştır. Kalın kuşaklarda kullanılan motifler; camallının içinde şeytan perli, koç boynuzu içinde ger, ağıllının geri içinde şeytan perli, merkezdeki kuşakta da şak motifi kullanılmıştır. İnce kuşaklarda yer alan motifler; 5 fırlam, çerçevesi ger ve yarımaları, şeytan perli ve yan perli kullanılmıştır. Dokumada kullanılan renkler; mavi, sarı, yeşil, kırmızı, kahverengi, beyaz, siyah ve pembe.

Değerlendirme: Her kalın kuşak arasında 5 ince kuşak yerleştirilmiş ve bunların 3 ü motiflendirilmiştir. Bu tür dokumalara yörede Zilli kilim denmektedir. Merkezde şak motifinin etrafında dizilen kalın kuşaklarda motifler simetrikken; kalın kuşakların kenarlarındaki ince kuşaklardaki motifler çeşitlilik gösterir. Genel olarak renk uyumu iyi olmasına karşın, iki ince kuşakta yer alan açık pembe tonları bu uyumu bozmaktadır. Dokumada herhangi bir hasar söz konusu değildir.

Örnek no	: 40
Yöresi	: Kelkit-Kızılcaköy Köyü
Ölçüsü	: 75 x 360 cm.
Tarihi	: 20. yy.ın ikinci yarısı.
Malzeme	: Yün, orlon.
Teknik	: Zili
Cins	: Yolluk
Tür	: Serpme
Kuşak sayısı	: 84

Tanım : Zili 84 yatay ince kuşaktan oluşmaktadır. Kenar bordürü olarak kuşak şeklinde şeritlendirilmiştir. Dokumada kullanılan motifler; 5 fırlam, şeytan perli, tarak ve guliktir. Zilide kullanılan renkler; kırmızı, mavi, sarı, beyaz, yeşil, siyah ve pembe dir.

Değerlendirme: Zili dokuma günlük kullanım için üretilmiş bir yolluktur. Türü yöredeki adıyla Serpme kilimdir. Serpme kilimlerin genel özelliği motiflerin, belirli bir düzen pek aranmadan seyrek olarak yerleştirilmedir. Diğer dokumalara göre daha az zahmetli dokumalardır. Dokuma oldukça özensizdir. Artık iplerden değerlendirilmiş havası vermektedir.

Örnek no : 41
 Yöresi : Kelkit-Sarışeyh Köyü
 Ölçüsü : 90 x 320 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın ikinci yarısı.
 Malzeme : Yün, orlon
 Teknik : Zili
 Cins : Yolluk
 Tür : -
 Kuşak sayısı : 47

Tanımı : Zili teknikli yolluk 47 yatay kuşaktan oluşmaktadır. Zilinin ince kuşakları boştur; motiflendirilmemiştir. Yatay kuşakların başında ve sonunda bulunan kenar bordüründe çerçeveli ger ve yarımaları kullanılmıştır. Dikey bordürlerde gözlü gulik kullanılmıştır. Her kuşağı boncuk motifi böler. Zili de kullanılan renkler yeşil, siyah, kırmızı, mavi, bordo, pembe ve kahverengidir.

Değerlendirme: Günlük kullanım için üretilmiş olan zili sadedir ve incelediğimiz örneklerdeki özellikleri pek barındırmaz. Kendine özgüdür. Zilinin üzerinde yer alan 1991 tarihi, muhtemelen dokunduğu tarihtir. Zilide kullanılan renkler bir bütünlük oluşturmaz.

Örnek no	: 42
Yöresi	: Kelkit-Sarışeyh Köyü
Ölçüsü	: 120 x 60 cm.
Tarihi	: 20. yy.ın ikinci yarısı.
Malzeme	: Yün, orlon.
Teknik	: Zili
Cins	: Seccade
Tür	: Ala
Kuşak sayısı	: 30

Tanım : Günlük kullanım için üretilmiş yolluk 30 yatay kuşaktan oluşmaktadır. Zili de bordür olarak çerçevesiz gözlü gulik kullanılmıştır. Kuşaklarda kullanılan motifler 5 fırlam, şeytan perli, çerçevesiz gözlü guliktir. Dokumada kullanılan renkler sarı, mavi, kırmızı, pembe, beyaz ve siyahtır.

Değerlendirme: Günlük kullanım için üretilmiş olan Zili teknikli seccadenin türü yöresel adı ile ala kilimdir. Genel motif dağılımı kendine özgüdür. 3 ince kuşak motiflendirilmiş aralarda kalan kuşaklar, boş bırakılmıştır. Zilide mor ve mavi renkler belirli bir renk kompozisyonu oluşturmaktadır. Dokumanın saçakları yıpranmıştır.

Örnek no : 43
 Yöresi : Kelkit-Merkez
 Ölçüsü : 193 x 125 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın ikinci yarısı.
 Malzeme : Yün
 Teknik : Zili
 Cins : Yer yaygısı
 Tür : Sepme
 Kuşak sayısı : 10

Tanım : 3 eşit parçaya bölünmüş olan dokumanın 10 kuşaklık olan 1 bölümüne ait bir parçadır. Kenar bordürü olarak 5 fırlam ve çiftlisi kullanılmıştır. Zilide kullanılan motifler gulik, eğri zincir, çerçeveli gulik ve tavşan kozağı ve tavşan ve teştir. Renkler; mavi, beyaz, sarı, siyah, kırmızı ve kahverengidir.

Değerlendirme : Zili dokumanın türü yöredeki adıyla Serpme kilimdir. Serpme kilimlerin genel özelliği motiflerin, belirli bir düzen pek aranmadan seyrek olarak yerleştirilmedir. Günlük kullanım için üretilmiş, daha zahmetsiz dokunabilen yaygılardır. Dokuma hasar gördükten sonra 3 kardeş arasında hatıra olarak saklanmak için 3 eşit parçaya bölünmüştür. Bizim incelediğimiz dokuma parçası daha önce görmediğimiz tavşan kozağı ve tavşan ve teş motifini barındırdığı için önemli bir örnektir.

Örnek no : 44
 Yöresi : Kelkit-Sarışeyh Köyü
 Ölçüsü : 90 x 50 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın ikinci yarısı.
 Malzeme : Yün
 Teknik : Zili
 Cins : Seccade
 Tür : Ala
 Kuşak sayısı : 18

Tanım : Toplam 18 yatay kuşaktan oluşmuş dokumanın kenar bordüründe çift sıra dizilmiş gulikler yer alır. Dokumada kullanılan motifler pıtrak yarımları ve yay burcudur (ağıllımın çerçevesi). Zilide kullanılan renkler; kırmızı, beyaz, sarı, siyah ve mavidir.

Değerlendirme: Dokumanın türü yöresel adıyla Aladır. Günlük kullanım amaçlı Zili tekniği ile dokunmuş seccade örneğinin renkleri uyumludur ve dokumada herhangi bir yıpranma söz konusu değildir.

Örnek no	: 45
Yöresi	: Kelkit-Sarışeyh Köyü
Ölçüsü	: 71 x 208 cm.
Tarihi	: 20. yy.ın ikinci yarısı.
Malzeme	: Yün, orlon.
Teknik	: Zili
Cins	: Yolluk
Tür	: Ala
Kuşak sayısı	: 37

Tanım : Zili teknikli yolluk 37 yatay kuşaktan oluşmaktadır. Dokumada bordür olarak gulikler kullanılmıştır. Yatay kuşaklarda kullanılan motifler şeytan perli, yan perli ve yay burcudur (ağıllının çerçevesi). Dokumada kullanılan renkler sarı, mavi, pembe, kahverengi ve siyahtır.

Değerlendirme : Dokumanın yöresel adı ile Aladır. Zili teknikli yollukta ince kuşaklar, biri motifli biri boş şeklinde motiflendirilmiştir. Kenar bordürü olarak kullanılan gulik (göz) kullanılmıştır. Bu durum yaygın bir kullanım değildir. Zilide renkler uyumlu tutulmaya çalışılmıştır. Dokumanın saçakları siyah kumaşla içeri alınmıştır.

Örnek no : 46
 Yöresi : Kelkit-Sarışeyh Köyü
 Ölçüsü : 45 x 95 cm
 Tarihi : 20. yy.ın ikinci yarısı.
 Malzeme : Yün
 Teknik : Zili
 Cins : Seccade
 Tür : Zilli
 Kuşak sayısı : 23

Tanım : 23 yatay kuşaktan oluşmakta olan Zili dokumanın 2 kalın kuşağında; ağılının geri içinde gulik yer alırken ince kuşaklarda; çerçeveli ger ve yarımaları, eğri zincir ve per, yan perli, şeytan perli, kurbağacık ve yarımı yer almaktadır. Kenar bordürü olarak çerçeveli ger ve yarımaları kullanılmıştır. Dokumada kullanılan renkler; beyaz, mavi, siyah, yeşil ve kırmızıdır.

Değerlendirme:Türü zilli. Günlük kullanım için üretilmiş olan zili teknikli seccade örneği renk desen özellikleri açısından dengeli bir kompozisyon içerir. Genel kullanımda bu tarz örneklerde kuşaklar bir dolu bir boşken, bu örnekte her kuşağın motiflendirildiğini görüyoruz.

Örnek no : 47
 Yöresi : Kelkit-Merkez
 Ölçüsü : 180 x 340 cm.
 Tarihi : 20. yy.ın ikinci yarısı.
 Malzeme : Yün
 Teknik : Zili
 Cins : Yer yaygısı
 Tür : Ala
 Kuşak sayısı : 38

Tanım : Zili tekniği ile dokunmuş olan dokuma toplam 38 yatay kuşaktan oluşmaktadır. Dokumada kullanılan motifler; tespihli gulik, yan perli, yay burcu (ağıllının yarımı), çerçeveli şeytan perli ve yarımları, gözlü gulik, tespihli çift perlinin yarımları, kurbağacık içinde gulik, gulik ve yarımları, camallının geri içinde şeytan perlidir. Dokumada kenar bordürü olarak çerçeveli ger, yarımlarını ve damalı motifleri kullanılmıştır. Bu dokumada beyaz, kırmızı, mavi, kahverengi, sarı, siyah ve turuncu renkler kullanılmıştır.

Değerlendirme: Zili teknikli dokumanın yöresel adı ile türü ala kilimdir. Dokuma motif ve renk çeşitliliği açısından zengindir. Dokumada pembe ve turuncu renkleri hâkimdir. Yer yaygısının kuşaklarında bir takım aşınmalar söz konusudur.

Örnek no	: 48
Yöresi	: Kelkit-Sarışeyh Köyü
Ölçüsü	: 40 x 90 cm.
Tarihi	: 21. yy. baş ikinci yarısı.sı
Malzeme	: Yün, orlon.
Teknik	: Zili
Cins	: Seccade
Tür	: Ala
Kuşak sayısı	: 19

Tanım : Zili tekniği ile dokunan seccade 19 kuşaktan oluşmaktadır. Merkez de tek yatay kalın kuşağı ince kuşaklar çevreler. Kenar bordürü olarak gulik ve yarımaları kullanılmıştır. Kalın yatay kuşakta camallının geri çerçevesi ve içinde muska motifi ile yer almıştır. İnce kuşaklarda; nazrlık, gulik, eğri zincir, perler, 5 fırlam, sığır kuyruğu motifleri kullanılmıştır. Zilide kullanılan renler; mavi, yeşil, pembe, beyaz, kırmızı ve bordodur.

Değerlendirme:Dokumanın türü yöresel adı ile ala kilimdir. Günlük kullanım amaçlı zili tekniği ile dokunmuş seccade örneğinin renkleri uyumludur ve dokumada herhangi bir yıpranma söz konusu değildir.Bu tarz yaygılarda kuşaklar genellikle bir dolu bir boş şeklinde motiflenir.

Örnek no : 49
 Yöresi : Kelkit-Merkez.
 Ölçüsü : 120 x 350 cm.
 Tarihi : 21. yy. başı
 Malzeme : Yün
 Teknik : Zili
 Cins : Yolluk
 Tür : Zilli

Tanım : Zili teknikli dokumada bulunan 43 yatay kuşağın 5 kalındır. Bu kuşaklar arasında 5 ince kuşak yer alır. Kalın kuşaklarda kara nakış, camallının geri içinde çiftli perli ve çerçevesiz çiftli perli içinde gulik, ince kuşaklarda ise kurbağacık, şeytan perli, eğri zincir, camallının geri içinde çift perli, çift perli içinde gulik ve yarımaları motifleri yer alır. Kenar bordürü olarak ger motifi kullanılmıştır. Dokumada kullanılan renkler; kırmızı, mavi, siyah, sarı, beyaz ve yeşildir.

Değerlendirme : Zili teknikli yolluk yörede zilli kilim olarak adlandırılan türdedir. Kalın kuşakları arasına 5 ince kuşak yerleştirilmiş ve 3 ü motiflendirilerek 2 si boş bırakılmıştır. Bu türünün en belirgin özelliklerindedir. Bu örnekte motiflerin mini metrik olarak kusursuz yerleştirildiğini görüyoruz. Bu durum dokumanın kursta hoca eşliğinde dokunması ile alakalıdır. Dokumanın renk kompozisyonu dengelidir.

Örnek no : 50
 Yöresi : Kelkit-Merkez.
 Ölçüsü : 90 x 340 cm.
 Tarihi : 21. yy. başı
 Malzeme : Yün
 Teknik : Zili
 Cins : Yolluk
 Tür : Ala
 Kuşak sayısı : 38

Tanım : Zili tekniği ile dokunan yolluk 38 yatay kuşaktan meydana gelir. Bu kuşakların 3 ü kalındır. Her kalın kuşağın arasında 7 ince kuşak yer alır. Kalın kuşaklarda, camallının geri içinde şeytan perli motifleri yer alırken, ince kuşaklarda; eğri zincir, per, yan perli, kurbağacık ve yarımaları yer almaktadır. Kenar bordürü olarak çerçevesi ger kullanılmıştır. Zilide kullanılan renkler, zeminde kırmızı motiflerde siyah, mavi, beyaz ve kahverengidir.

Değerlendirme : Dokumanın türü yöresel adıyla Aladır. Zili tekniği ile dokunmuş yolluk kendine özgü özellikler taşır.Yörede zili tekniği ile dokunmuş dokumalarda kalın kuşaklar içine küçük motiflerin serpiştirildiği örnekler vardır.Ama bu örnekte kalın kuşak içine küçük motiflerin sıralı muntazam yerleştirilmesi özgündür.Ayrıca kalın kuşaklardaki motifler dikey olarak kuşak sınırlarını doldurur buradaki örnekte merkeze alınmış ve sınırlardan uzak tutulmuştur. Dokumanın renk kompozisyonu dengelidir.

Örnek no : 51
 Yöresi : Kelkit-Merkez.
 Ölçüsü : 185 x 345 cm.
 Tarihi : 21. yy. başı
 Malzeme : Yün
 Teknik : Zili
 Cins : Yer yaygısı
 Tür : Zilli
 Kuşak sayısı : 48

Tanım : Zili tekniğiyle dokunmuş dokumada toplam 48 yatay kuşak kullanılmıştır. 7 kalın kuşağın arasına 5 ince kuşak yerleştirilmiştir. İnce kuşakların hepsi motiflendirilmiştir. Kenar bordürü olarak çerçeveli ger ve yarımları kullanılmıştır. Kalın kuşaklarda yer alan motif kara nakıştır. İnce kuşaklarda kurbağacık, yan perli ve yay burcu (ağıllının çerçevesi) motifleri kullanılmıştır. Dokumada kullanılan renkler; sarı, turuncu, yeşil, kırmızı, beyaz, siyah ve mavidir.

Değerlendirme: Dokuma yörede zilli kilim olarak adlandırılan türdedir. Bu türde her kalın kuşak arasına, 5 ince kuşağın yerleştirilmesi ve 3 ince kuşağın motiflendirilip 2 sinin boş bırakılması bir ölçüdür. Ama bu örnekte her ince kuşak motiflendirilmiştir. Tüm zemin siyah renktedir.

Örnek no : 52
 Yöresi : Kelkit-Merkez.
 Ölçüsü : 40 x 40 cm.
 Tarihi : 21. yy. başı
 Malzeme : Yün
 Teknik : Zili
 Kuşak sayısı : -
 Cins : Paspas
 Türü :-

Tanım : Zilide kenar bordürü olarak, çerçeveli ger ve yarımaları kullanılmıştır. Dokumada kullanılan renkler; kırmızı, yeşil, beyaz ve siyahtır.

Değerlendirme: Zili teknikli dokuma kenar bordürü ile çerçevelenmiştir. Bu çerçeve ortada kare şeklini almıştır. Oluşan bu karenin içine zili dokumanın yöresel türlerinden olan Zilli kilim yazılmıştır. Özgün bir örnektir. Renkleri uyumludur. Örnek yeni olmasına karşı, kullanılan ipler kök oya ile boyanmış yündür. Bordürün içi boş bırakılıp motiflendirilmediği için tütünü ala diyebiliriz.

IV. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

İncelenen örneklerin değerlendirilmesi sonucunda şu bilgilere ulaşılmıştır.

Katalogda yer alan 52 örneğin 1'i (38) Gerdiyehisar, 1'i (2) Sidirge, 2'si (16, 36) Sütveren, 2'si (15, 35) Tılısbık, 7'si (14, 19, 20, 23, 24, 37, 40) Kızılcaköy, 30'u (1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 17, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 39, 41, 42, 44, 45, 46, 48) Sarışeyh köylerinde üretilmişken kalan 9'u (4, 5, 18, 43, 47, 49, 50, 51, 52) da Kelkit Merkez'e aittir. Farklı cinslerdeki bu örneklerin; 1'i (52) paspas, 2'si (3, 4) çuval, 4'ü (42, 44, 46, 48)seccade, 12'si(1, 2, 9, 12, 17, 19, 25, 32, 40, 41, 45, 50)yolluk ve 33 ü de yer yaygısıdır (bknz. Tablo 1.).

Katalogda yer alan örneklerin hepsi Zili tekniği ve Zili tekniğinin çeşitlerinden olan Kontörlü Zili yöntemi ile üretilmiştir. Bu dokumalar, motiflerin ve yatay kuşakların farklı şekillerde biçimlenmesine göre 3 farklı türde dokunur. Bunlar Zilli, Ala ve Serpmedir. İncelediğimiz örneklerin 25'i (1, 2, 3, 4, 12, 13, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 32, 34, 39, 46, 49, 51) Zilli, 20'si (5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 17, 19, 26, 31, 33, 36, 44, 45, 47, 48, 49, 50) Ala, 6'sı (35, 37, 38, 40, 42, 43) da Serpme türünde dokunmuştur (bknz. Tablo 2.).

Çalışmamızda yer alan örnekler 19.yy.ın 2. yarısıyla, 21.yüzyılın başı arasında tarihlendirilmiştir. Bu örneklerin 4'ü (1, 2, 3, 4) 19. yüzyılın ikinci yarısı, 8'i (5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12) 20. yüzyılın birinci yarısı, 35'i (13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47) 20. yüzyılın 2. yarısı, 5'i (48, 49, 50, 51, 52) ise 21. yüzyılın başına aittir (bknz. Tablo 2).

Katalogda yer alan örneklerde; sarı, turuncu, mavi, yeşil, kırmızı, lacivert, mor, beyaz, pembe, bordo, siyah, gri ve kahverengi renkler kullanılmıştır. Bunlardan 2 örnek(37, 38)te mor,6 örnek(3, 13, 27, 29, 30, 33)te gri, 7 örnek(23, 24, 25, 26, 33, 34, 35)te lacivert, 9 örnek(9, 29, 31, 33, 34, 35, 37, 41, 48)te bordo, 26 örnek(1, 2, 3, 4, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 23, 24, 26, 27, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52)te turuncu, 28 örnek(1, 3, 7, 8, 9, 11,

13, 14, 15, 16, 22, 24, 26, 27, 28, 30, 32, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 48)te pembe, 32 örnek(1, 3, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 45, 47, 50)te kahverengi, 33 örnek(1, 2, 8, 9, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 46, 48, 49, 50, 51)te yeşil, 36 örnek(2, 8, 9, 10, 12, 15, 17, 20, 21, 22, 24, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51)te mavi, 38 örnek(3, 4, 5, 6, 7, 8, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 51)te sarı, 38 örnek(1,2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 27, 31, 30, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 51, 52)te siyah, 44 örnek(1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 39, 40, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52)te beyaz, 44 örnek(1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52)te kırmızı renkler kullanılmıştır (bknz. Tablo 3).

İncelediğimiz örneklerin çözgü ipliklerinde yaygın olarak yün, beraberinde kengir (kenevir), atkı ipliklerinde yün, renkli desen ipliklerinde ise yün ve son dönem bazı örneklerde orlon kullanılmaktadır. Bu örneklerin 52 sinde de yün, 18'in(17,26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 48)de orlon, 5'in(5, 6, 7, 10, 14)de kenevir kullanılmıştır (bknz. Tablo 3).

Örneklerde yer alan motifler geleneksel Türk dokuma sanatının bilinen motifleri özelliğini taşımaktadır. Bu motifleri; geometrik kompozisyonlar, stilize edilmiş hayvan motiflerinin yanında, günlük hayattan alınma sembolik motifler olarak değerlendirebiliriz.

Yörede, Geometrik motifler en basit halinden çoğalarak karmaşık ve zor hale gelen çeşitli motifleri meydana getirir ve bunlar farklı şekillerde isimler alır. Sembolik motiflerde yer alan Tavşan uğuru, Sandık motifi genç kızın çeyizini, Kum Saati zamanı, Kara Nakış motifin zorluğunu, Nazarlık ve Boncuk kötü gözlerden ve Muska çeşitli musibetlerden korunmayı sembolize etmektedir.

Katalogda yer alan örneklerde 76 adet motif tespit edilmiştir. Bu motiflerin geometrik kompozisyon oluşturanları, **Perli**, **Gerli** ve **Gulikli**, geri kalan motifleri de çeşitli durum ve nesnelere konu edinen **Sembolik motifler** olarak değerlendirebiliriz (bkz. Tablo 4–5).

Perli motifler:1'in(1)de Çerçevesiz Küçük Perli, 1'in(13)de Tekli Perlinin Yarımı, 1'in(8)de Çoğaltılmış Yan Perli, 2'sin(2, 11)de Büyük Perli, 3'ün(35,48,50)de Küçük Perli, 3'ün(4, 37, 47)de Çerçevesiz Şeytan Perli, 4'ün(9, 18, 22, 31)de Tekli Perli, 6'sın(1, 8, 17, 19, 30, 31)da Çiftli Perlinin Yarımı, 14'ün(1, 20, 23, 24, 32, 33, 34, 36, 39, 45, 46, 47, 50, 51)de Yan Perli, 16'sın(6, 7, 9, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 30, 31, 32, 33, 34, 49)da Çerçeve(Şeytan Perlinin Yarımı), 25'in(1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 23, 24, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 49)de Çiftli Perli, 29'un(3, 5, 8, 13, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 42, 45, 46, 49, 50)da Şeytan Perli motifleri kullanılmıştır (bkz. Tablo 4).

Gerli motifler:1'in(9)de Gerli Şak, 3'ün(2, 32, 33)de Ağılımlı Gerinin Yarımı, 5'in(6, 8, 9, 31,34)de Gerli Göz, 6'sın(17, 31, 46, 50, 51, 52)da Camallının Gerinin Yarımı, 13'ün(2, 5, 7, 8, 10, 14,19, 25, 26, 32, 34, 36, 39)de Ger, 18'in(3, 5, 8, 10, 13, 14, 15, 17, 21, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 39, 46)de Ağılımlı Geri, 18'in(4, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 23, 24, 27, 28, 29, 34, 36, 44, 44, 47, 51)de Ağılımlı Gerinin Çerçevesi (Yay Burcu), 19'un(6, 7, 10, 17, 19, 20, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 30, 31, 32, 33, 34, 38, 39, 41, 50)da Çerçevesiz Ger, 19'un(5, 8, 9, 10, 11, 15, 16, 17, 21, 27, 28, 29, 32, 33, 34, 47, 48, 49, 50)da Camallının Geri motifleri kullanılmıştır (bkz. Tablo 4).

Gulikli motifler: 1'in(40)deGöz ve Gulikler, 1'in(7)de Çerçevesiz Gulik ve Yarımları, 1'in(7)de Çoğaltılmış Çerçevesiz Gulik, 1'in(35)de İki Göz Gulik, 1'in(7)deÇoğaltılmış Gulik, 2'in(2, 10)de Büyük Gulik, 2'sin(8, 9)de Büyük Gözler İçinde Gulik, 2'sin(17, 32)de Gulik İçinde Göz, 4'ün(35, 41, 42, 47)de Gözlu Gulik, 9'un(6, 8, 15, 17, 26, 31, 35, 43, 50)da Çerçevesiz Gulik, 30'un(1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 20, 23, 24, 27, 31, 32, 33, 35, 38, 40, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49)da Gulik motifleri kullanılmıştır (bkz. Tablo 4).

Sembolik motifler:1'in(8)de Şakın Yarımı, 1'in(40)de Eğri Kara (Dedikodu), 1'in(48)de Nazarlık, 1'in(31)de Koç Boynuzunun Yarımı, 1'in(31)de Koç Boynuzunun Yarımının Yarımı, 1'in(43)de Tavşan ve Teş (İp Eğiren), 1'in (40)de Tavşan ve Değirmen Çıkrığı, 1'in(15)de Saç Bağı, El Ele Yürüyen Eşler, 1'in(8)de Yanak (Bukağı), 1'in(2)de Elibelinde, 1'in(8)de Kumsaati,1'in(14)de Sandıklı(Taraklı), 1'in(37)de Çerçeveli Beş Fırlam, 1'in(1)de K Harfi (Göktürk Alfabesi),1'in(8)de Gözler(Nazarlık),1'in(7)de Tavşan, 2'sin(2, 11)de Terazi Burcu, 2'sin(1, 16)de 2.Damga, 3'ün(2, 35, 37)de 3.Damga, 2'sin(2, 8)de Çiftli Eğri Zincir, 2'sin(21, 34)de Damalı Bordür, 2'sin(11, 44)de Pıtrak, 2'sin(2, 31)de Elma, 2'sin(8,43)de Tavşan Kozağı, 2'sin(31, 48)de Muska, 2'sin(2, 49)de Karalının Yarımı,2'sin(7, 35)de 1.Damga, 3'ün(8, 33, 34)de Tespih, 4'ün(2, 13, 18, 30)de Göz, Civan Kaşı 5, Beş Fırlamın Çiftlisi 6, 8'in(12, 15, 16, 18, 20, 23, 24, 51)de Kara Nakış, 10'un(1, 11, 21, 22, 27, 28, 29, 32, 34, 39)da Şak Motifi, 11'in(1, 2, 8, 10, 12, 15, 16, 22, 23, 35, 40) Tarak, 14'ün(1, 2, 3, 4, 10, 12, 14, 16, 18, 19, 20, 23, 24, 47)de Tespihli, 17'sin(1, 9, 10, 13, 17, 21, 22, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 39)de Koç Boynuzu, 19'un(1, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 21, 24, 31, 42, 43, 48)da 5 Fırlam, 21'in(1, 5, 11, 13, 14, 15, 17, 19, 20, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 46, 47, 49, 50, 51)de Kurbağacık, 27'sin(3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 25, 26, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 38, 43, 46, 48, 49, 50)de Eğri Zincir, 51'in(52. örnek hariç hepsinde)de Boncuk motifleri kullanılmıştır (bknz. Tablo 5).

Kelkit yöresinde düz dokuma yer yaygılarının en büyüğü ölçü olarak 400 x 200cm dokunmaktadır. Bu ölçüler dokumaların serileceği odaların büyüklüğüne göre değişebilmektedir. İncelenen örneklerin ortalama değerleri ise yer yaygılarında 120 x 320cm, Seccade örneklerinde 40 x 90cm, Yolluklarda 90 x 320cm ve Çuvallarda 120 x 155cm'dir. Katalogda yer alan paspas örneği ise 40 x 40cm ölçülerindedir.

Çalışmamıza konu olan Kelkit yöresine ait zili teknikli düz dokuma yaygı örnekleri, kompozisyon, kullanılan malzeme, teknik ve motif açısından Yozgat yöresi, Isparta'nın Güneykent Kasabası ve Çankırı yöresi düz dokumaları ile karşılaştırılmıştır.

Karşılaştırma yapılan çalışmalardan ilkinde Yozgat merkez ve Sorgun İlçesindeki kilim, cicim ve zili örnekleri incelenmiştir.

Sorgun ilçesindeki örnekler 20 yy.ın ortaları²¹⁴ile tarihlendirilmektedir. Yöreye ait dokumaların atkı ve çözgü iplikleri yündür²¹⁵ ve dokumalarda en çok beyaz iplik kullanılmıştır. Kırmızı, siyah, sarı, mavi, yeşil, gri, eflatun, bordo ve bej renkleri kullanılmıştır²¹⁶.Dokumaların çeşitleri büyük çoğunlukla yastıktır. Diğerleri duvar örtüleri, seccadeler, farda kilimler, makat örtüsü, bulgur seklemi, heybe, döşeme kilim ve yolluk oluşturmaktadır²¹⁷. Dokumaların kompozisyon özellikleri incelendiğinde kilimlerin çoğu yatay bazıları verev kompozisyon kullanılarak dokunmuştur. Dokumaların kompozisyonunda madalyon, aralıklı tekrar ve simetri özelliklerinden faydalanılmıştır²¹⁸.Yozgat yöresinde kullanılan motifler; sembolik: göz, mihrap, sekiz köşeli ve altı köşeli yıldız, âşık kıvrımı, eli belinde ve pençedir. Bitki kaynaklı motifler: çiçekli dal, rozet hayat ağacı, elma- alama, üzümlü-çiçekli, pıtraklı kıvrım, kıvrımlı gül (madalyon) ve pıtraklı olarak belirlenmiştir. Hayvan kaynaklı motifler: kuş, balıklı, koçboynuzu, kurbağacık, kurt izi, kartal- karga kanadı, deveboynu, balık kılçığı, camus alnı ve yelendir. Kenar bordürü olarak ayak ve su motifleri kullanılmaktadır²¹⁹.

Kelkit ve Yozgat yöresine ait motiflerde bir takım ortak kullanımlara rastlanmıştır. Bunlar: Tekli Perli (bknz Foto 48), Ger(bknz Foto 56), Gulik (bknz Foto 65), Yan Perli (bknz Foto 61), Küçük Perli, (bknz Foto 42), Tekli Perlinin Yarımı(bknz Foto 48), Camallının Geri(bknz Foto 58), Sığır Kuyruğu (bknz Foto 96), Elibelinde(bknz Foto 89), Şeytan Perli (bknz Foto 44), Boncuk(bknz Foto 102),5 Fırlam, Kurbağacık(bknz Foto 79), Çiftli 5 Fırlam (bknz Foto 76),ve Ağılının Geri

²¹⁴ Burçin Ergen, *Yozgat Yöresi Kilim, Cicim ve Zili Örneklerinin Renk Motif ve Kompozisyon Özellikleri*, Gazi Üniversitesi, E.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010, s.49.

²¹⁵ Burçin Ergen, *a.g.t.*, s.53.

²¹⁶ Burçin Ergen, *a.g.t.*, s.56.

²¹⁷ Burçin Ergen, *a.g.t.*, s.50-51.

²¹⁸ Burçin Ergen, *a.g.t.*, s.İİ.

²¹⁹ Burçin Ergen, *a.g.t.*, s.59.

(bkz. Foto. 56)dir. Kelkit yöresinde Camallının Geri olarak isimlendirilen motif Yozgat yöresinde Kadın ismi ile bilinmektedir.

Foto 109: Yolluk çalma kilim²²⁰.

Foto 110: Cicim yastık²²¹.

Yozgat yöresinde yer yaygıları ve heybelerde kullanılan kompozisyon özellikleri motifler ve motiflerin iç içe kullanımı Kelkit yöresindeki dokumalarla oldukça benzerlik taşır. Farda kilim, makat ve duvar örtüsü ve yoluklarda kullanılan motifler benzerlik gösterse de, motiflerin madalyon içersine yerleştirilmesi Kelkit yöresi örneklerinden farklılık gösterir. Çalışmamızda yer alan örneklerin renkleri, malzemesi ve dokuma çeşitlerinden; yolluk, yer yaygısı vs. örnekler Yozgat Yöresi ile benzer özellikler taşır.

Foto 111: Yolluk ilikli kilim²²².

Diğer bir karşılaştırma konusu olan çalışmada Isparta ili Güneykent kasabası düz dokumaları tarihi ve teknik açıdan incelenmiştir.

²²⁰ Burçin Ergen, *a.g.t.*, s.76.

²²¹ Burçin Ergen, *a.g.t.*, s.122.

²²² Burçin Ergen, *a.g.t.*, s.116.

Güneykent kasabasında düz dokuma yaygılar halıya nazaran oldukça geniş bir kullanıma sahiptir²²³.Yöredeki çeşitli tekniklerle dokunmuş dokuma türleri şunlardır: yaygı, seccade, azık torbası, heybe, yastık, çuval ve büyük boyutlarda dokunmuş aba örnekleri yaygındır²²⁴.

Güney kasabasında kullanılan motifler: Gelin Tarağı, Gebelik, Ayrık Bacak, Çakmak, Koçboynuzu, Koçbaşı, Hayat Ağacı, Pıtrak, Koçboynuzu, Hayat Ağacı, Eli belin de, Göz, Suyolu, Yan Nakış, Tabaka, Çetin Ceviz, Göbek, Kelebek, Elma, Tek Tırnak, Beşik, Ayak, Zülfü Kıvrım, Parmak ve Kurtağzıdır²²⁵.

Kelkit yöresi ile ortak olan motifler, Pıtrak (Şeytan Perli), Su Yolu (Sığır Kuyruğu), Yan Nakış (Yan Perli), Tek Tırnak (Tekli Perli), Göz, Zülfü Kıvrım (Camallının Geri), Bukağı (Yanak), Göz (Gulik), Fincan (Şeytan Perli)dir. Parantez içinde verilenler motifler Kelkit yöresindeki isimleridir.

Foto 112: Kıl çuval. Cicim²²⁶.

Foto 113: Kıl yaygı. Cicim²²⁷.

²²³ Sultan Sökmen, *Isparta İli Güneykent Kasabası Düz Dokuma Yaygılarının Tarihi ve Teknik ve Sanatsal Özellikleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi, G.S.E., Isparta, 2009, s.13.

²²⁴ Sultan Sökmen, *a.g.t.*, s.10.

²²⁵ Sultan Sökmen, *a.g.t.*, s.23-30.

²²⁶ Sultan Sökmen, *a.g.t.*, s.74.

²²⁷ Sultan Sökmen, *a.g.t.*, s.71.

Güneykent kasabasında ki düz dokumaların kompozisyon özelliklerine baktığımızda zemin geometrik sahalara ayrılarak motiflendirilmiştir. Habalar ve kıl çuvallara baktığımız da ise yatay kuşakları görüyoruz²²⁸. Çalışmamızda yer alan örnekler ve Güneykent dokumalarını karşılaştırdığımızda; kimi dokumaların yatay kuşaklar arasına motiflendirilmesi ortak özellikken, bazı örneklerde dokumaların geometrik sahalara ayrılarak motiflendirilmesi farklı bir özelliktir.

Foto 114: Kıl yaygı. Zili²²⁹.

Foto 115: Yün kilim. Kilim²³⁰.

Yöredeki dokumaların ipleri kök boya ile boyanmış kıl, pamuk ve yündür. Dokumalarda kullanılan renkler; siyah, gri, beyaz, kahverengi, sarı, turuncu, pembe, kırmızı, eflatun, mor, yeşil, krem, mavi ve bordodur²³¹. Yöredeki dokumalarda; farklı renkte, cinsten ve kalınlıkta atkı ve çözgü ipleri kullanılmaktadır²³². Kelkit yöresinde atkı ipleri aynı kalınlıkta ve cinsten olması yönünden farklılık gösterir. Çalışmamızda

²²⁸ Sultan Sökmen, *a.g.t.*, s.30.

²²⁹ Sultan Sökmen, *a.g.t.*, s.67.

²³⁰ Sultan Sökmen, *a.g.t.*, s.51.

²³¹ Sultan Sökmen, *a.g.t.*, s.30

²³² Sultan Sökmen, *a.g.t.*, s.100.

yer alan örnekler, renk ve dokuma çeşitleri bakımından benzerlik gösterse de kullanılan malzemede tek ortak yön yün olmasıdır.

Son olarak karşılaştırma konusu olan araştırmada; Çankırı İl merkezinde bulunan, sergilenen ve koruma altına alınmış düz dokumalar incelenmiştir.

Çankırı düz dokumalarında, kilim, cicim ve sumak teknikleri kullanılmıştır. Bu dokuma teknikleri ile yapılmış dokuma türleri ise: beşik örtüsü, çanta, çuval, duvar örtüsü, heybe seccade, yastık ve yaygı olarak sıralanmıştır²³³.

Dokumalarda kullanılan motifler; Bereket, Su Yolu, Kurt İzi, Çengel, Muska, El Parmak, Tarak, İnsan, Bukağı, Akrep, Göz, Saç Bağı, Kuş, Hayat Ağacı, Ejder, Aşk Birleşim, Yıldız, Elibelinde, Koç Boynuzu, Sitalize Çiçek ve Pıtraktır²³⁴.

Dokumalarda kullanılan renkler; beyaz, kahverengi, kırmızı, krem, lacivert, mavi, pembe, sarı, siyah, turuncu ve yeşildir. Çözümlü iplikleri dokumanın tamamı krem renklidir²³⁵. Kelkit yöresinde ki uygulamalardan bu yönüyle farklıdır. Kelkit yöresinde çözümlü iplikleri farklı renklerden oluşabilmektedir.

Yörede genel olarak kullanılan kompozisyon, dokumayı madalyon ve karelere bölme, 3–4 dikey, kalın kuşak üzerine motiflendirme, iki kalın bordür sınırlandırılmış tek dikey kuşak üzerine motiflendirmedir. Kelkit Zililerinde olduğu gibi yatay kuşaklar üzerine motiflendirmelerin olduğu örneklerde mevcuttur (bknz. Foto. 117).

²³³ Özge Kadioğlu, *Çankırı İle Merkez Köylerinde Bulunan Düz dokuma Yaygıların Tespiti ve Günümüzdeki Durumu*, Selçuk Üniversitesi, S.B.E., 2012 Konya, s.11.

²³⁴ Özge Kadioğlu, *a.g.t.*, s.11.

²³⁵ Özge Kadioğlu, *a.g.t.*, s.118.

Foto 116: Duvar örtüsü. İlikli kilim²³⁶.

Foto 117: Çuval. Cicim ilikli kilim²³⁷.

Kelkit ve Çankırı’da kullanılan ortak motifler ise Camallının Geri (bknz foto 58), Kurbağacık(bknz foto 79), Tekli Perli(bknz foto 50), Ger(bknz foto 56), Küçük Perli (bknz foto 42) Gulik(bknz foto 65),Yan Perli, (bknz foto 61)Göz (bknz foto 64) 5 Fırlam (bknz foto 76),Taraklı (bknz foto 49), Yay Burcu(bknz foto 60), Çerçeveli Ger ve Yarımları(bknz foto 57), Tavşan Kozacağı(bknz foto 86), Şeytan Perli(bknz foto 44)’dir.

Yaptığımız karşılaştırmalar sonucunda görüyoruz ki bölgesel farklılıklar, farklı teknik, malzeme ve dokuma çeşitlerine rağmen, yörelerde birebir benzer motiflerin varlığı, ortak geçmişin hafızasının izlerini taşımaktadır.

²³⁶ Özge Kadioğlu,, *a.g.t.*, s.139.

²³⁷ Özge Kadioğlu, *a.g.t.*, s.163.

V. SONUÇ

Kelkit Yöresindeki düz dokumalar Zili tekniği ile üretilmektedir. Yörede Bu dokumalara genel olarak “Zilli Kilim” denmektedir. Zili tekniği sağlam yapılı bir dokuma türü olduğu için, bu teknikle palaz, yer yaygısı ve seccadenin yanında heybe, bulgur ve gendüme çuvalları da üretilmiştir. Teknik, bu yönüyle, erzak saklama ve yük taşımaya matuf olarak tercih edilmiştir. Yukarıdaki açıklamalar ışığında Kelkit yöresine ait zili teknikli eski dokuma örneklerinde zamanla yıpranma az olmasının bir nedeni de budur. Kök boya sayesinde de örneklerin renkleri hala canlılığını koruyabilmektedir.

Yaptığımız çalışma ile elde ettiğimiz sonuca göre Kelkit yöresine ait zili teknikli dokumalarda motifler genellikle farklı renklerle oluşturulmuş kuşaklar üzerine yerleştirilmiştir. Fakat tek renk yatay kuşaklar üzerine motiflerin yerleştirildiği örnekler de mevcuttur. Eski örneklerde motifler geniş ve kuşakları kaplayacak şekildedir. Günümüz örneklerinde de bu tarz uygulamalar söz konusu olmakla birlikte yatay kuşaklar üzerine serpmeye nakış daha yaygındır.

Bir araya getirdiğimiz örnekleri koleksiyon sahipleriyle birebir yaptığımız görüşmeler sayesinde tespit ettik. Kelkit’ in il merkezinde köylerinden göç etmiş birçok dokuma sahibinin yanında, Kelkit’in köylerinde yaşayan koleksiyon sahipleri ve dokuyucuların muhafaza ettiği örneklerden de faydalanılmıştır. Genellikle evlerin yüklüklerinde hatıra olarak saklanılmakta, bunlardan çok azı kullanılmaktadır. Buradan vardığımız sonuç şudur ki evlerin sandıklarının üstünde saklı kalmış keşfedilmeyi bekleyen onlarca örnek olmalıdır.

Yöre halkıyla yapmış olduğumuz röportajlardan öğrendiğimize göre 1990’lı yıllarda yabancı turistler tarafından yöredeki köyler gezilmiş ve yöre halkından dokumalar ve bulunduğu yerler hakkında bilgi alınmış, yöre halkının güvenini kazandıktan sonra da eski örnekler bağışlandığı camilerden çalınmıştır. Bu durum yöre halkının dokumalarla ilgilenenlere karşı güvenini sarsmıştır. Nadide örneklerin asılları çalındığı için, eski örneklere ulaşmak oldukça güç olmuştur.

Kelkit Zilileri, Kelkit Kaymakamlığı'nın yürüttüğü proje kapsamında Halk Eğitim Merkezleri'nde verilen kurslar vasıtası ile günümüzde yaşatılmaya çalışılmaktadır ve köylerde sayıları çok az olmasına karşın eski ahşap tezgâhlarda kilim dokuyan yaşlılar vardır.

On bir sene öncesine kadar yöreden elde edilen kök boya ile boyanan ipler şimdi Kaymakamlık aracılığı ile maddi külfet ve ipliklerin kalitesinin yetersiz kalması nedeniyle Hakkâri yöresinden getirilmektedir.

Kelkit yöresine ait zili teknikli dokumalar Motif çeşitliliği açısından zengin ve önemli örneklerdir. Kaymakamlığın başlattığı proje sayesinde yöre halkının hafızasında hareketlilik söz konusu olsa da yapılan araştırmada görülmüştür ki; geçmiş motiflerin adları, geçmişteki zililerin çeşitleri ve zililerin dokunduğu yün iplikleri boyamada kullanılan kökboyalar, bakımından kültürel hafıza kaybıdır. Çalışmamızda unutulmaya yüz tutmuş uygulamalar tespit edilmeye çalışılmış ve sevindirici sonuçlar elde edilmiştir.

VI. KAYNAKÇA

- ARSEVEN, Celal Esat, "Dokuma", *Sanat Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul 1943, s.474.
- AKBİL PAMİR, Fatma, *Türk El Sanatlarından Örnekler*, İstanbul 1970.
- ASLANAPA, Oktay, *Türk Halı Sanatı*, İstanbul 1972.
- ACAR, Belkıs, *Kilim ve Düz Dokuma Yaygılar*, İstanbul 1975.
- AYTAÇ, Çetin, *El Dokumacılığı*, Ankara 1989.
- AYTAÇ, Ahmet, *Hotamış Türkmen Kilimleri*, Konya 2003.
- AYTAÇ, Ahmet, *Akşehir'de İpek Halıcılık*, Akşehir 2008.
- BOZKURT Nebi, "Kilim", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 26, Ankara 2002, s.3-5.
- BAYLAN, Saliha ile 28 Şubat 2014 tarihinde Karabük'te olan görüşme.
- ÇİĞDEM, Süleyman, *Gümüşhane Bölgesinin Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları*, Erzurum 2008.
- ÇELİK, Sare ile 4 Haziran 2009 tarihinde Kelkit'in Tılısbık Köyünde olan görüşme.
- ÇİĞDEM, Süleyman, *Eski Çağ'dan Orta Çağ'a Gümüşhane*, Gümüşhane 2012.
- DAYAN, Ergün, "Kelkit Çayı Vadisinin Oluşumu ve Gelişimi", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane*, Ankara 1991, s.259-265.
- DİRİK, Kazım, *Eski ve Yeni Türk Halıcılığı ve Cihan Halı Tipleri Panoraması*, İstanbul 1938.
- DURUL, Yusuf, *Yörük Kilimleri*, İstanbul 1977.
- DEMİRAY, Kemal, "Yaygi", *Temel Türkçe Sözlük*, İstanbul 1982, s.1004.
- DEMİRAY, Kemal, "Çanta", *Temel Türkçe Sözlük*, İstanbul 1982, s.189.

- DURUL, Yusuf, *Türk Kilim Motifleri*, Ankara 1987.
- DURUL, Yusuf, *Anadolu Kilimlerinden Örnekler*, Ankara 1987.
- DENİZ, Bekir, *Ayvacık (Çanakkale)Yöresi Düz Dokuma Yaygıları*, Ankara 1998.
- DENİZ, Bekir, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygılar*, Ankara 2000.
- ERDENER, Haşim, *Gümüşhane'nin Seyir Defteri*, Ankara 1997.
- ERGEN, Burçin, *Yozgat Yöresi Kilim, Cicim ve Zili Örneklerinin Renk Motife Kompozisyon Özellikleri*, Gazi Üniversitesi, E.B.E, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.
- GÖNÜL, Macide, "Türk Halı ve Kilimlerinde Sembolik Kuş Resimleri", *D.T.C.F.Antropoloji*, S.3., Ankara 1965, s.199-272.
- GÖRGÜNAY, Neriman, *Doğu Anadolu Köy Halıları – Kalite ve Desenleri*, Ankara 1987.
- GÖRGÜNAY, Neriman, *Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin El Sanatlarımızdaki İzleri*, Ankara 2002.
- GÜÇLÜ, Kamuran, "Gümüşhane İlinin Rekreasyon Potansiyeli", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane*, Ankara 1991, s.35–45.
- HAAK, Hermann, *Doğu Halıları*, Ç.GİRİŞKEN, Neriman, Ankara 1975.
- HİRİK, Ali Coşkun, *Geçmişten Günümüze Kelkit*, Gümüşhane 2007.
- KUTLUTAN, Rıdvan, "Geçmişten Bu Güne Gümüşhane ve Geleceğe Ait Düşünceler", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane*. Ankara 1991, s.55–67.
- KURAN, Ercüment, "Cumhuriyet Devrinde Gümüşhane'nin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Gelişmesi", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane*, Ankara 1991, s.23–27.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, "Osmanlı 'Tapu-Tahrir' ve 'Mühimme' Defterlerinde Gümüşhane Bölgesi Türk Boy-Oymak Hatıraları

- ve Madenler Üzerine' Hükümlerden Örnekler”, *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane*, Ankara 1991, s.69–77.
- KIRZIOĞLU, Ilgar, “Gümüşhane Kentinin İmar Planlama Çalışmaları”, *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane*, Ankara 1991, s.47–53.
- KUBİLAY, Metin, Kelkit Kaymakamı ile 9 Haziran 2009 tarihinde yapılan görüşme.
- KIRZIOĞLU, GÖRGÜNAY, Neriman, *Altaylardan Tunaboyuna, Türk Dünyası'nda Ortak Yanışlar (Motifler)*, Ankara 2001.
- KARAHAN, Recai, *Dünden Bugüne Hakkâri Kilimleri*, Ankara 2007.
- KADIOĞLU, Özge, *Çankırı İle Merkez Köylerinde Bulunan Düz Dokuma Yaygıların Tespiti ve Günümüzdeki Durumu*, Selçuk Üniversitesi, S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2012.
- ONUK, Taciser, AKPINAR Feriha, *Şanlıurfa Karakeçili Kilimleri*, Ankara, 2003.
- ÖLÇER, Nazan, *Türk Ve İslam Eserleri Müzesi Kilimler*, İstanbul 1988.
- ÖZEY, Ramazan, “Gümüşhane ve Çevresindeki Kırsal Yerleşmelerin Başlıca Coğrafi Sorunları ve Çözüm Yolları”, *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane*, Ankara 1991, s.307–383.
- ÖZÖNDER, Hasan, “Türk Dokumalarındaki Motiflerin Menşei Birliği ve Türk Sanatının Sürekliliği”, *Türk Soylu Halkların, Halı, Kilim, Cicim Sanatı Uluslar Arası Bilgi Şöleni*, Bildirgeleri, Kayseri 1996, s.249–250.
- ÖZKAN, Haldun, YURTTAŞ, Hüseyin, *Orta Çağdan Günümüze Gümüşhane*, Gümüşhane 2012.
- SÜRÜR, Ayten, “Geleneksel Türk Tekstil Sanatlarında Desenleme ve Kompozisyon Yöntemleri”, *Sanat Üzerine*, Ankara 1985, s.78–85
- SOYLU, Şengül ile İstanbul'da 2 Ekim 2013 tarihinde olan görüşme.

- SÖKMEN, Sultan, *Isparta İli Güneykent Kasabası Düz Dokuma Yaygılarının Tarihi, Teknik ve Sanatsal Özellikleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi,G.S.E., Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2009.
- SEVİNDİK, Havva ile 7 Nisan 2009 tarihinde Kelkit'in Kızılca Köy'ünde olan görüşme.
- SEVEN, Müyesser ile 4 Nisan 2009 tarihinde Kelkit 'e olan görüşme.
- TEKÇE, Fuat, *Pazırık Altaylardan Bir Halının Öyküsü*, Ankara 1993.
- TURAN, Altunay ve Mahinur ile 9 Haziran 2009 tarihinde yapılan görüşme.
- TUNCEL, Metin, "Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler ve Gümüşhane Örneği", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane*, Ankara 1991, 29–33.
- TÜRKER KÜYEL, Mübahat, *Halı Konusu Felsefenin Görüş Alanına Girebilir mi?*, Ankara 1998.
- TÜYSÜZ, Binalı ile 7 Nisan 2009 tarihinde Kelkit'in Kızılca Köy'ünde olan görüşme.
- UĞUR, Gürbüz, *Türk Halılarında Doğal Renkler ve Boyalar*, Ankara 1988.
- USLU AKAGÜN, Gülyüz, *Gümüşhane ve Çevresinin Tarihi-Sanat Eserleri*, İstanbul 1980.
- USLU, Gülyüz, "Gümüşhane'nin Tarihçesi ve Turistik Değerleri", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane*. Ankara 1991, s.141-153.
- ÜÇÜNCÜOĞLU, Adnan, Güngör, KAHVECİ, Abdulcelil., *Kadimden Cumhuriyete Gümüşhane- Bayburt Halkları ve Yer Adları*, Trabzon 2005.
- YETKİN, Şerare, "Türk Kilim Sanatında Yeni Bir Gurup Saray Kilimleri",*Belleten*,C.XXXV.,S.138., Ankara 1971, s.217-227.
- YETKİN, Şerare, *Türk Halı Sanatı*, İstanbul 1974.
- YAĞAN, Şahin Yüksel, *Türk El Dokumacılığı*, İstanbul 1978.

YILDIRIM, Mustafa, *Konya Alaaddin Cami Kilimleri*, Konya 2008.

YILDIRIM, Mustafa, BAYLAN, Zühal, “Kelkit Yöresi Zililerinden Çuval, Heybe, Palaz ve Çanta Örnekleri”, *Türkiyat Araştırmaları*, S.28, Konya 2010, s.417–427.

ZENGİN, Mine ile İstanbul’da 20 Eylül 2013 tarihinde olan görüşme.

ANONİM, *Başlangıcından Bu Güne 10.000 Türk Motifi*, İstanbul 1983.

ANONİM, *Mut ve Çevresi Milli El Sanatlarımız*, Ankara 1985.

ANONİM, *El Sanatları Teknolojisi, Zili Dokuma*, Ankara 2006.

ANONİM, *Eski Gümüşhane*, İstanbul 2010.

İnternet Adresleri

- <http://www.kelkit.gov.tr/galeri/default.asp> (Erişim Tarihi: 03.09.2014)

VII. ÇİZİMLER VE RESİMLER

VII.1.ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1.Düz zili (MEGEP).....	27
Çizim 2.Çapraz zili (MEGEP).....	28
Çizim 3. Seyrek zili (MEGEP).	29
Çizim 4.Damalı zili (MEGEP).....	30
Çizim 5.Konturlu zili (MEGEP).	30
Çizim 6. Dokuma Tezgâhı	33
Çizim 7. Kelkit çayı.....	43
Çizim 8. Gümüşhane ilinin lokasyon haritası.....	43
Çizim 9. Gümüşhane ilinin lokasyon haritası.....	44
Çizim 10. Kara Nakış	139
Çizim 11. Koçboynuzu.....	139
Çizim 12. Koçboynuzunun Yarımının, Yarımı.....	139
Çizim 13. Koçboynuzunun Geri	140
Çizim 14. Şak Motifi.....	140
Çizim 15. Şak Motifinin Yarımı	140
Çizim 16. Büyük Per.	140
Çizim 17. Terazi Burcu (Tespikli Çift Perlinin Yarımı)	141
Çizim 18. Küçük Perli	141
Çizim 19. Şeytan Perlinin Yarımı(Çerçeve).....	141
Çizim 20. Şeytan Perli	141
Çizim 21. Çerçeveli Şeytan Perli.	142
Çizim 22. Pıtrak	142
Çizim 23. Çiftli Perlinin Yarımı (Yasamlar).	142
Çizim 24. Tekli Perlinin Yarımı.	142
Çizim 25. Tarak.....	143
Çizim 26. Tekli Perli	143
Çizim 27. Çiftli Perli.	143
Çizim 27. Yan Perli.....	143

Çizim 28. Çiftli Perlinin Yarımı (Çoğaltılmış Yan Perli)	144
Çizim 29. Gerli Göz	144
Çizim 30. Koçboynuzunun Yarımı	144
Çizim 31. Ger.....	144
Çizim 32. Çerçeveli Ger	145
Çizim 33. Camallının Geri.....	145
Çizim 33. Ağıllının Geri.....	145
Çizim 34. Yay Burcu (Ağıllının Çerçevesi).....	146
Çizim 35. Yan Perli.....	146
Çizim 36. Ağıllının Yarımı.....	146
Çizim 37 Gerli Şak.....	146
Çizim 38. Göz.....	147
Çizim 39. Gözlü Gulik.....	147
Çizim 40. Göz ve Gulikler.....	147
Çizim 41. İki Göz Gulik.....	147
Çizim 42. Çerçeveli Gulik.....	148
Çizim 43. Çoğaltılmış Gulik.....	148
Çizim 44. Çerçeveli Gulik ve Yarımları.....	148
Çizim 45. Çoğaltılmış Çerçeveli Gulik.....	148
Çizim 46. Gulik İçinde Göz.....	149
Çizim 47. Gözler (Nazarlık).....	149
Çizim 48. Büyük Gözler İçinde Gulik.....	149
Çizim 49. Büyük Gulik.....	150
Çizim 50. 5 Fırlam (Ercüme, Çengel, Teşi Tek).....	150
Çizim 51. Çerçeveli 5 Fırlam.....	150
Çizim 52. Beş Fırlamın Çiftlisi.....	150
Çizim 53. Kurbağacık.....	151
Çizim 54. 2.Damga.....	151
Çizim 55. 3. Damga.....	151
Çizim 56. Tavşan	151
Çizim 57. Elma	152
Çizim 58.1.Damga.....	152

Çizim 59. Tavşan ve değirmen çıkırığı	152
Çizim 60. Tavşan kozağı	153
Çizim 61. Karalının yarımı	153
Çizim 62. Eğri kara (Dedikodu).....	153
Çizim 63. Eli belinde.....	154
Çizim 64. Bukağı, Yanak	154
Çizim 65. Saç Bağı.....	154
Çizim 66. Çerçeveli küçük perli ve göz	155
Çizim 67. El ele yürüyen eşler	155
Çizim 68. Tarak (sandıklı).....	155
Çizim 69. Kum saati.....	156
Çizim 70. Civan kaşı (sığır kuyruğu, sidiyi)	156
Çizim 71. Nazarlık	156
Çizim 72. Eğri zincir.	156
Çizim 73. Muska	157
Çizim 74. Çifli eğri zincir	157
Çizim 75. Göktürk alfabesinde ‘K’	157
Çizim 76. Boncuk.....	158
Çizim 77. Tespihli	158
Çizim 78. Tespih	158
Çizim 79. Camallının yarımı	158
Çizim 80. Çerçeveli küçük perli	158
Çizim 81. Tavşan ve teş(ip eğiren).....	159
Çizim 83. Damalı bordür	159
Çizim 80. Zilli kilim.	159
Çizim 81. Ala kilim.....	159
Çizim 82. Serpme kilim.....	159
Çizim 83. Ala kilim.	159

VII.2.RESİMLER LİSTESİ

Foto 1.Düz Zili (MEGEP).	27
Foto 2.Çapraz zili (MEGEP).....	28
Foto 3. Seyrek zili (MEGEP).....	29
Foto 4.Damalı zili (MEGEP).	30
Foto 5.Konturlu zili (MEGEP).....	30
Foto 6. Metal tezgâh.....	35
Foto 7. Ahşap tezgâh.....	35
Foto 8. Gücü Ağacı.....	36
Foto 9. Varangelen.....	37
Foto 10. Kirkit.....	38
Foto 11. Kirkitin kullanım biçimi.....	38
Foto 12. Eğrilen ham yün.....	38
Foto 13.Boyanmış yün.....	38
Foto 14. Dokuma makası.....	39
Foto 15. Makasın kullanım biçimi.....	39
Foto 16. Çubuk (ahşap çivi).....	39
Foto 17. Ahşap çivinin kullanım biçimi.....	39
Foto 18. Kelkit.....	42
Foto 19. Gümüşhane lokasyon Haritası.....	42
Foto 20. Kelkit çayı.....	43
Foto 21. Gümüşhane.....	43
Foto 22. Satala Askeri Garnizonu.....	47
Foto 23. Satala Askeri Garnizonu.....	47
Foto 24. Zili tekniği ile dokunmuş Zilli kilim.....	57
Foto 25. Heybe.....	58
Foto 26. Nazar boncuğu.....	59
Foto 27. Palaz.....	60
Foto 28. Çuval.....	61
Foto 29. Çanta.....	62
Foto 109: Yolluk çalma kilim.....	120

Foto 111: Yolluk ilikli kilim.....	120
Foto 112: Kıl çuval. Cicim.....	121
Foto 113: Kıl yaygı. Cicim.....	121
Foto 114: Kıl yaygı. Zili.....	122
Foto 115: Yün kilim. Kilim.....	122
Foto 116: Duvar örtüsü. İlikli kilim.....	124
Foto 117: Çuval. Cicim ilikli kilim.....	124
Foto 34. Kara Nakış.....	139
Foto 35. Koçboynuzu.....	139
Foto 36. Koçboynuzunun Yarımının, Yarımı.....	139
Foto 37. Koçboynuzunun Geri.....	140
Foto 38. Şak Motifi.....	140
Foto 39. Şak Motifinin Yarımı.....	140
Foto 40. Büyük Per.....	140
Foto 41. Terazi Burcu (Tespikli Çift Perlinin Yarımı).....	141
Foto 42. Küçük Perli.....	141
Foto 43. Şeytan perlinin Yarımı(Çerçeve).....	141
Foto 44. Şeytan Perli.....	141
Foto 45. Çerçeveli Şeytan Perli.....	142
Foto 46. Pıtrak.....	142
Foto 47. Çiftli Perlinin Yarımı (Yaslamalar).....	142
Foto 48. Tekli Perlinin Yarımı.....	142
Foto 49. Tarak.....	143
Foto 50. Tekli Perli.....	143
Foto 51. Çiftli Perli.....	143
Foto 52. Yan Perli.....	143
Foto 53. Çiftli Perlinin Yarımı (Çoğaltılmış Yan Perli).....	144
Foto 54. Gerli Göz.....	144
Foto 55. Koçboynuzunun Yarımı.....	144
Foto 56. Ger.....	144
Foto 57. Çerçeveli Ger.....	145
Foto 58. Camallının Geri.....	145

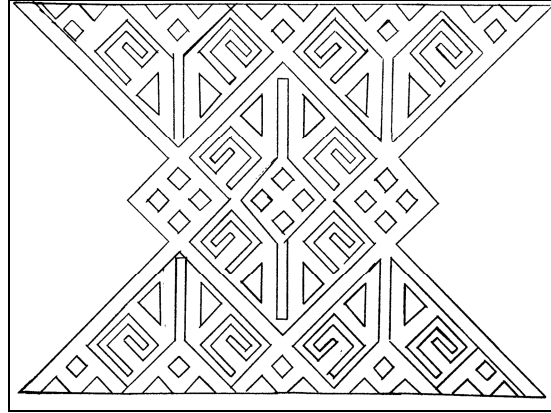
Foto 59. Ağıllının Geri.....	145
Foto 60. Yay Burcu (Ağıllının Çerçevesi).....	146
Foto 61. Yan Perli.....	146
Foto 62. Ağıllının Yarımı.....	146
Foto.63. Gerli Şak.....	146
Foto 64. Göz.....	147
Foto 65. Gözlü Gulik.....	147
Foto 66. Göz ve Gulikler.....	147
Foto 67. İki Göz Gulik.....	147
Foto 68. Çerçeveli Gulik.....	148
Foto 69. Çoğaltılmış Gulik.....	148
Foto 70. Çerçeveli Gulik ve Yarımları.....	148
Foto 71. Çoğaltılmış Çerçeveli Gulik.....	148
Foto 72. Gulik İçinde Göz.....	149
Foto 73. Gözler (Nazarlık).....	149
Foto 74. Büyük Gözler İçinde Gulik.....	149
Foto 75. Büyük Gulik.....	150
Foto 76. 5 Fırlam (Ercüme, Çengel, Teşi Tek).....	150
Foto 77. Çerçeveli 5 Fırlam.....	150
Foto 78. Beş Fırlamın Çiftlisi.....	150
Foto 79. Kurbağacık.....	151
Foto 80. 2.Damga.....	151
Foto 81. 3.Damga.....	151
Foto 82. Tavşan.....	151
Foto 83. Elma.....	152
Foto 84. 1.Damga.....	152
Foto 85. Tavşan ve değirmen çıkırığı.....	152
Foto 86. Tavşan kozağı.....	153
Foto 87.Karalının yarımı.....	153
Foto 88. Eğri kara (Dedikodu).....	153
Foto 89. Eli belinde.....	154
Foto 90. BukağıYanak.....	154

Foto 91. Sa bağı.....	154
Foto 92. ereveli kck perli ve gz.....	155
Foto 93. El ele yürüyen eşler	155
Foto 94. Tarak (sandıklı).	155
Foto 95. Kum saati	156
Foto 96. Civan kaşı (sığır kuyruğu, sidiyi)	156
Foto 97.Nazarlık.....	156
Foto 98. Eğri zincir.....	156
Foto 99.Muska	157
Foto 100.ifli eğri zincir	157
Foto 101. Gktrk alfabesinde ‘K’	157
Foto 102. Boncuk.....	158
Foto 103. Tespihli.	158
Foto 104. Tespih.....	158
Foto 105. Camallının yarımı.....	158
Foto 106.ereveli kck perli.....	158
Foto 107.Tavşan ve teş(ip eğiren).....	159
Foto 108. Damalı bordür	159
Foto 30. Havva Sevindik Nene	160
Foto 31. Muhlise Tüysüz ve Havva Sevindik.....	161
Foto 32. Binalı Tüysüz ve Havva Sevindik Nene	162
Foto 33. Sare elik Nene.....	167

VIII. MOTİFLERİN RESİM VE ÇİZİMLERİ

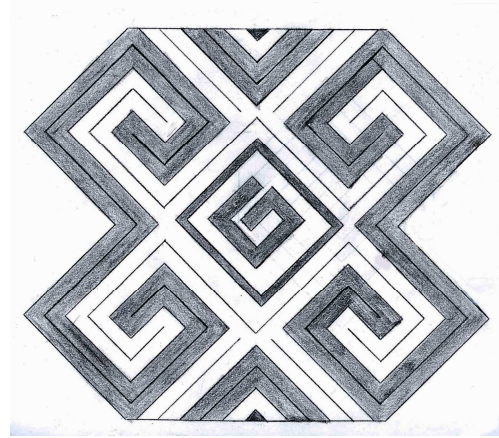
Foto 34. Kara Nakış.

Çizim 10. Kara Nakış

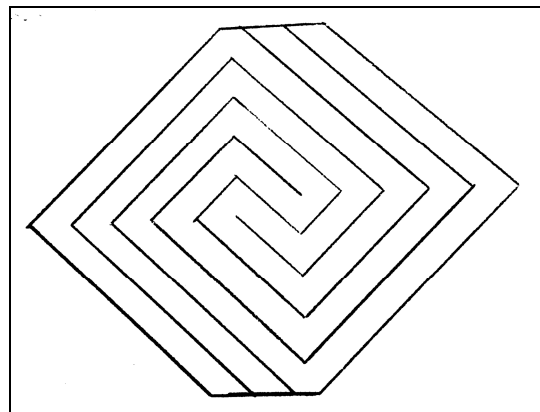
Foto 35. Koçboynuzu.

Çizim 11. Koçboynuzu

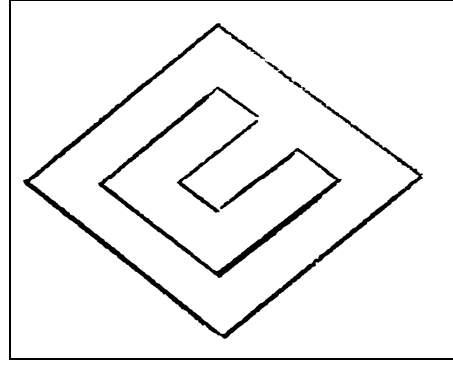
Foto 36. Koçboynuzunun Yarımının,
Yarımı.

Çizim 12. Koçboynuzunun Yarımının,
Yarımı

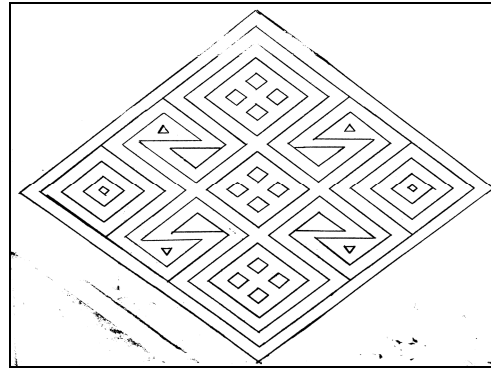
Foto 37. Koçboynuzunun Geri.

Çizim 13. Koçboynuzunun Geri

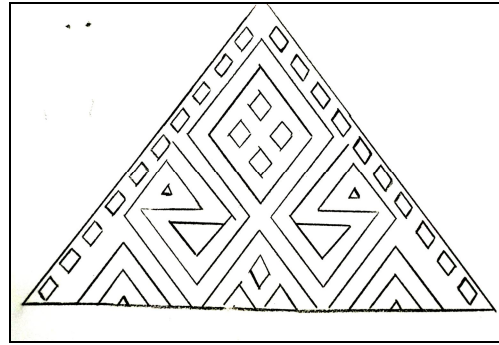
Foto 38. Şak Motifi.

Çizim 14. Şak Motifi

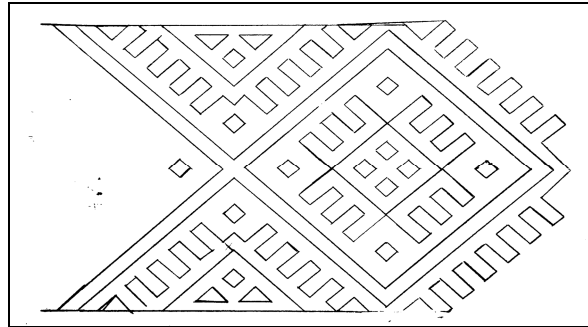
Foto 39. Şak Motifinin Yarımı

Çizim 15. Şak Motifinin Yarımı

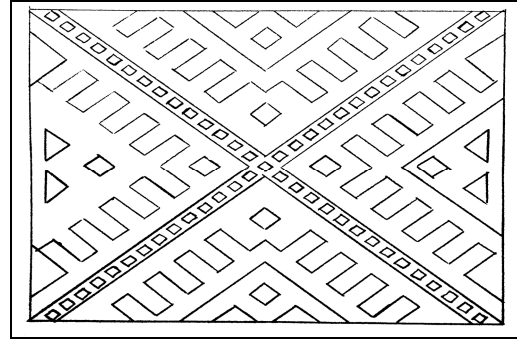
Foto 40. Büyük Per.

Çizim 16. Büyük Per.

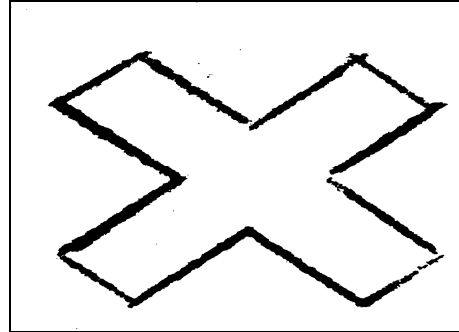
Foto 41. Terazi Burcu (Tespikli Çift Perlinin Yarımı)

Çizim 17. Terazi Burcu (Tespikli Çift Perlinin Yarımı)

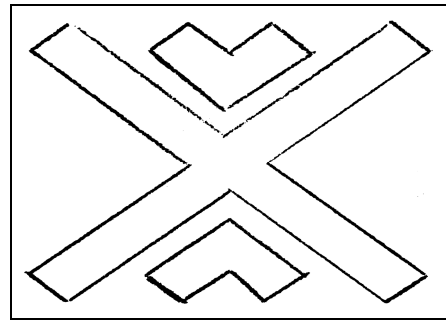
Foto 42. Küçük Perli

Çizim 18. Küçük Perli

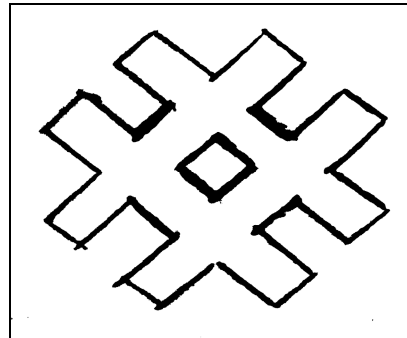
Foto 43. Şeytan perlinin Yarımı(Çerçeve).

Çizim 19. Şeytan Perlinin Yarımı(Çerçeve).

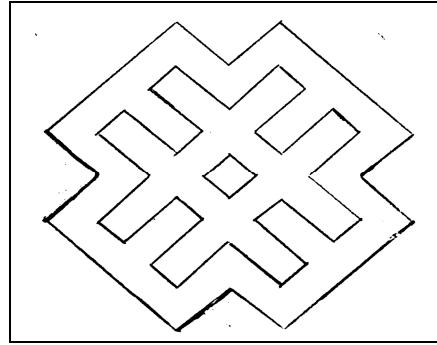
Foto 44. Şeytan Perli.

Çizim 20. Şeytan Perli.

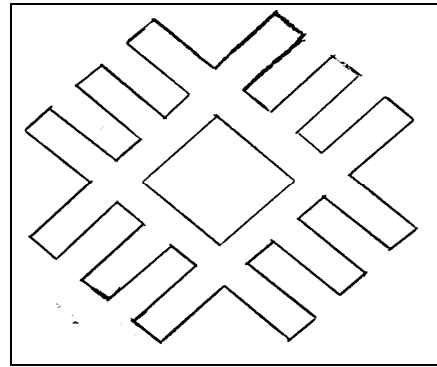
Foto 45. Çerçevesiz Şeytan Perli.

Çizim 21. Çerçevesiz Şeytan Perli.

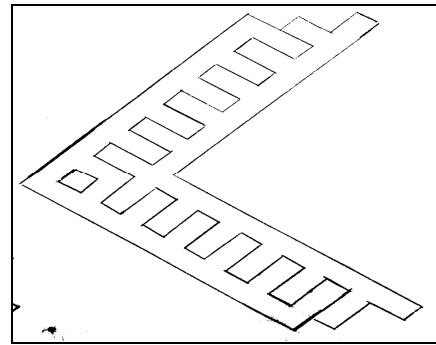
Foto 46. Pıtrak.

Çizim 22. Pıtrak

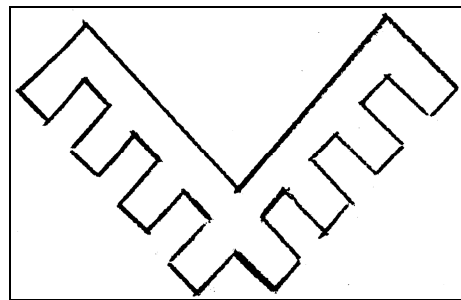
Foto 47. Çiftli Perlinin Yarımı
(Yasamlar).

Çizim 23. Çiftli Perlinin Yarımı
(Yasamlar).

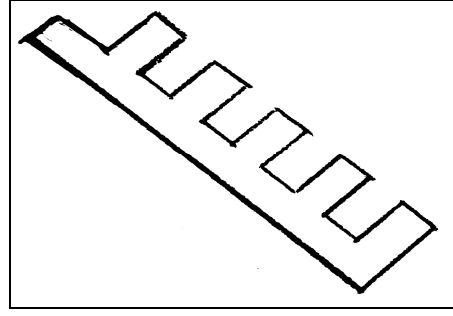
Foto 48. Tekli Perlinin Yarımı.

Çizim 24. Tekli Perlinin Yarımı.

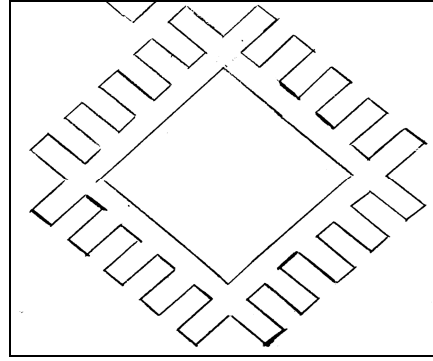
Foto 49. Tarak.

Çizim 25. Tarak.

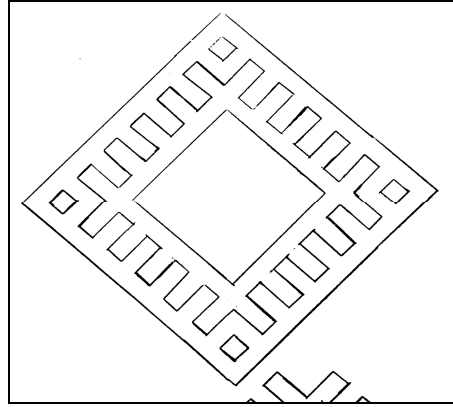
Foto 50. Tekli Perli.

Çizim 26. Tekli Perli

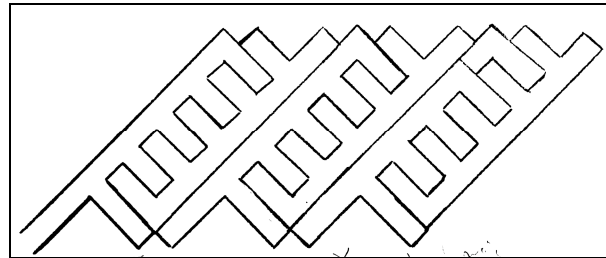
Foto 51. Çiftli Perli.

Çizim 27. Çiftli Perli.

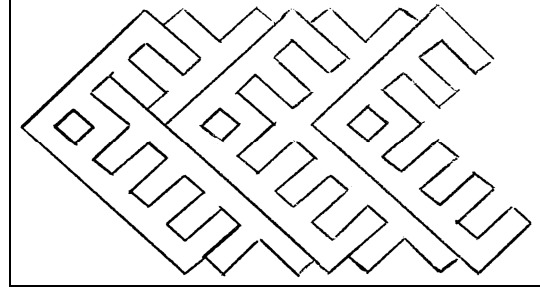
Foto 52. Yan Perli

Çizim 27. Yan Perli

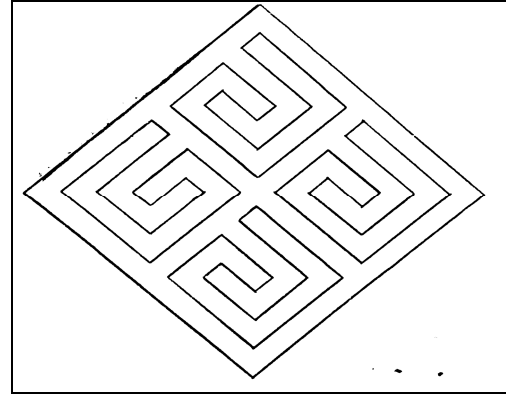
Foto 53. Çiftli Perlinin Yarımı
(Çoğaltılmış Yan Perli)

Çizim 28. Çiftli Perlinin Yarımı
(Çoğaltılmış Yan Perli)

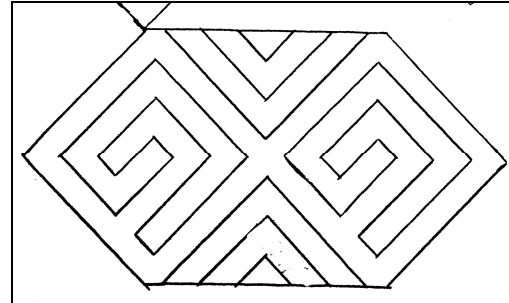
Foto 54. Gerli Göz

Çizim 29. Gerli Göz

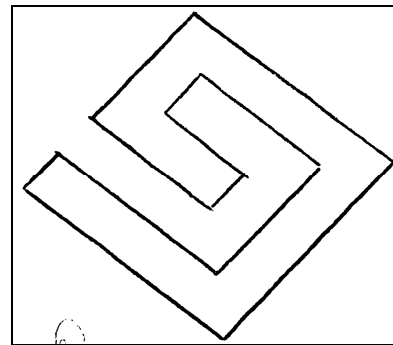
Foto 55. Koçboynuzunun Yarımı

Çizim 30. Koçboynuzunun Yarımı

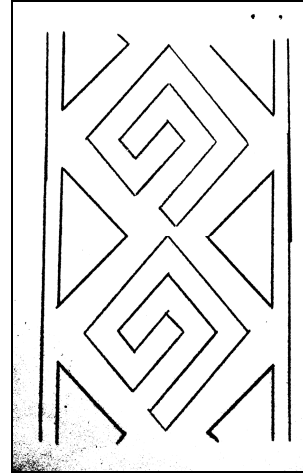
Foto 56. Ger.

Çizim 31. Ger.

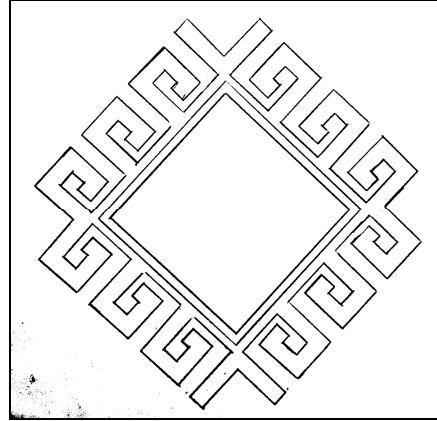
Foto 57. Çerçeveli Ger

Çizim 32. Çerçeveli Ger

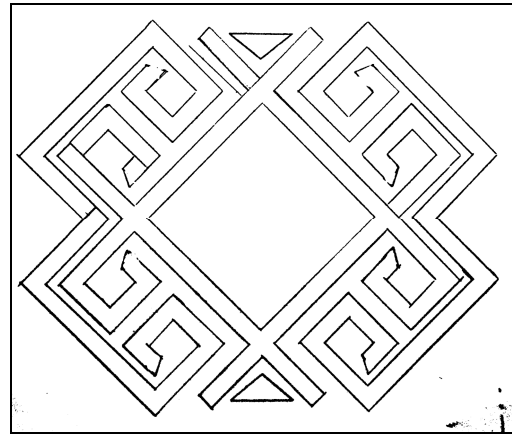
Foto 58. Camallının Geri.

Çizim 33. Camallının Geri.

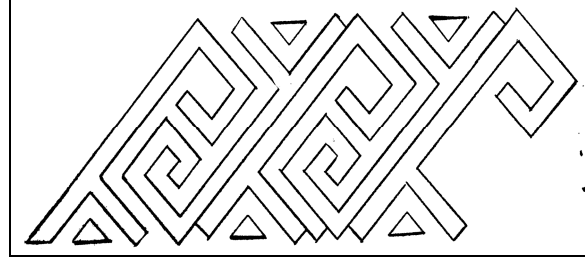
Foto 59. Ağılıının Geri.

Çizim 33. Ağılıının Geri.

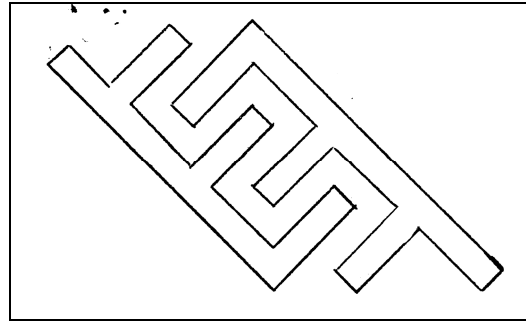
Foto 60. Yay Burcu (Ağillının Çerçevesi).

Çizim 34. Yay Burcu (Ağillının Çerçevesi).

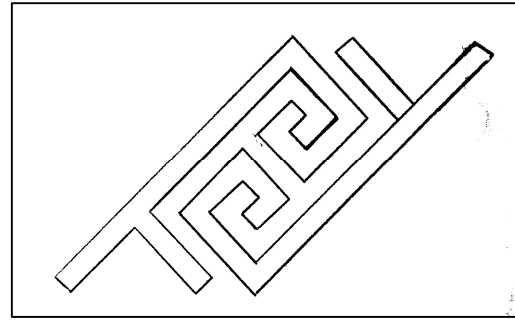
Foto 61. Yan Perli

Çizim 35. Yan Perli

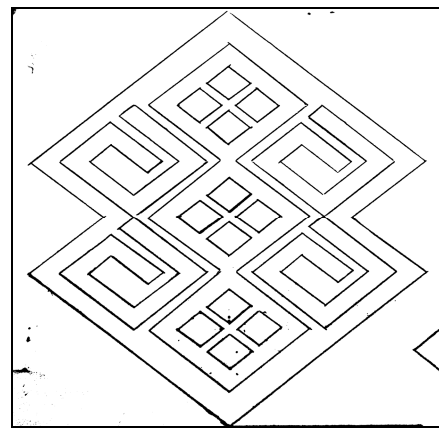
Foto 62. Ağillının Yarımı.

Çizim 36. Ağillının Yarımı.

Foto.63. Gerli Şak.

Çizim 37 Gerli Şak.

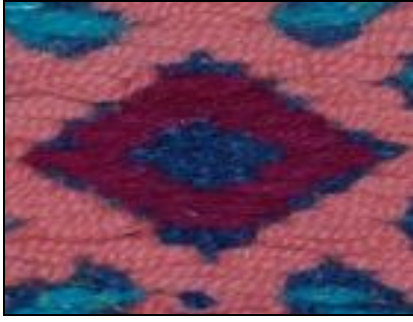
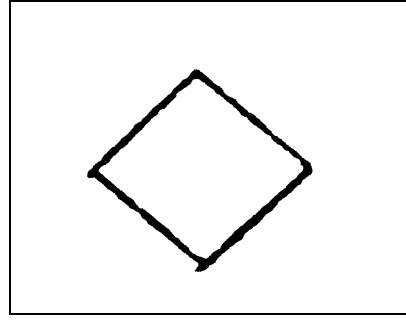

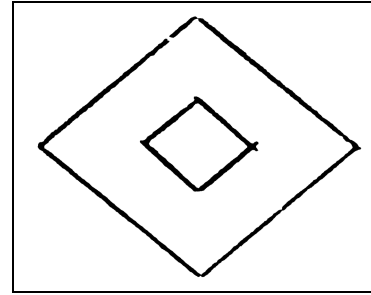
Foto 64. Göz.

Çizim 38. Göz.

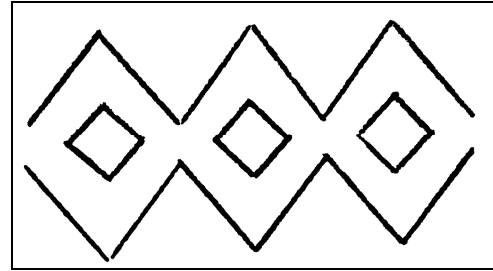
Foto 65. Gözlu Gulik.

Çizim 39. Gözlu Gulik.

Foto 66. Göz ve Gulikler.

Çizim 40. Göz ve Gulikler.

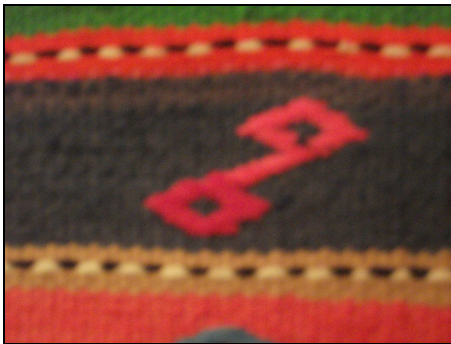
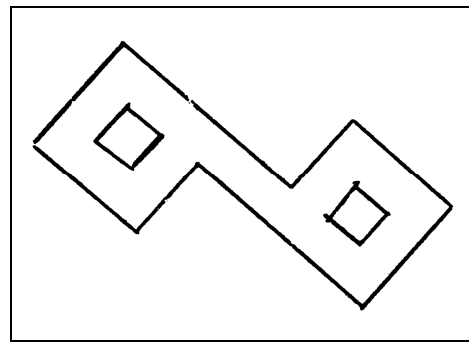

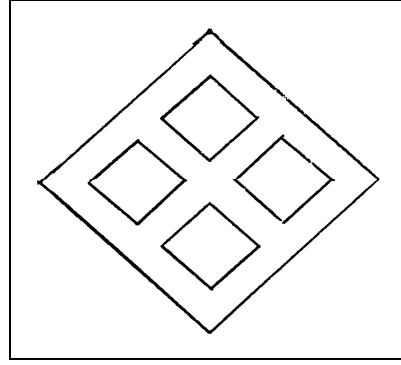
Foto 67. İki Göz Gulik.

Çizim 41. İki Göz Gulik.

Foto 68. Çerçevesiz Gulik.

Çizim 42. Çerçevesiz Gulik.

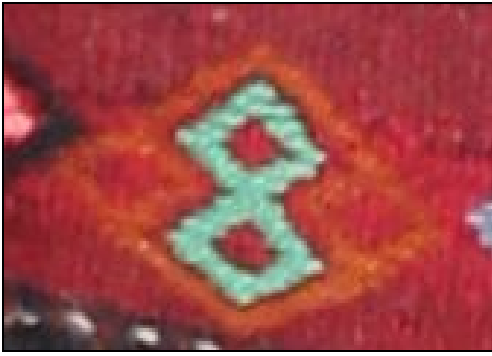
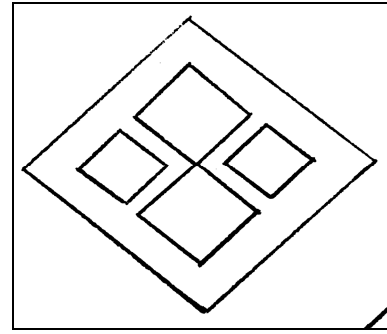

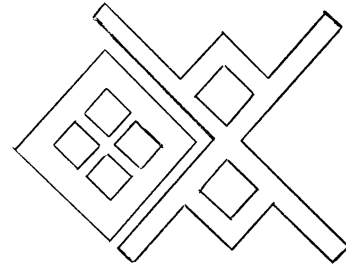
Foto 69. Çoğaltılmış Gulik

Çizim 43. Çoğaltılmış Gulik

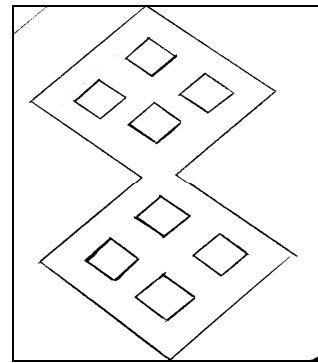
Foto 70. Çerçevesiz Gulik ve Yarımları

Çizim 44. Çerçevesiz Gulik ve Yarımları

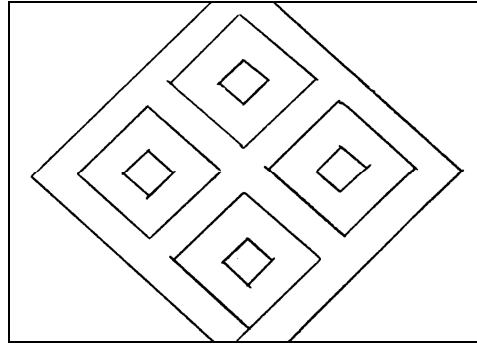
Foto 71. Çoğaltılmış Çerçevesiz Gulik

Çizim 45. Çoğaltılmış Çerçevesiz Gulik

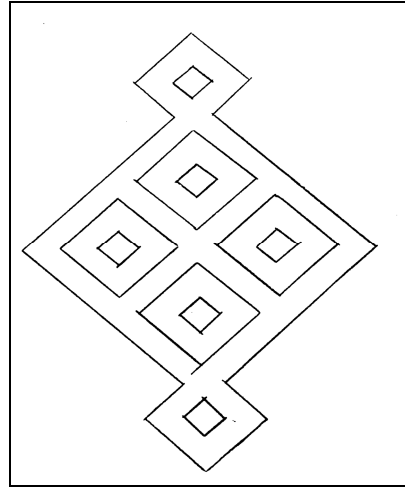
Foto 72. Gulik İçinde Göz.

Çizim 46. Gulik İçinde Göz.

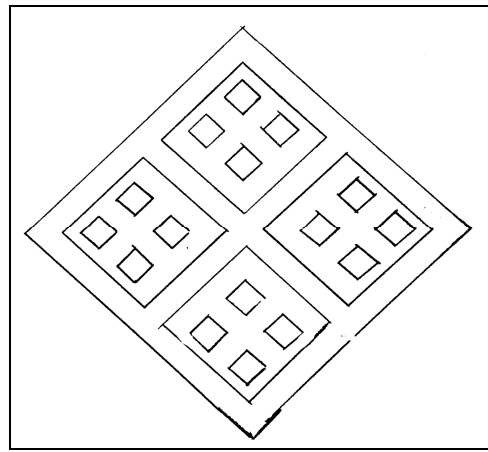
Foto 73. Gözler (Nazarlık)

Çizim 47. Gözler (Nazarlık)

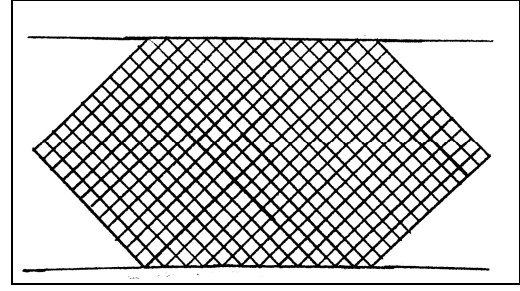
Foto 74. Büyük Gözler İçinde Gulik

Çizim 48. Büyük Gözler İçinde Gulik

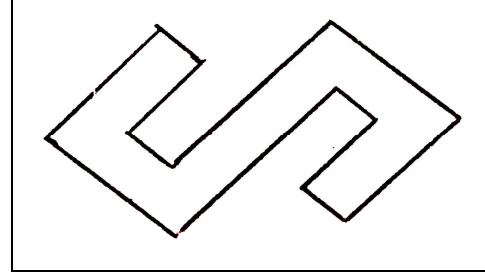
Foto 75. Büyük Gulik.

Çizim 49. Büyük Gulik.

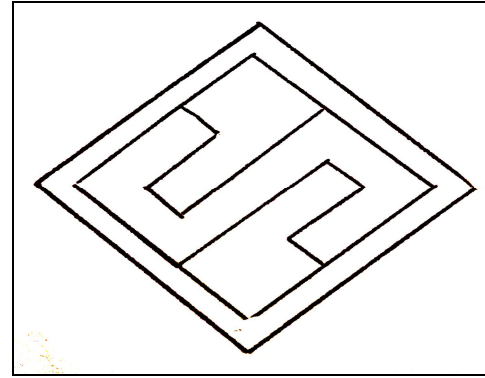
Foto 76. 5 Fırlam (Ercüme, Çengel, Teşi Tek)

Çizim 50. 5 Fırlam (Ercüme, Çengel, Teşi Tek)

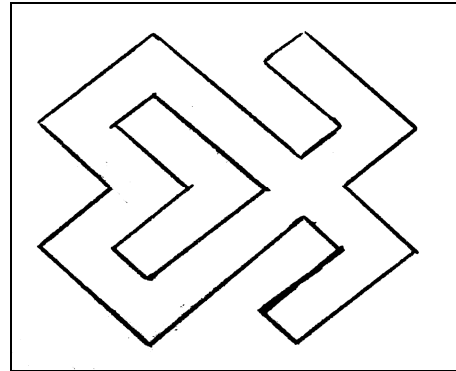
Foto 77. Çerçeveseli 5 Fırlam

Çizim 51. Çerçeveseli 5 Fırlam

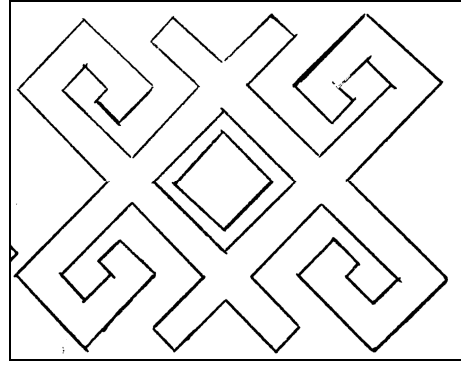
Foto 78. Beş Fırlamın Çiftlisi

Çizim 52. Beş Fırlamın Çiftlisi

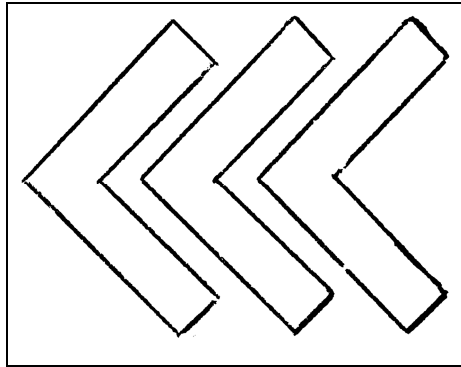
Foto 79. Kurbağacık

Çizim 53. Kurbağacık

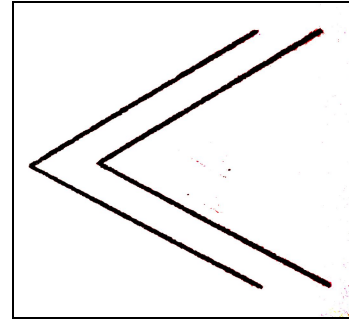
Foto 80. 2.Damga

Çizim 54. 2.Damga

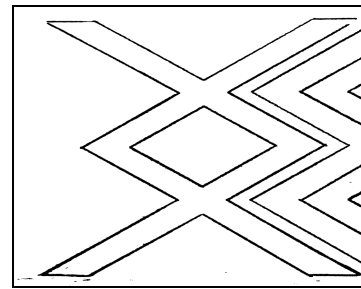
Foto 81. 3.Damga

Çizim 55. 3. Damga

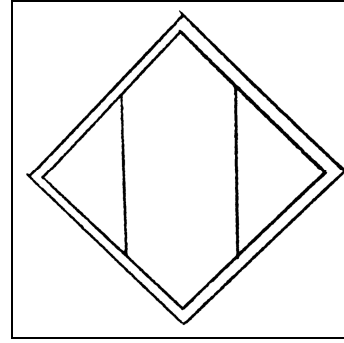
Foto 82. Tavşan

Çizim 56. Tavşan

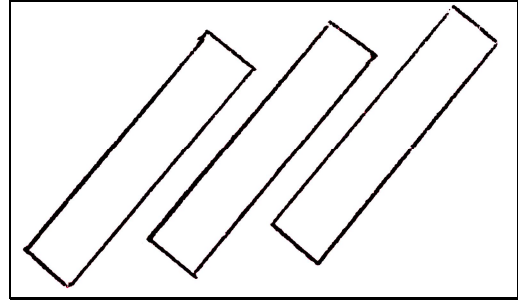
Foto 83. Elma²³⁸

Çizim 57. Elma

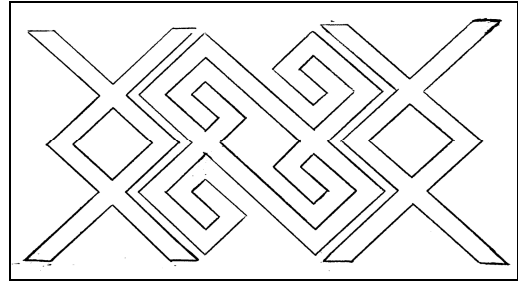
Foto 84. 1.Damga²³⁹

Çizim 58.1.Damga

Foto 85. Tavşan ve değirmen çıkırığı

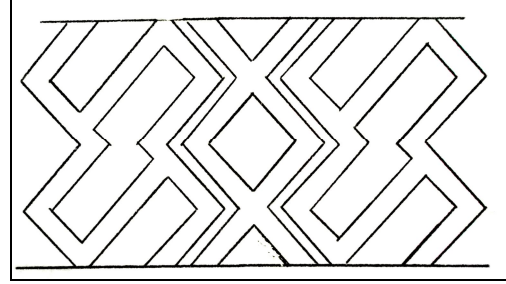
Çizim 59. Tavşan ve değirmen çıkırığı

²³⁸ Yusuf Durul, *Türk Kilim Motifleri*, Ankara 1987, s.44.

²³⁹ Neriman Görgünay, a.g.e., s.9.

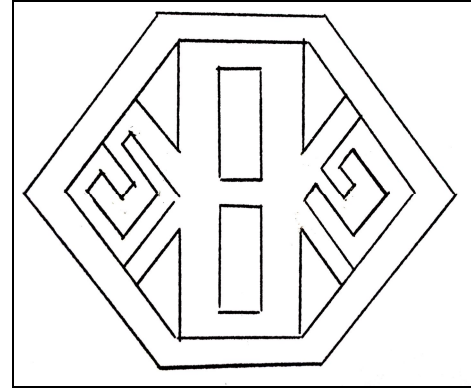
Foto 86. Tavşan kozağı

Çizim 60. Tavşan kozağı

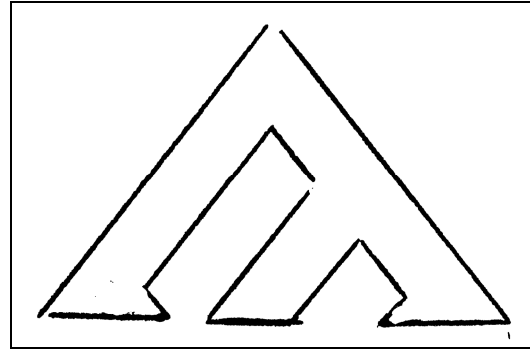
Foto 87. Karalının yarımı

Çizim 61. Karalının yarımı

Foto 88. Eğri kara (Dedikodu)²⁴⁰

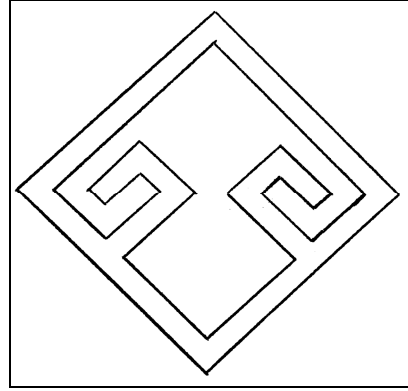

Çizim 62. Eğri kara (Dedikodu)

²⁴⁰ Yusuf Durul, *a.g.e.*,s.84.

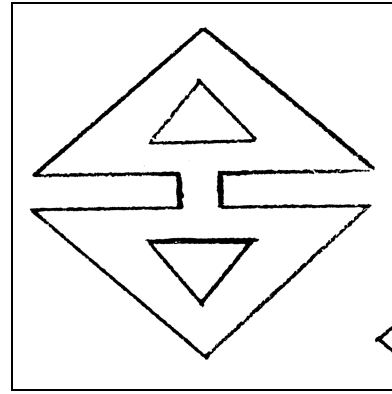
Foto 89. Eli belinde

Çizim 63. Eli belinde

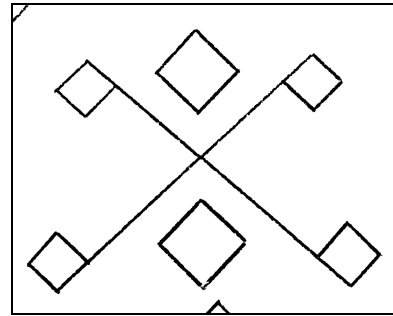
Foto 90. Bukağı²⁴¹Yanak.

Çizim 64. Bukağı, Yanak

Foto 91. Saç bağı²⁴²

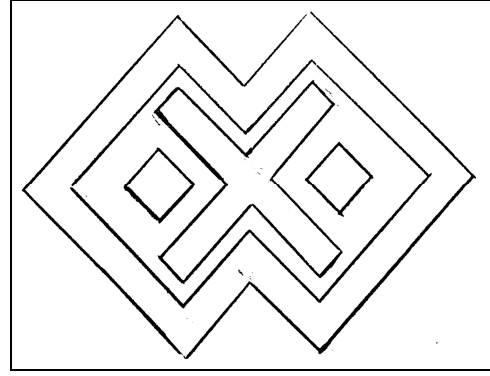
Çizim 65. Saç Bağı

²⁴¹ Yusuf Durul, *a.g.e.*, s.17.

²⁴² Yusuf Durul, *Anadolu Kilimlerinden Örnekler*, İstanbul 1987, s.20.

Foto 92. Çerçevesiz küçük perli ve göz

Çizim 66. Çerçevesiz küçük perli ve göz

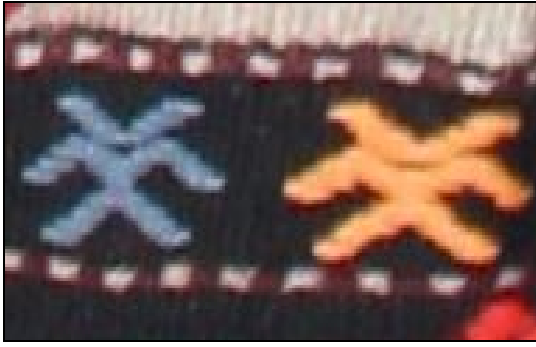
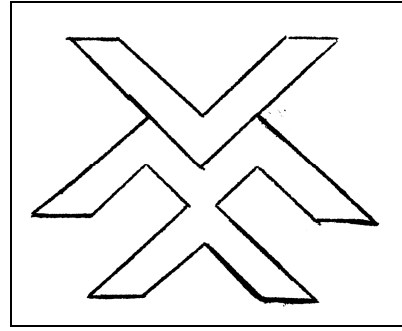

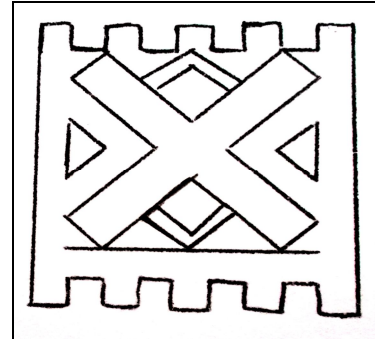
Foto 93. El ele yürüyen eşler²⁴³

Çizim 67. El ele yürüyen eşler

Foto 94. Tarak (sandıklı).

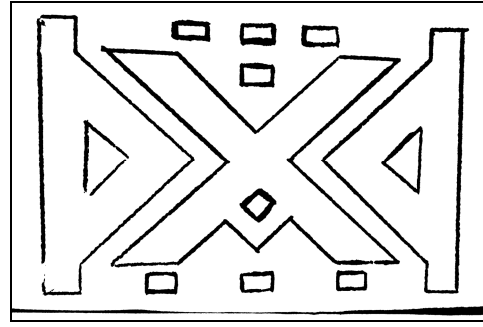

Çizim 68. Tarak (sandıklı).

²⁴³ Yusuf Durul, *Türk Kilim Motifleri*, Ankara 1987, s.73

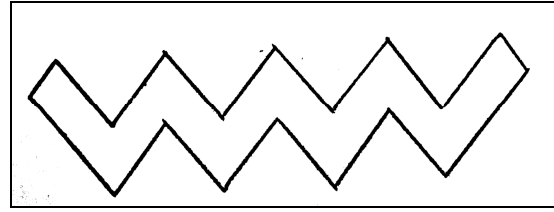
Foto 95. Kum saati

Çizim 69. Kum saati

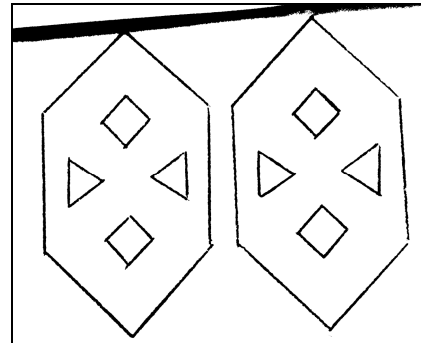
Foto 96. Civan kaşı (sığır kuyruğu, sidiyi)

Çizim 70. Civan kaşı (sığır kuyruğu, sidiyi)

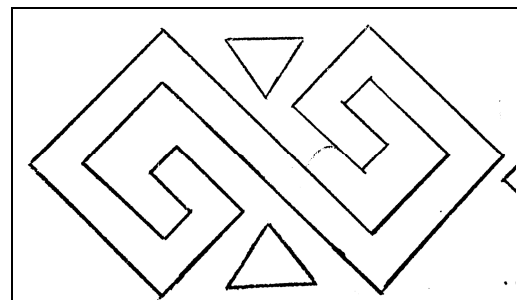
Foto 97. Nazarlık

Çizim 71. Nazarlık

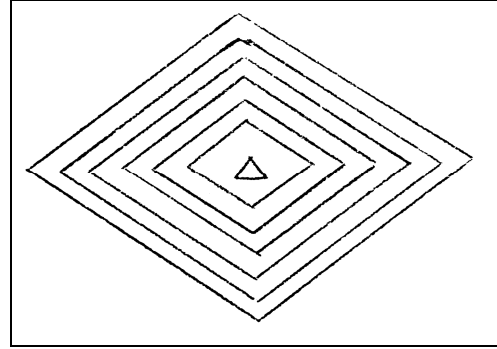
Foto 98. Eğri zincir.

Çizim 72. Eğri zincir.

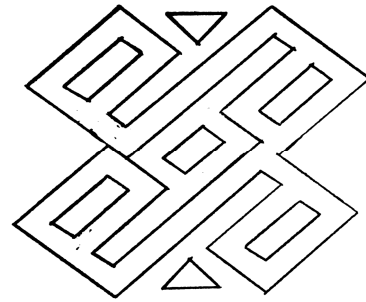
Foto 99. Muska

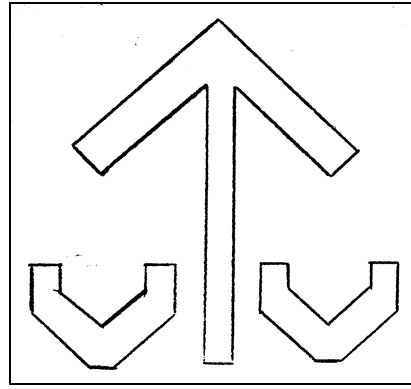
Çizim 73. Muska

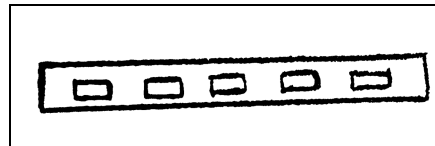
Foto 100. Çifli eğri zincir

Çizim 74. Çifli eğri zincir

Foto 101. Göktürk alfabesinde 'K'²⁴⁴

Çizim 75. Göktürk alfabesinde 'K'

²⁴⁴ Neriman Görgünay, *a.g.e.*, s.60.

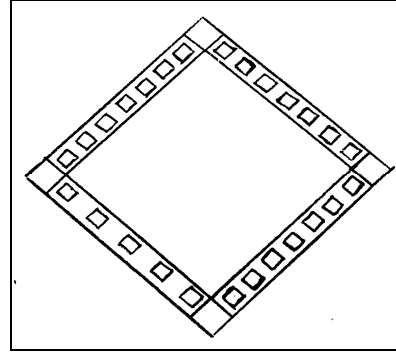
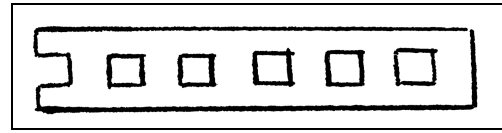
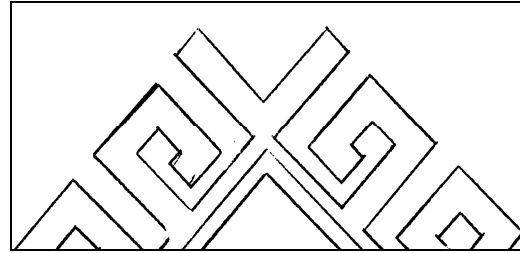
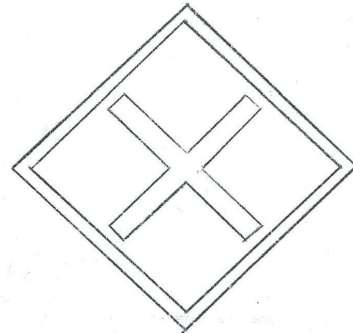
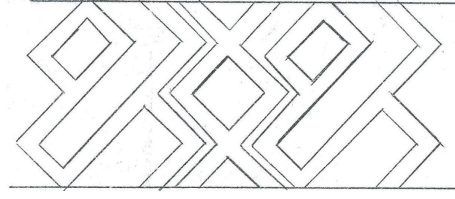
Foto 102. Boncuk.**Foto 103.** Tespihli.**Foto 104.** Tespih.**Foto 105.** Camallının yarımı**Foto 106.**Çerçeveseli küçük perli**Çizim 76.** Boncuk.**Çizim 77.** Tespihli**Çizim 78.** Tespih**Çizim 79.** Camallının yarımı**Çizim 80.**Çerçeveseli küçük perli

Foto 107.Tavşan ve teş(ip eğiren)

Çizim 81. Tavşan ve teş(ip eğiren)

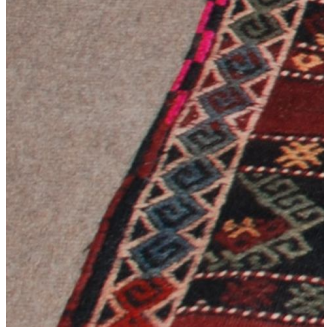
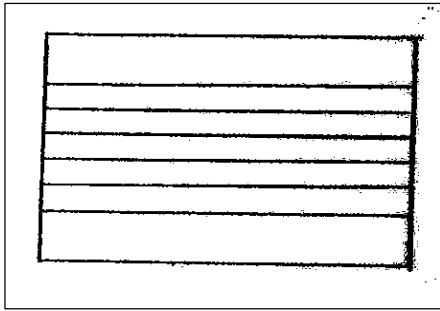

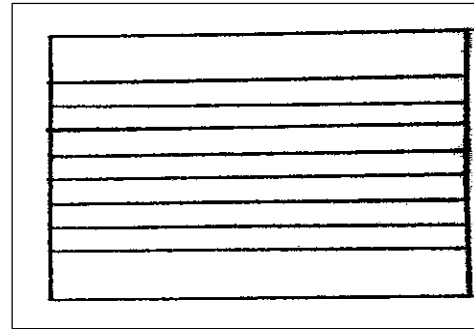
Foto 108. Damalı bordür²⁴⁵

Çizim 83. Damalı bordür

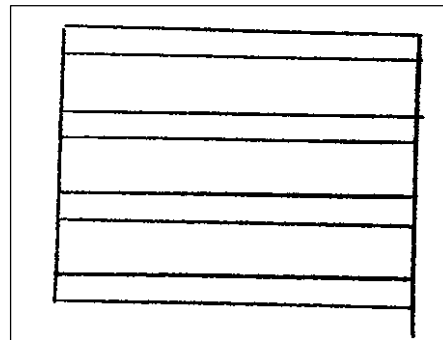
Çizim 80. Zilli kilim.

Çizim 81. Ala kilim

Çizim 82. Serpme kilim

Çizim 83. Ala kilim.

²⁴⁵ Anonim, *Başlangıçtan Bu Güne On Bin Türk Motifi Ansiklopedisi*, S.4.İstanbul 1983, s.345.

IX. EKLER

IX.1. KELKİT YÖRESİNDE BOYAMA TEKNİKLERİ, KÖK BOYALAR VE ZİLİ DOKUMALARLA İLGİLİ YAPILAN MÜLAKATLAR

Foto 30. Havva Sevindik Nene

Havva Sevindik

Kilimleri boyarken kök boya kullanırdık. Misal kırmızı için kuşburnu kaynatıp ipleri içine suyun basardık. Sarı için kızamık kökü kullanırdık. Kilimleri ölçerken eni 8 ayak boyu16 ayak adımı uzunluğunda yapardık.

Kilim tezgâhına Kemk derdik. Gücü kullanırdık. Gücü diye ipi öne geçiren okleye (oklava) derdik. Kirkit ve çivi kullanırdık dokurken. Dokudukça kirkiti vururduk. Kilim, kirkiti vurdukça kendi kendine dönerdi.

Boncuk nakışı dokurduk pirlar dokurduk.

Eriş iğmak (saçlamak, sıralamak)erişlerin üstüne nakış dökülürdü.²⁴⁶

Foto 31. Muhlise Tüysüz ve Havva Sevindik

Muhlise Tüysüz ve Havva Sevindik'in kilimlerin üstünde işaret ettikleri motiflerin isimler:

Gerli, boncuklu gözler yasamlar, karalı, kara motif, karalının yanı, yarımlar, perler, ercüme, ger, yasamlar (kenar bordürü), küçük ercüme, boncuklu perler.

²⁴⁶ 7 Nisan 2009 tarihinde Kelkit'in Kızılcaköy Köyünde Havva Sevindik ile olan görüşme.

Foto 32. Binalı Tüysüz ve Havva Sevindik Nene

Binalı Tüysüz

75 seksen yaşında varım. Dokumaya 40 yaşında başladım. İleri ustalar gitti (kilimi çok iyi dokuyanlar vefat etti) biz öyle başladık. Boyama yapmak için bostan kökleri kuruturduk. Bu kökleri keserle döverdük. El değirmeninde inceltirdik.

Acılama, ilaçlama yapmak için, ekşi elma kaynatırdık kazanlarda. İpleri ekşi elmayı kaynattığımız suyun içine basardık. O zaman su azdı. İpler kaynattıkça ibdida (ilk önce) sarıya dönerdi. Ama çok kaynamayacak. İpleri 3 gün leğende ekşide bekletir sonrada bu ipleri suda yuruz (yıkarsız) o vakit ne ağarır renkler nede solar.

Beyaz renk ekşide yatmaz (bekletilmez). İplerin hepsi birlik ekşiye yatar, sonra kendi renklerinde ayrı kazanlarda kök boyalarla kaynatılır. İçine şeb (şap) de katılır.

Kullanılan üç katlı ipe içürdüm denir. Üç ipe çala çala (ilmek ata ata) dokurduk kilimi.

Narıncı (kırmızı renk) renge, kırmızı renge (patlıcan moru) boyardık ipleri.

Kilimleri dokurken, küçük ercüme, küçük per, civankaşı, sızık, sığırkuyruğu (sidiği) nakışlarını dokurduk²⁴⁷.

Mine Zengin

Ben Kelkit'in Sidirge köyünde doğup büyüdüm. Bizim ailede dokuma bilen kimse yoktu ama çeyizlik olarak kızlara Kızılcaköy ve Sidirgeden eşya alınırdı. Babamın ablama benim içinde çeyizlik aldığı günü hiç unutmuyorum. Ablama alınan Zilli kilimdi; dokuma çözgü iplikleri dâhil saf yündü. Nakışları kaplamaydı. O zamanlarda çeyizde en değerli olanda zilli kilimdi. Babam bana ise Ala kilim almıştı, çözgüsü kenevirdi, nakışları kaplama değildi. Benim kilimimde güzeldi ama

²⁴⁷ 7 Nisan 2009 tarihinde Kelkit'in Kızılcaköy Köyünde Binalı Tüysüz ile olan görüşme.

ablama alınan daha değerli bulunuyordu. Bu yüzden tüm gün ağladığımı hatırlıyorum. Ben kilimimi hala saklıyorum²⁴⁸.

Songül Soylu

Annem usta bir dokumacı idi en dokuma konusunda iyi değildim ama çok meraklı bir çocuktum ve nakışların ismini ezberlemiştim. Annem dokurken bende yanına oturur ve motiflerin adlarını öğrenmeye çalışırdım. Motiflerden aklıma gelenler, terazi ve yay burçu, tavşan kozağı, teşi eğri²⁴⁹...

Müyesser Seven

1050 doğumluyum aslen Sarışlıh Köyündenim.

Kırmızı kök boyayı acılarken içine şeb (sap) atılır. Ekşi elma gaki acılarken kullanılır.

Kazanın içine ekşi elma gaki atılıp kaynatılır. Kaynayan gaklar ezilme haline gelir. İpleri içine koyar kaynatırsın. İpleri yursun, kurutursun.

Bostanlardan topladığımız kökboyasını el ve taş değirmenlerinde çekerdik. Sonra bu boyaları suya atıp kaynatırdık. Acılanan ipi sıralı olarak bir ip bir kök boya serpererek yerleştirirdik. İpin rengini alıp almamasına göre kaynatılır. Kaynama bitince kazanın ağzı kapatılıp bir hafta bekletirdik. Rengini hala almamışsa tekrar toz boya konulup kaynatırdık.

Kara renk için acılama yapılır. Sığırkuyruğu, ceviz yaprağı, palut kabuğu. Palut kozalağı kara rengi verir. Kara rengi alsın diye, ister teker teker, ister üçü birden kullanılır. Rengini hala almadıysa sığırkuyruğu ekleyeceksin oda olmazsa rengini en son toz boya ile kaynatacaksın. Boya yapılan yer sıcak olacak.

Sarı için kızamık otu kullanılır.

²⁴⁸ Mine Zengin ile İstanbul'da 20 Eylül 2013 tarihinde olan görüşme.

²⁴⁹ Şengül Soylu ile İstanbul'da 2 Ekim 2013 tarihinde olan görüşme.

Kilim dokurken kullandığımız desenler; kara nakış, ağlının geri, camallının geri, perli, kurbağacık, gulik, ger, eğri zincir, koçboynuzu, zikzaklı ger, tarak, niğmallı, gulik.

Yeniler (günümüzde dokuma yapanlar) serpmek nakış kullanıyor biz her rengin (kuşağın), üstünü kaplardık nakışla.

Nakışları dokurken tamını da yarımını da yerleştiririz.

Renkli iplere menük derdik. Çözgü ipleri beyaz olur.

Tezgâh da okley, gücü ağacı ve çubuk kullanırdık²⁵⁰.

Altunay Turan (2006–2007 yıllarında proje kapsamında boyama eğitimi aldı)

Ben iplik boyamada 96 ve 98 yıllarında çalıştım o tarihte kaymakam Nuri Okutandı

Boyama yaptığım tarihte iplikleri köylüye eğitirdiler. Eğitmeye kelep denir. Eğrilen ipleri biz kazanlarda kaynatıp kök boya ile boyar dokumaya hazır hale getirirdik.

Boyama işlemini sırası ile şöyle yapardık:

Mordan lama (Ekşileme):

Bir gün önceden iplikler kazanın dibine dizilir. Aralarına avuçla şap serpilip iplikler kat kat döşenir. Kazanın alabildiği kadar kat yapılır. Sonrasında iplerin yüzüne çıkacak kadar su doldurulur. İpler kaynamaya başlayınca aktarılmaya başlanır; yani karıştırılır. İyice kaynatılır bir saat kadar, sonrasında ateş söndürülerek kazan kendi haline bırakılır. Bir gün sonra ipler süzülür. Ve akan suyla durulanır.

Boyama: Kazanın dibine iplikler tek sıra halinde dizilir. Aralarına iki ölçek (tabak) kök boya dökülür. Kazanın aldığı kadar kat yapılır. Gene yüzüne çıkacak

²⁵⁰ 4 Nisan 2009 tarihinde Kelkit'in Kilim Kursunda Çalışan, Müyesser Seven ile olan görüşme.

kadar su doldurulur ve kazan ateşe konur. Su ne kadar kaynarsa renk o kadar güzel olur. Misal bir saat kaynayan ipler açık kırmızı ya da pembemsi, iki saat kaynayan ipler koyu kırmızı, sabaha kadar bekleyen ipler bordo rengini alır. Kaynarken aktarılma işlemi yapılır.

Ebruli boyama (Abraj): İpler kurdele şeklinde sıkıca bağlanır ve serbestçe kazana dizilir. Bu şekilde boyanırsa boyanın az gittiği yerler daha açık olur.

Boyamalar şapla yapılırsa açık tonlar elde edilir. Bu yüzden siyah renkte şap kullanılmaz.

Eskiler Kelkit yaylasında bulunana çamurla siyah renk elde ederlermiş.

Yıkama: Boyanan ipler akan suyla bolca yıkanır. Ta ki suyun rengi durulanıncaya kadar. İpler serilip kurutulur.

Eğer yavruağzı ve turuncu tonunu elde etmek istiyorsak, kırmız kök boyayı kullanırken ekşileme sırasında sütleğen otu kullanmak gerekir. Kaynama süreleri tonları etkiler. İkinci kaynatmada, turuncu renk yavruağzı olur

Kızamık kökü ile sarı renk elde edilir. Şap ile ekşilenir. Kızamık kökü kazana kök halinde konulur.

Siyah ve bordo renkleri sumak ile elde ederiz. Yaprakları da boyamada kullanılabilir.

Mavi renk için indigo (ağaç) tozu kullanılır.

Yeşil renk için sarı ya boyanmış ipler karbonat katılmış suda yarım saat kaynatılır. Durulamadan açık havada bekletilir ve bir gece sonra yıkanır.

Boyamada püf noktaları zamanla elde edilir. Kök boya kullanılırken suyun kaynama süreleri farklı tonları verir²⁵¹.

²⁵¹ 9 Haziran 2009 tarihinde Altunay Turan ile yapılan görüşme

Mahinur Turan

Eskiler Yarpuz (yabani nane) ile ekşileme yaparlardı. Yarpuzlar biçilir ipler yarpuzlu suda bir saat kaynatılırdı.

Kelkit'in yaylasına özgü bir çamur vardır. Bu çamur siyah renktedir. Siyah ipler bu çamurla elde edilirdi²⁵².

Kelkit kaymakamı Metin Kubilay

O tarihte eğrilecek yünler köylerde kadınlara dağıtılıyor ve bu köylerde eğriliyordu. Herkesin işçiliği farklı olduğu için o tarihte kötü dokumalar elde edildi. Kimileri ince kimileri kalın oluyordu iplerin buda işçiliğın kalitesini düşürüyordu. İp ne kadar ince eğrilirse dokumalar o kadar kaliteli olur. Hatta o tarihte kullanılmadan atılan ipler bile olmuştur Buda israfı neden olmuş ve masrafları artırmıştır.

Şimdiki ipler Hakkâri yöresinden gelmektedir. Bu iplerin inceliği istenilen güzelliğindedir²⁵³.

Sare Çelik

Foto 33. Sare Çelik Nene

²⁵² 9 Haziran 2009 tarihinde Mahinur Turan ile yapılan görüşme.

²⁵³ 9 Haziran 2009 tarihinde Kelkit Kaymakamı Metin Kubilay ile Kaymakamlıkta yapılan görüşme

85 yaşındayım Kızılcaköy 'den Tılısbık'a gelin olarak geldim. Hala kilim dokumaya devam ediyorum. Dokumaya çok küçük yaşta başladım.

Anam kök boya boyardı. Kürtler gelirdi gündelik işçi olarak ipleri boyar giderlerdi.

Tezgâhım ahşaptan 30, 40 yıllık var.

Tezgâhın alt tarafında ki ağaca mazu denir.

Sığırkuyruğuyla kara rengi boyardık.

Dokuma yapılan ipler 3. ürdüm (kat) olur

Dokuma yaparken kullandığımız nakışlar karalı, allı, tekler (kenar desenleri) gulik, evdime, eli köyü, boncuklu nakış, zincir boncuk²⁵⁴.

²⁵⁴ 4 Haziran 2009 tarihinde Kelkit'in Tılısbık Köyünde Sare Çelik ile olan görüşme.

X. DEĞERLENDİRME TABLOSU

Çalışmamızda incelediğimiz 52 adet dokumaya ait bulgular dokundukları yer, cins, tür, renk, malzeme ve motif açısından 5 adet tablo oluşturulmuştur. Bu tablolar aşağıdaki başlıklar altında bölümlenmiştir.

Tablo.1.Dokumaların Üretildiği Merkez, Köyler ve Dokumaların Cinsleri

Tablo.2.Dokumaların Tekniği, Çeşit, Tür ve Tarihleri

Tablo.3.Dokumalarda Kullanılan İplerin Renk ve Malzemeleri

Tablo. 4.Dokumalarda Kullanılan Ana Motifler

Tablo. 5.Dokumalarda Kullanılan Sembolik Motifler

Bu tabloda dokumaların üretildiği köyler ve dokumaların cinsleri alfabetik sıra ile verilmiştir.

Tablo 1: Dokumaların Üretildiği Merkez, Köyler ve Dokumaların Cinsleri

Örnek	MERKEZ VE KÖYLER							CİNSLER				
	Gerdiyehisar	Kelkit Merkez	Kızılcaköy	Sarışeyh	Sidirge	Sütveren	Tılıspık	Çuval	Paspas	Seccade	Yer yaygısı	Yolluk
1				x								x
2				x								x
3		x										
4		x						x				
5				x							x	
6				x							x	
7				x							x	
8				x							x	
9				x								x
10				x							x	
11				x							x	
12					x							x
13				x							x	
14			x								x	
15							x				x	
16						x					x	
17				x								x
18		x									x	
19			x								x	
20			x									x
21				x							x	
22				x							x	
23			x								x	
24			x								x	
25				x								x
26				x							x	
27				x							x	
28				x							x	
29				x							x	
30				x							x	
31				x							x	
32				x								x
33				x							x	
34				x							x	
35							x				x	
36						x					x	
37			x								x	
38	x										x	
39				x							x	
40			x									x
41				x								x
42				x						x		
43		x									x	
44				x						x		
45				x								x
46				x						x		
47		x									x	
48				x						x		
49		x									x	
50		x										x
51		x									x	
52		x							x			
TOPLAM	1	9	7	30	1	2	2	2	x	4	33	12

Bu tabloda incelediğimiz örneklerin tekniği, çeşitleri, türleri ve tarihleri ilgili bulgular aktarılmıştır.

Tablo 2: Dokumaların Tekniği, Çeşit, Tür ve Tarihleri

Örnek	TEKNİK		TÜR			TARİH			
	Zili	Konturlu Zili	Zilli	Ala	Serpme	19.yy'in 2. yarısı	20.yy'in 1.yarısı	20.yy'in 2.yarısı	21.yy'in başı
1	x	x	x			x			
2	x	x	x			x			
3	x	x	x			x			
4	x	x	x			x			
5	x	x		x			x		
6	x	x		x			x		
7	x	x		x			x		
8	x	x		x			x		
9	x	x		x			x		
10	x	x		x			x		
11	x	x		x			x		
12	x	x	x				x		
13	x	x	x					x	
14	x	x		x				x	
15	x	x	x					x	
16	x	x	x					x	
17	x	x		x				x	
18	x	x	x					x	
19	x	x		x				x	
20	x	x	x					x	
21	x	x	x					x	
22	x	x	x					x	
23	x	x	x					x	
24	x	x	x					x	
25	x	x	x					x	
26	x	x		x				x	
27	x	x	x					x	
28	x	x	x					x	
29	x	x	x					x	
30	x	x	x					x	
31	x	x		x				x	
32	x	x	x					x	
33	x	x		x				x	
34	x	x	x					x	
35	x	x			x			x	
36	x	x		x				x	
37	x	x			x			x	
38	x	x			x			x	
39	x	x	x					x	
40	x	x			x			x	
41	x	x	-	-	-			x	
42	x	x			x			x	
43	x	x			x			x	
44	x	x		x				x	
45	x	x		x				x	
46	x	x	x					x	
47	x	x		x				x	
48	x	x		x					x
49	x	x	x						x
50	x	x		x					x
51	x	x	x						x
52	x	x		x					x
TOPLAM	52	52	25	20	6	4	8	35	5

Bu tabloda örneklerin dokunmasında kullanılan iplerin malzemeleri ve renkleri ile ilgili bulgular aktarılmıştır.

Tablo 3: Dokumalarda Kullanılan İplerin Renk ve Malzemeleri

Örnek	RENKLER													MALZEME		
	Sarı	Turuncu	Mavi	Yeşil	Kırmızı	Lacivert	Mor	Beyaz	Pembe	Bordo	Siyah	Gri	K.Rengi	Yün	Orlon	Kenevir
1		x		x	x			x	x		x		x	x		
2		x	x	x	x			x			x			x		
3	x	x			x				x		x	x	x	x		
4	x	x			x			x			x			x		
5	x				x			x			x			x		x
6	x				x			x			x			x		x
7	x				x			x	x		x			x		x
8	x		x	x	x			x	x		x			x		
9		x	x	x	x			x	x	x	x			x		
10		x	x		x			x			x		x	x		x
11		x						x	x		x		x	x		
12		x	x	x	x			x			x		x	x		
13		x			x			x	x		x	x	x	x		
14	x	x			x			x	x				x	x		x
15	x	x	x	x				x	x		x		x	x		
16	x			x	x			x	x		x		x	x		
17	x	x	x	x	x			x			x			x	x	
18	x	x			x			x			x		x	x		
19				x	x			x			x		x	x		
20	x		x	x	x			x			x		x			
21	x		x	x	x			x			x		x			
22	x		x	x	x			x	x		x		x	x		
23	x	x		x	x	x		x						x		
24	x	x	x	x	x	x			x		x		x	x		
25	x					x		x					x	x		
26	x	x	x	x	x	x			x		x		x	x	x	
27	x	x		x	x			x	x		x	x	x	x	x	
28	x		x					x	x				x	x	x	
29	x	x	x	x	x			x		x		x		x	x	
30		x	x		x			x	x			x	x	x		
31	x	x	x	x	x			x		x	x			x	x	
32	x		x	x	x				x				x	x	x	
33	x	x	x	x	x	x		x		x		x		x	x	
34	x	x	x	x		x		x	x	x			x	x	x	
35	x	x	x	x		x			x	x			x	x	x	
36	x		x	x	x			x					x	x		
37	x	x	x	x	x		x	x	x	x			x	x	x	
38	x		x	x	x		x	x	x				x	x	x	
39	x		x	x	x			x	x		x		x	x	x	
40	x		x	x	x			x	x		x			x	x	
41			x	x	x				x	x			x	x	x	
42	x		x		x			x	x		x			x	x	
43	x		x		x			x			x		x	x		
44	x		x		x			x			x			x		
45	x		x						x		x		x	x	x	
46			x	x	x			x			x			x		
47	x	x	x		x			x			x		x	x		
48			x	x	x			x	x	x				x	x	
49	x		x	x	x			x			x			x		
50			x		x			x			x		x	x		
51	x	x	x	x	x			x			x			x		
52				x	x			x			x			x		
TOPLAM	38	26	36	33	44	7	2	44	28	9	38	6	32	52	18	5

